

ZPRÁVA Z VYHODNOCENÍ

EXTERNÍ VYHODNOCENÍ PROGRAMU POSKYTOVÁNÍ VLÁDNÍCH STIPENDIÍ PRO STUDENTY Z ROZVOJOVÝCH ZEMÍ V OBDOBÍ 2013 – 2017

**Program poskytování vládních stipendií studentům z rozvojových zemí v období
2013-2018**

Červen 2018

Evaluační tým:

RNDr. Marie Feřtová, Ph.D.

RNDr. Lucie Jungwiertová, Ph.D.

Ing. Kateřina Gregorová

Mgr. Lenka Gulová, Ph.D.

Doc. RNDr. Josef Novotný, Ph.D.

Mgr. Eva Safrtálová

Mgr. Tamara Zykanová

Identifikační formulář

Země realizace: Česká republika	Lokality: podpořené rozvojové země
Název programu v českém a anglickém jazyce: Program poskytování vládních stipendií pro studenty z rozvojových zemí v období 2013–2018 Government Scholarship Programme for Students from Developing Countries in 2013-2018	Zaměření: Program je součástí zahraniční rozvojové spolupráce a je zaměřen na poskytování vládních stipendií ke studiu na českých veřejných vysokých školách občanům z rozvojových zemí.
Gestor: Ministerstvo zahraničních věcí (MZV) – hlavní gestor Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) - spolugestor	Realizátor: Ministerstvo zahraničních věcí – hlavní gestor Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – spolugestor Dům zahraniční spolupráce
Období realizace – měsíc/rok zahájení programu: 2013	Měsíc/rok ukončení programu: 2018
Celkové čerpání v CZK ze ZRS ČR: 570 mil. Kč (2013-2017)	Celkové čerpání v CZK včetně spolufinancování: 570 mil. Kč (2013-2017)
Další donoři podílející se na projektu: ---	
Evaluační tým: RNDr. Marie Feřtová, Ph.D. (vedoucí týmu) RNDr. Lucie Jungwiertová, Ph.D. (zástupce vedoucí týmu) Ing. Kateřina Gregorová Mgr. Lenka Gulová, Ph.D. Doc. RNDr. Josef Novotný, Ph.D. Mgr. Eva Safitálová Mgr. Tamara Zykanová	
Datum, podpis(y):	

1. SHRNUÍ

Účel evaluace

Externí vyhodnocení programu vládních stipendií ČR 2013-2017 poskytovaných studentům z rozvojových zemí (dále jen Program) bylo vypracováno za účelem poskytnout implementátorům tohoto nástroje zahraniční rozvojové spolupráce ČR (dále ZRS) informace o fungování, potenciálních přínosech, problémech a možných zlepšeních Programu. Zjištění evaluace budou jedním z podkladů pro formulaci nástupnické strategie poskytování vládních stipendií. Předmětem hodnocení byly především dvě cílové skupiny Programu, a to stipendisté (vč. bývalých) a veřejné vysoké školy v ČR, nicméně zaměření evaluačních otázek vyžadovalo zohlednit i další dvě identifikované cílové skupiny – Českou republiku a rozvojové země.¹ Evaluační šetření probíhalo pouze v ČR. Zadavatel formuloval svá očekávání do značného počtu evaluačních otázek, týkajících se relevance, efektivnosti, dopadů a udržitelnosti Programu. Některé evaluační otázky byly koncipovány širěji, proto bylo třeba, aby evaluační výzkum zahrnoval i sondu do otázek koncepce celého Programu a jeho efektů. Efekty pro zmíněné hlavní cílové skupiny tohoto hodnocení nelze od otázek systémového nastavení a celkového fungování Programu oddělovat. Zpracovatel poskytl hlubší vhled zejména do těchto témat: úspěšnost, resp. neúspěšnost stipendistů ve studiu, návratovost do domovských zemí, efekty Programu pro studenty a veřejné vysoké školy podílející se na vzdělávání vládních stipendistů a některé administrativní a procesní aspekty fungování Programu.

Metodický přístup evaluace

Metodika evaluace byla založena na evaluačních otázkách definovaných zadavatelem a na snaze porozumět teoretickým poznatkům o mechanismech fungování stipendijních programů (tzv. *theory-driven evaluation*). Součástí evaluačního designu proto bylo sestavení teorie změny (tj. intervenční logiky Programu). Strategie poskytování vládních stipendií pro studenty z rozvojových zemí na období 2013 – 2018 (dále jen Strategie) jen v omezeném detailu specifikuje cíle a očekávané efekty pro jednotlivé cílové skupiny, a proto byly rovněž využity některé prvky metody outcome mapping (tj. mapování výsledků a dopadů intervence v průběhu evaluačního šetření). Využity byly kvantitativní a kvalitativní metody sběru a analýzy dat a dodržovány principy triangulace. Klíčové metody sběru dat a informací, zahrnovaly: (i) desk research, včetně důkladné analýzy relevantních dostupných dokumentů a dat, údajů o stipendistech a nákladech Programu, (ii) případové studie na vybraných veřejných vysokoškolských pracovištích realizované prostřednictvím individuálních a skupinových rozhovorů se zástupci fakult i se stipendisty, (iii) rozhovory s experty na rozvojová studia a problematiku terciárního vzdělávání, (iv) rozhovory se zástupci implementační struktury Programu (celkem bylo v hloubkových rozhovorech zahrnuto 62 osob), (v) elektronické dotazníkové šetření mezi současnými a minulými příjemci vládního stipendia ČR (celkem bylo po pročištění dat pracováno se 430 vyplněnými dotazníky, response rate byla 39 %) a (vi) fokusní skupinu se zástupci implementátorů, zacílenou na ověření předběžných závěrů a doporučení. Kvalitativní data byla analyzována pomocí obsahové a komparativní analýzy, kvantitativní data pomocí statistické analýzy, vč. vícerozměrné regresní analýzy. Syntéza poznatků spočívala ve snaze zrekonstruovat efekty Programu pro jednotlivé cílové skupiny.

Stručný popis hodnoceného programu a kontextu evaluace

Hodnocený Program je součástí ZRS ČR a jeho hlavním aspektem je poskytnout stipendium a umožnit vysokoškolské vzdělání žadatelům z rozvojových zemí a podpořit tak rozvoj lidského kapitálu, sociální a ekonomický rozvoj a přispět k omezení chudoby.

Program disponoval pro období 2013-2018 na základě příslušného usnesení Vlády ČR rozpočtem cca 110-120 mil. Kč ročně a podpořil každoročně nově cca 130 stipendistů. Za pomoci vládního stipendia ČR tak ročně studuje v České republice průměrně 550 stipendistů v různých ročnících a fázích studia. Podporování jsou stipendisté ve studiu českých studijních programů (bakalářský stupeň, magisterský stupeň, navazující magisterský a doktorský stupeň) a v anglických studijních programech (navazující magisterský a doktorský stupeň). Stipendistům je hrazeno stipendium, zdravotní péče (prostřednictvím

¹ Souběžně bylo realizováno interní hodnocení Programu Ministerstvem zahraničních věcí.

ministerstva zdravotnictví příslušnému zdravotnickému zařízení, které zdravotní péči poskytl), příslušné veřejné vysoké škole náklady na vzdělávání stipendistů a příspěvek na jejich stravování. Každoročně jsou stanovovány kvóty pro rozdělení stipendijních míst mezi zdrojové země a různé stupně studia, vč. doporučených oborů.

Nejdůležitější zjištění a závěry

Evaluační kritérium relevance

Aktivity Programu jsou v souladu se strategickými dokumenty ZRS ČR a s příslušnými globálními cíli (SDGs) a v tomto směru je možné **hodnotit relevanci Programu jako vysokou**. Tento pohled na relevanci je však spíše deklarativní povahy, neboť v implementační rovině jsou hlavní parametry a praktická realizace aktivit do značné míry v rozporu se strategickými principy nastavenými v základním dokumentu ZRS ČR. Chybí systematický přístup k provázání dalších nástrojů ZRS či nástrojů jiných donorů a Programu vládních stipendií, Program je spíše nástrojem zahraničně-diplomatické politiky a zajištění mezinárodních závazků ČR než politiky rozvojové a je územně velmi roztržštěný. Z tohoto hlediska je proto relevance **vyhodnocena jako spíše nízká**. Relevance aktivit Programu vůči potřebám cílových skupin byla celkově vyhodnocena jako spíše vysoká (vysoká pro stipendisty a spíše vysoká pro veřejné vysoké školy, ČR a rozvojové země), potřeby však byly definovány až v průběhu evaluačního šetření, neboť Strategie je nezahrnovala

Evaluační kritérium efektivita

Efektivita Programu byla vyhodnocena **celkově jako spíše nízká**. Propojení aktivit Programu s jinými aktivitami ZRS je minimální a Program přispívá ke spolupráci mezi českými VŠ a institucemi v partnerských zemích za účelem získání širších znalostí a navazování hlubší spolupráce v podstatě jen tam, kde již nějaká zahraniční spolupráce tohoto typu existovala. Podstatnou podmínkou pro to je zaměření vzdělávacího programu a výzkumu daného VŠ pracoviště. Lze však identifikovat příklady dobré praxe z hlediska využití získaného vzdělání absolventy, ale i dobré příklady zahraniční spolupráce mezi českou VŠ a VŠ pracovištěm v rozvojové zemi.

Ukázalo se, že není v podstatě možné vyhodnotit míru účelnosti aktivit z pohledu cílů Programu, neboť aktivity jsou vzájemně provázané a nelze je oddělovat. Výrazným problémem je také identifikovaný rozpor mezi některými cíli a některými aktivitami. Evaluace zjistila, že způsob, jakým jsou některé aktivity implementovány, vede k tomu, že tyto aktivity působí proti některým cílům. Potenciálně nejúčelnější jsou aktivity Programu na individuální úrovni, tedy ve prospěch cílů formulovaných pro stipendisty. Program pro ně přináší bezesporu výrazné pozitivní efekty. Z hlediska stipendistů je ve Strategii deklarovaným cílem umožnit vysokoškolské vzdělání žadatelům z rozvojových zemí, pro něž je obtížné nebo nemožné studovat na vlastní náklady. Evaluace však ukázala, že značná část vládních stipendistů by i bez existence tohoto Programu velmi pravděpodobně VŠ ve svých domovských zemích nebo v zahraničí studovala. Analýza také odhalila, že se podpoření stipendistů v rámci souboru rozvojových zemí rekrutují více ze zemí s vyšší úrovní socioekonomického rozvoje (nejvíce stipendistů pochází z Moldavska, Srbska, Bosny a Hercegoviny, Etiopie a Běloruska). Téměř polovina respondentů mělo před zahájením studia zkušenost s vysokoškolským studiem ve své domovské zemi, dalších 5 % jinde v zahraničí. Může tak docházet de facto ke zdvojení VŠ studia, ačkoli v některých případech stipendista opustil studium na VŠ v domovské zemi ve prospěch stipendia v Česku.

Účelnost aktivit vůči dalším cílům (např. rozvoj lidského kapitálu rozvojových zemí, a tím i jejich celkový ekonomický a sociální rozvoj a omezování chudoby) lze obtížně posoudit z důvodů nastavení evaluace. V tomto konkrétním případě lze ale předpokládat, že případné efekty cílů se mohou v rozvojových zemích projevit pouze omezeně, na lokální, případně komunitní úrovni, nikoli na vyšší řádovostní úrovni, a to mj. z následujících důvodů:

- Program má velký geografický a oborový rozptyl – v období 2013-2017 bylo podpořeno 67 různých rozvojových zemí. Při výběru kandidátů je sice kladen důraz na výběr vhodného oboru studia v kontextu dané rozvojové země, ale evaluace prokázala, že 45 % stipendistů studuje nakonec v ČR jiný obor, než na který se přihlásili v rámci výběru na zastupitelském úřadu (dále ZÚ). V 57 % případů, kdy došlo ke změně, pak tento obor není v souladu s oborem, který byl

uvedený v rozpisu doporučených oborů pro jednotlivé země. Lze se oprávněně domnívat, že geografická roztržitost Programu mimo jiné zvyšuje administrativní náklady Programu, jejichž posouzení ale nebylo předmětem této evaluace.

- Úspěšnost v dokončení studia a návratovost stipendistů do domovských zemí je nízká (podrobněji viz dále).
- Stipendisté Programu představují pouze velmi malou část studentů z třetích zemí, kteří na VŠ v ČR studují a nejsou samoplátcí, to znamená, že jejich studium je hrazeno rovněž ze státního rozpočtu. To samozřejmě má výrazný vliv na potenciální efekty Programu, neboť u některých zdrojových zemí, ze kterých se stipendisté rekrutují, studuje VŠ v ČR i řádově vyšší počet jejich krajanů (například Kazachstán, Ghana nebo Srbsko). Jejich studium je prostřednictvím institucionálního financování také zcela či z části financováno Českou republikou.

Evaluační kritéria efektivnost a dopady

Evaluační kritéria efektivnost a dopady byla *vyhodnocena různě pro jednotlivé cílové skupiny. Spíše vysoká* byla míra naplnění evaluačního kritéria *pro cílovou skupinu stipendistů, spíše nízká pro cílovou skupinu veřejných vysokých škol a nízká pro cílové skupiny Česká republika a rozvojové země*. Toto souhrnné hodnocení se opírá zejména o následující konkrétnější zjištění:

- Nejvíce zamýšlených i nezamýšlených efektů se podařilo prokázat na individuální úrovni jednotlivých stipendistů. Pro velkou část z nich je účast v Programu bezpochyby klíčovou životní změnou a příležitostí k osobnímu rozvoji.
- Podařilo se prokázat, že Program přispívá k rozvoji internacionalizace zapojených pracovišť českých VŠ, generuje pozitiva kosmopolitního prostředí pro studenty i pedagogy. Potenciál Programu ale není příliš využit v ohledu k rozvoji zahraniční spolupráce českých VŠ ve vzdělávání a výzkumu s partnerskými pracovišti v rozvojových zemích. Na některých analyzovaných fakultách je toto v zárodku a existuje příležitost tyto efekty Programu cíleně rozvíjet. Na některých jiných fakultách by o obdobnou spolupráci byl také zájem.
- Potenciál Programu není dobře využit ani z pohledu efektů pro Českou republiku z hlediska budování vazeb na zahraničí, neboť se stipendisty a absolventy není v tomto směru systematicky pracováno. To je limitem nejen pro přínosy pro ČR, ale i samotné rozvojové země. Očekávané přínosy Programu pro rozvojové země jsou dále omezovány relativně vysokou studijní neúspěšností vládních stipendistů a nízkou mírou jejich návratovosti do domovských zemí (viz dále).

Evaluace tématu úspěšnosti a neúspěšnosti ve studiu věnovala velkou pozornost a bylo zjištěno následující:

- Celkový v oficiální databázi stipendistů evidovaný poměr úspěšných absolventů ze skupiny stipendistů, kteří nastoupili mezi lety 2007-2013, je 28,3 %. Nicméně údaje o úspěšnosti jsou podhodnocené, protože nejsou systematicky sledováni stipendisté, kteří úspěšně absolvuji až po uplynutí tzv. standardní délky studia, a tedy po ukončení vyplácení stipendia.
- Nejnižší míra studijní úspěšnosti z hlediska typu studijního programu byla zaznamenána pro bakalářské studijní programy (z hlediska dokončení v řádném termínu – pouze 5 %), ale tento údaj je významně ovlivněn způsobem evidence údajů o vládních stipendistech (pokud úspěšný bakalář pokračuje v navazujícím magisterském stupni, je jeho úspěšné ukončení studia evidováno až po dokončení následného stupně studia). Nízkou mírou úspěšnosti mají stipendisté v českých magisterských studijních programech (jde o lékařské obory), u kterých je studijní úspěšnost ale nízká i u českých studentů.
- Nejvyšší míra studijní úspěšnosti byla zjištěna pro stipendisty v navazujícím magisterském studiu v anglickém jazyce (58 % dokončilo úspěšně ve standardní délce studia).
- Kvůli problémům s daty o úspěšnosti studia byla analyzována studijní neúspěšnost stipendistů, která zmíněnými nedostatky není ovlivněna. Analýzy potvrdily, že studium v českém jazyce statisticky významně zvyšuje pravděpodobnost studijní neúspěšnosti, zatímco studium v anglickém jazyce tuto pravděpodobnost významně snižuje. Studium navazujícího magisterského programu snižuje pravděpodobnost studijní neúspěšnosti, zatímco studium víceletých magisterských programů tuto pravděpodobnost zvyšuje. Prioritní podpora studia

v českém jazyce a na bakalářském stupni se z hlediska úspěšnosti studia i relativní přidané hodnoty tohoto stupně vzdělávání nezdá být z hlediska očekávaných rozvojových přínosů Programu vhodná.

- Z početně významných zemí původu stipendistů byla relativně vyšší neúspěšnost studia zjištěna pro studenty z Etiopie a Afghánistánu a nižší neúspěšnost pak pro studenty z Moldavska. Zaměření studia se při uvážení vlivu dalších faktorů nezdá být pro neúspěšnost studia významným činitelem. Stipendistky ženy mají statisticky významně nižší pravděpodobnost studijní neúspěšnosti než stipendisté muži.
- Rovněž z kvalitativních případových studií na VŠ jednoznačně vyplynulo, že nejvýznamnějším faktorem pro úspěšné dokončení studia je u stipendistů spolu s jejich motivací a kvalitou jazyk studia. V souvislosti s potížemi vládních stipendistů v českých studijních programech se v praxi na fakultách uplatňuje řada „adaptačních strategií“ (např. část studia je jim umožněno absolvovat v paralelním anglickém studijním programu; stipendisté si vybírají obory, kde část předmětů je povinná v angličtině; některé fakulty mají speciální požadavky na vstupní znalost českého jazyka a její testování).

Evaluační kritérium udržitelnost

Udržitelnost, tedy pravděpodobnost pokračování pozitivních důsledků Programu, úzce souvisí s efektivností a dopady. Pozitivní efekty jsou udržitelné z hlediska VŠ i stipendistů (VŠ mohou zajistit studium pro zahraniční stipendisty a stipendisté zde mohou vystudovat), *z pohledu těchto dvou cílových skupin lze hodnotit udržitelnost jako vysokou*. Na druhé straně je málo prokázaných pozitivních efektů na úrovni ČR a rozvojových zemích, které by bylo možné udržovat, a tedy i hodnotit z pohledu udržitelnosti. Na úrovni ČR je prokazatelným a udržitelným efektem internacionalizace VŠ, u cílové skupiny rozvojových zemí patrně budou pokračovat ekonomické remitence.

Významným prokázaným nezamýšleným efektem je brain drain na úrovni rozvojových zemí a brain gain na úrovni ČR (viz dále). Tento negativní efekt ovlivňuje i celou řadu dalších efektů a měl by být eliminován prostřednictvím řešení otázky návratovosti stipendistů do domovských zemí, resp. úpravou podporovaných studijních programů. Neexistuje objektivní údaj o poměru absolventů Programu, kteří se vrátili do domovských zemí. Ze 137 bývalých stipendistů (117 úspěšných absolventů a 20 studijně neúspěšných stipendistů), kteří se zapojili do dotazníkového šetření, jich polovina po ukončení studia zůstala v Česku a začala zde pracovat (v době šetření měli v průměru 3 roky od ukončení pobírání stipendia). Do domovské země se vrátila méně než jedna třetina z nich a necelá pětina nyní žije jinde v zahraničí. Ačkoli bývalí i řada stávajících stipendistů přispívají do systému remitencí, a to zejména ekonomických, přesto tento efekt nevyváží odchod kvalifikovaných lidských zdrojů z rozvojových zemí. Z faktorů ovlivňujících návratovost je možné uvést: nabídka pracovního uplatnění, délka a podmínky stipendia a studia v ČR, obor studia, politicko-bezpečnostní situace v domovské zemi/makroregionu, ekonomická situace a situace na trhu práce v domovské zemi, socio-kulturní aspekty, osobní vztahy a rodinné vazby.

Udržitelnost byla také nahlížena z perspektivy nastavení procesů ve smyslu jejich praktického fungování (udržitelnost systému).

Závěr

Zjištění evaluace prokazují potřebu úpravy parametrů Programu (viz též předchozí dvě studie, které se po roce 2000 vyhodnocením Programu zabývaly – Jelínek a kol. 2004; Horký a kol. 2011). Program je financován z prostředků ZRS ČR, ale jeho přínosy pro rozvojové země jsou diskutabilní, byť přispívá k osobnímu rozvoji stipendistů. Existují tak rozpory mezi deklarovanými cíli Programu a jeho reálným působením na jednotlivé cílové skupiny. Nastavení Programu je patrně i záležitostí „historické setrvačnosti“ a nereflexuje dobře proměny prostředí terciárního vzdělávání v ČR i rozvojových zemích.

Uvedenou kritiku nelze vykládat tak, že Program a jeho aktivity jsou nutně nevhodné. Může mít řadu dlouhodobějších efektů, které v rámci této evaluace nebylo možno prokázat. Existují nicméně značné rezervy – Program má potenciál pro to, aby bylo dosaženo více pozitivních efektů.

Klíčová doporučení jsou následující:

- Zpracovat analýzu nákladů Programu a porovnat jeho náklady a přidanou hodnotu s alternativními formami podpory studia zahraničních studentů na českých VŠ
- Připravit nástupnickou strategii Programu vládních stipendií dle zásad strategického plánování a programového cyklu
- Stanovit a dodržet užší geografickou koncentraci podpory
- Nastavit a provádět průběžný monitoring Programu a zajistit potřebnou datovou základnu pro hodnocení Programu
- Posílit kapacity administrátorů Programu
- Nastavit vhodné podmínky pro evaluaci Programu
- Zvýšit informovanost zúčastněných stran o způsobu poskytování zdravotní péče stipendistům
- Zaujmout stanovisko k oborové koncentraci podpory
- Zpracovat ucelenou procesní analýzu a zefektivnit procesní řízení

Identifikace evaluačního týmu

Jádrem evaluačního týmu byly RNDr. Marie Feřtřová, Ph.D. a RNDr. Lucie Jungwiertová, Ph.D. ze společnosti EDREO s.r.o. a tematičtí experti – doc. RNDr. Josef Novotný, Ph.D. (Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze) a Mgr. Lenka Gulová, Ph.D. (Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita v Brně). Dále byly přizvány nezávislé evaluátorky Ing. Kateřina Gregorová, Mgr. Tamara Zykanová a odbornice na dotazníková šetření Mgr. Eva Safrtálová.

Obsah

Identifikační formulář	2
1. Shrnutí	3
2. Úvod	9
3. Informace o hodnoceném programu	10
3.1. Kontext problematiky	10
3.2. Představení hodnoceného Programu	11
4. Metodika evaluace	16
4.1. Metody sběru a analýzy dat	16
4.2. Metodická omezení a limity evaluace	17
4.3. Role členů evaluačního týmu	19
5. Evaluační zjištění a závěry	19
5.1. Relevance	19
5.2. Efektivita	22
5.2.1. Nákladovost různých forem studia	22
5.2.2. Zahraniční studenti v ČR	24
5.2.3. Změny oborů v průběhu studia	25
5.2.4. Příklady dobré praxe využití vzdělání	25
5.2.5. Propojení aktivit Programu s dalšími aktivitami ZRS ČR či jiných donorů	26
5.2.6. Účelnost aktivit Programu z pohledu cílů	26
5.3. Efektivnost a dopady	30
5.3.1. Efekty Programu podle jednotlivých cílových skupin	30
5.3.2. Úspěšnost a neúspěšnost stipendistů v dokončení studia	32
5.3.3. Změny v chování, kvalitě života a přístupech absolventů	37
5.3.4. Vnější vlivy ovlivňující efekty Programu podle cílových skupin	38
5.4. Udržitelnost	40
5.4.1. Udržitelnost výsledků	41
5.4.2. Udržitelnost systému	43
5.5. Další specifické požadavky zadavatele	44
6. Závěry a doporučení	46
6.1. Souhrn hlavních závěrů	46
6.2. Doporučení	50
7. Seznamy příloh, obrázků a tabulek	61

2. ÚVOD

Kontext a účel evaluace

Tato studie je hlavním výstupem evaluační zakázky: „Externí vyhodnocení Programu poskytování vládních stipendií pro studenty z rozvojových zemí v období 2013-2017“ (dále Program), který je realizován v rámci Strategie poskytování vládních stipendií pro studenty z rozvojových zemí na období 2013 – 2018 (dále Strategie). Evaluace proběhla v období únor až červen 2018 a jejím hlavním cílem bylo poskytnout informace o fungování, potenciálních přínosech, problémech a možných zlepšeních celého Programu jako podklad pro přípravu strategie nové. Souběžně s tímto externím vyhodnocením probíhala na MZV interní evaluace Programu. Zadání této externí evaluace bylo v rámci zadávacích podmínek zakázky omezeno na realizaci na území ČR s primárním zaměřením na vyhodnocení fungování programu vzhledem ke stipendistům a českým VŠ. Tato evaluace se přímo nezabývala procesy identifikace a výběru uchazečů v jejich domovských zemích a zejména pak interními procesy kolem organizačního zajištění Programu, vymezení kompetencí a odpovědností atd. Vyhodnocení fungování vzhledem k cílovým skupinám vymezeným zadáním zakázky (stipendisté a české VŠ) ovšem nebylo možné a ani vhodné interpretovat bez rozboru jeho dalších efektů. Jedná se především o efekty Programu na rozvojové země, neboť právě toto je hlavním deklarovaným cílem Programu, který je také financován z prostředků zahraniční rozvojové spolupráce ČR (dále ZRS ČR) a také i o další efekty pro ČR. Z hlediska časového vymezení byl důraz položen na zadané období 2013-2017, ale s přesahem do předchozího období 2008-2012 především s ohledem na vyhodnocení úspěšnosti stipendistů ve studiu a efektů Programu.

Zadavatel (tj. MZV ve spolupráci s MŠMT) formuloval sadu evaluačních otázek (dále EO, viz příloha 4 a 13), které představovaly základní rámec pro nastavení celé evaluace. Vedle EO zaměřených přímo na primární cílové skupiny VŠ a vládní stipendisty, byly některé EO koncipovány obecněji. Také proto bylo třeba, aby se evaluace zabývala i koncepčními dilematy nastavení a fungování celého Programu a některými dalšími tématy, která jsou nad rámec původního zadání. Mezi nejvýraznější témata spadaly otázky teoretických předpokladů o fungování Programu, návratovosti absolventů do svých domovských zemí, studijní (ne)úspěšnosti stipendistů, efekty Programu pro jednotlivé cílové skupiny, aspekty financování VŠ s přesahem k Programu, propojení s jinými aktivitami ZRS, či změny oborů studia stipendistů.

Informace o řešiteli evaluace

EDREO s.r.o. je poradenská společnost, jejímž hlavním zájmem jsou poradenské a výzkumné služby v oblasti regionálního rozvoje, veřejných politik a jejich evaluací. Zaměřuje se na projekty s nadnárodním přesahem. RNDr. Marie Fěťrová, Ph.D. a RNDr. Lucie Jungwiertová, Ph.D., partnerky společnosti, spolu v týmech českých i zahraničních konsorcií pracují přes deset let. Obě působí v oblasti evaluací více než 12 let. Ke spolupráci byli přizváni dva experti se zkušenostmi v oblasti rozvojových studií, resp. vzdělávání v rozvojových zemích - Mgr. Lenka Gulová, Ph.D. (Masarykova Univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, expertka na rozvojové a vzdělávací projekty) a doc. RNDr. Josef Novotný, Ph.D. (Karlova Univerzita v Praze, Přírodovědecká fakulta, expert na mezinárodní rozvojová studia). Na evaluaci se dále podílely evaluátorky Ing. Kateřina Gregorová a Mgr. Tamara Zykanová a expertka na dotazníková šetření a statistiku Mgr. Eva Safrtálová.

Poděkování

Autoři evaluační zprávy chtějí poděkovat všem, kteří přispěli ke zpracování této zprávy. Děkujeme všem členům evaluačního týmu za nasazení v extrémně krátkém čase poskytnout zadavateli zjištění, která by měla přispět k zefektivnění Programu. Děkujeme zadavateli za součinnost při realizaci evaluace. Děkujeme také všem 64 informantům hloubkových rozhovorů i dílčích emailových konzultací a 431 respondentům, kteří vyplnili dotazník. Bez jejich ochoty podělit se o své zkušenosti by tato evaluační zpráva vzniknout nemohla.

3. INFORMACE O HODNOCENÉM PROGRAMU

3.1. KONTEXT PROBLEMATIKY

Stipendijní programy pro občany rozvojových zemí k jejich studiu na zahraničních VŠ realizuje řada zemí. Programy jsou typicky koncipovány s různým důrazem na následující cíle a východiska: přispět k ekonomickému rozvoji zemí původu stipendistů prostřednictvím zvyšování kvality lidského kapitálu v těchto zemích (tj. perspektiva teorie lidského kapitálu), zajistit přístup k VŠ vzdělání těm, kteří tuto možnost nemají (reflexe lidsko-právní perspektivy), budovat politické, ekonomické a kulturní vztahy se zeměmi původu stipendistů (např. tzv. „opinion leaders“ model). Méně často, resp. mnohdy pouze implicitně, pak mezi těmito cíli rezonují odkazy na primární roli osobnostního rozvoje stipendistů, včetně rozšiřování jejich možností a schopností svobodně a odpovědně rozhodovat o směřování svého dalšího života.² Prostředky, které jsou na tyto stipendijní programy tímto způsobem vynakládány, i pozornost věnovaná hodnocení těchto programů v poslední době roste (viz např. Dassan a kol. 2018). V Česku (a bývalém Československu) má poskytování tohoto typu vládních stipendií dlouhou tradici a existují přinejmenším dvě studie, které se po roce 2000 vyhodnocením realizovaných programů zabývaly (Jelínek a kol. 2004; Horký a kol. 2011 publikováno též v Němečková a kol. 2014).

Pro budoucí realizaci a nastavení Programu má zásadní význam reflexe dynamických změn prostředí, ve kterém jsou realizovány. Na globální úrovni došlo k posunu ve strategických rozvojových rámcích směrem k Cílům udržitelného rozvoje (SDGs) a specificky Cíli 4 „Education 2030“. Ten v oblasti vzdělávání znamená především posun od důrazu na kvantitu ve smyslu zajištění přístupu ke vzdělání k otázkám kvality vzdělávání, včetně jeho vyšších stupňů. Cíl SDG 4b pak přímo deklaruje potřebu a záměr podstatného navýšení vzdělávacích stipendií pro občany rozvojových zemí. Mění se také role VŠ vzdělání jako takového – na osobní i společenské úrovni má vyšší význam než v minulosti, a i v rozvojových zemích se stává klíčovým faktorem regionální i národní konkurenceschopnosti. Zásadním způsobem se proměňuje VŠ sektor i vnímání významu VŠ vzdělávání uvnitř rozvojových zemí. Ve velké části z nich došlo a dochází k dramatické expanzi počtu VŠ institucí, studijních oborů, studentů, i zaměstnanců. Např. v Etiopii, ze které řada stipendistů do Česka přichází, se v období 2004/5-2012/13 počet univerzit zvýšil ze 3 na 34, počet „colleges“ ze 16 na 65, počet akademických pracovníků narostl 4046 na 23905 (viz National Human Development Report Ethiopia 2014, str. 38-39). VŠ vzdělání postupně přestává být „luxusním zbožím“. Utváří a propojuje se též globální ekosystém VŠ vzdělávání a obecně roste mezinárodní mobilita VŠ studentů. Rozvoj informačních a komunikačních technologií změnil dostupnost studijních materiálů. Globálně dostupné jsou dnes kvalitní e-learningové platformy a některé prestižní západní univerzity nabízejí velmi kvalitní online kurzy zdarma, které pokrývají podstatnou část běžných předmětů (viz např. <https://ocw.mit.edu/index.htm>). Tyto trendy evidentně v ohledu k nastavení a efektivnosti stipendijních programů zdůrazňují význam otázek komparativní přidané hodnoty podporovaných zaměření studia, jejich jedinečnosti a kvality oborů, ve kterých stipendisté studují v porovnání s VŠ v jejich domovských zemích.

V neposlední řadě se poměrně významně mění i prostředí VŠ vzdělávání v Česku. V roce 2016 vstoupila v účinnost novela zákona o VŠ (č. 137/2016), která mimo jiné definuje systém a standardy zajišťování kvality a zavedla nový systém udělování akreditací (možnost tzv. institucionální akreditace). Jde o významné změny, jejichž dopady na nabídku a kvalitu VŠ vzdělávání zatím nejsou zřejmé. Již několik let je uplatňováno hodnocení kvality vědy a výzkumu (v roce 2017 byla přijata nová metodika) a přes jeho kontroverze je dnes možno lépe zhodnotit kvalitu výzkumu na jednotlivých VŠ pracovištích. Domácí kontext VŠ vzdělávání významně ovlivňuje i demografický vývoj, neboť na VŠ již několik let vstupují demograficky slabé ročníky a mnohé školy bojují s malými počty uchazečů. Zájem o zahraniční studenty roste, k čemuž navíc přispívá i skutečnost, že se počty zahraničních studentů významně promítají do financování VŠ z dotace MŠMT a zahraniční studenti tak mohou do určité míry kompenzovat poklesy počtů tuzemských uchazečů.

² Blíže viz příloha 9 shrnující hlavní teoretická východiska rezonující v nastavení mezinárodních stipendijních programů v oblasti terciárního vzdělávání.

Odborná literatura zdůrazňuje komplikovanost a metodologické výzvy hodnocení dopadů mezinárodních stipendijních programů (viz např. Mawer 2017). Významným problémem bývá nedostatek potřebných informací o výchozí situaci, ale např. i údajů o absolventech a jejich dalších osudech či relevantní informace o způsobu výběru stipendistů. Hodnocení se proto často zaměřují pouze na spokojenost a názory stávajících studentů a dalších zapojených aktérů s procesem realizace programu, případně na sledování návratovosti a uplatnění absolventů. Další výzvy souvisí se souladem cílů a očekávaných dopadů, a hlavně identifikaci dlouhodobých dopadů. Hlavní očekávání bývají viděna v dopadech na rozvoj v zemi původu. Takové dopady mohou ale nastat až s velkým časovým odstupem. Rigorózní izolace těchto dlouhodobých dopadů je komplikovaná ne-li nemožná. Vyhodnoceno proto může mnohem spíše být to, zda program vede k naplnění předpokladů k tomu, aby zmíněný hlavní dopad vůbec v budoucnu mohl nastat. Představy o těchto krátkodobějších cílech ale bývají různé. Jinými slovy, stipendijní programy mají charakter komplexních intervencí, které jsou realizovány v komplexním prostředí (Shiell a kol. 2008), a toto je třeba v nastavení příslušných programů, potažmo i metodologii evaluace i očekávání zadavatelů reflektovat.

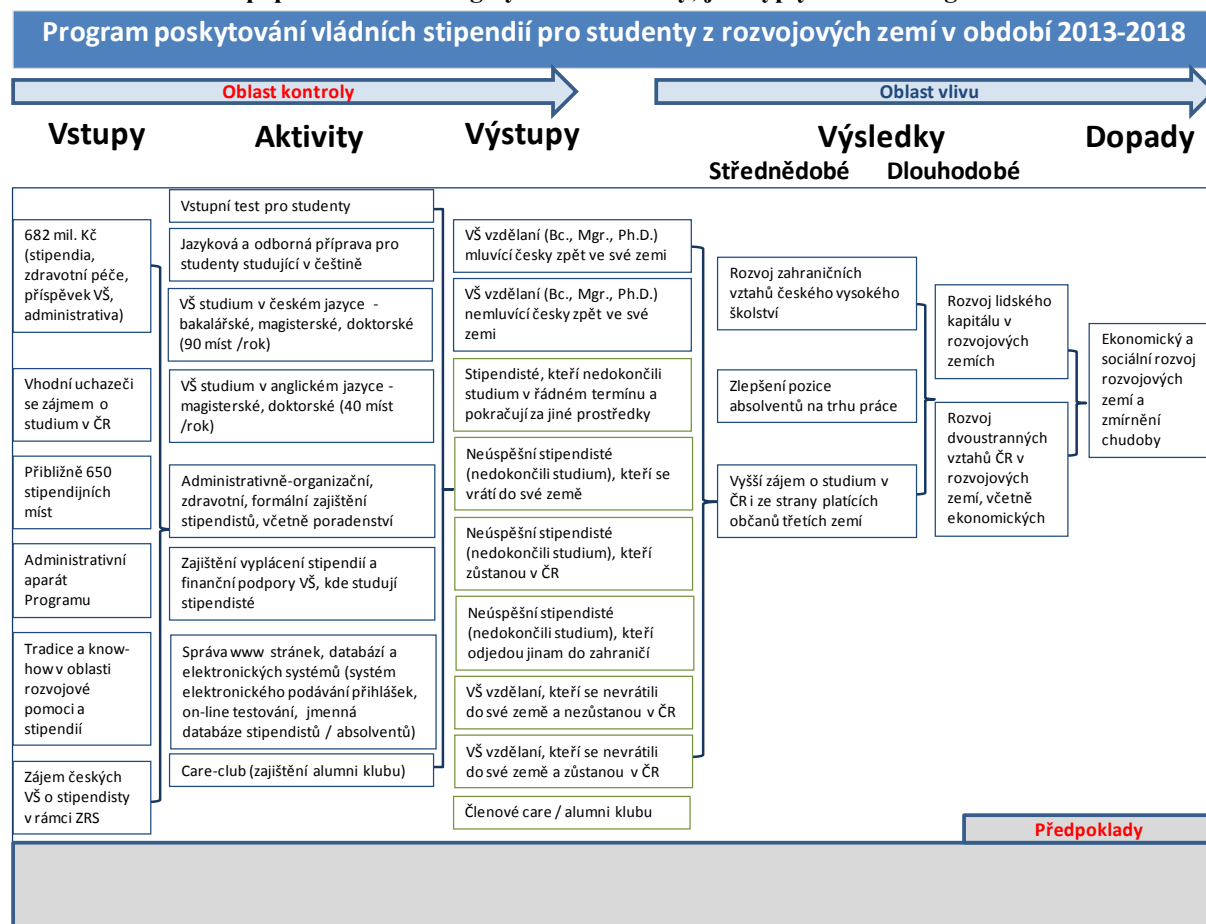
3.2. PŘEDSTAVENÍ HODNOCENÉHO PROGRAMU

Intervenční logika Programu

Hlavním aspektem (cílem) Programu je poskytnout stipendium a umožnit vysokoškolské vzdělání žadatelům z rozvojových zemí, pro něž je obtížné nebo nemožné studovat na vlastní náklady (Strategie Programu, s. 3), a podpořit tak rozvoj lidského kapitálu ve zdrojových zemích a přispět k celkovému socioekonomickému rozvoji. Dále Program deklaruje zájem přispět k rozvoji bilaterálních vztahů mezi ČR a rozvojovými zeměmi a přispět k rozvoji zahraničních vztahů českého vysokého školství.

Strategie má intervenční logiku naznačenou pouze nejasně, a pro potřeby evaluace byla proto sestavena v počáteční fázi teorie změny popisující intervenční logiku Programu. Teorie změny byla diskutována se zadavatelem, členy referenční skupiny i experty. Na obrázku 1 je znázorněn její „základní model“ **sestavený pouze podle informací uvedených ve Strategii. Popisuje tedy hlavní očekávané souvislosti dle Strategie Programu, ale nepostihuje mnoho dalších různorodých aspektů** (např. jiné typy výsledků a dopadů, měřítkové rozlišení, předpoklady) a teoretických perspektiv na fungování stipendijních programů (viz příloha 9). Další mechanismy intervenční logiky specifické pro jednotlivé cílové skupiny vč. předpokladů byly rozpracovány a ověřovány v průběhu evaluačního šetření. Výsledné ověřené teorie změny za jednotlivé cílové skupiny jsou uvedeny v kapitole 6.

Obrázek 1 Základní popis intervenční logiky – teorie změny, jak vyplývá ze Strategie

Zdroj: zpracováno na základě Strategie poskytování vládních stipendií pro studenty z rozvojových zemí na období 2013–2018, hloubkových rozhovorů a podkladů MŠMT k roční alokaci.

Pozn.: Oblast vlivu programu je popsána s využitím termínů výsledky (střednědobé, dlouhodobé) a dopady. Souhrnně potom pracujeme s termínem efekty. Zpracovatel si je vědom definic těchto termínů OECD/DAC, kde jsou results definovány jako „the output, outcome or impact (intended or unintended, positive and/or negative) of a development intervention.“ Překlad výsledky využívaný v této evaluaci odpovídá anglickému termínu outcomes, nikoli results, nejedná se tedy o nadřazený termín. Dopady jsou komplexnějšího charakteru.

Vnější faktory realizace Programu

Za logické klíčové podmínky pro efektivní dosažení výsledků a eventuálně i dopadů (oblast vlivu) v rámci načrtnutého základního modelu intervenční logiky podle informací ve Strategii lze považovat zejména předpoklady, že:

- studijní úspěšnost stipendistů bude dostatečná,
- stipendisté budou získávat vzdělání, které by v daném zaměření a/nebo kvalitě bez existence Programu nezískali,
- stipendisté se budou dříve či později po dokončení studia v dostatečné míře navracet do svých domovských zemí, kde dosažené vzdělání zúročí.

Realizace Programu je ovlivňována velkým množstvím vnějších faktorů, z nichž některé přímo souvisí s kontextem problematiky, jak byl naznačen výše v kapitole 3. Zájem uchazečů ovlivňují (vedle úrovně propagace v jednotlivých zemích Programu) dynamické změny v oblasti terciárního sektoru vzdělávání v rozvojových zemích, demografické trendy, nárůst mobility obyvatelstva atd. Propojenost a mobilita v rámci mezinárodního ekosystému terciárního vzdělávání se zvyšuje a s ním i konkurence. Ve fázi realizace Programu v ČR mohou mít vliv faktory související se změnami v legislativě a financování českých VŠ, demografický vývoj v ČR a další faktory poptávky po studiu na českých VŠ. Důležitým faktorem je trend internacionalizace vysokého školství, která je katalyzována jednak

snahou o zvyšování kvality a atraktivitu studia, ale mnohdy také snahami zaplnit mezery vznikající poklesem počtů tuzemských uchazečů. V oblasti vysokoškolského vzdělávání je faktorem i rostoucí diference v charakteru jednotlivých VŠ i jejich dílčích pracovišť (např. výzkumná orientace versus VŠ s dominancí profesně orientovaných oborů), ale i rostoucí rozdíly v kvalitě. Dosažení očekávaných dopadů je pak u toho Programu velmi ovlivněno vnějšími faktory souvisejícími s dalším směřováním absolventů po ukončení studia. Sem patří rostoucí obecná mobilita obyvatelstva nebo situace v jejich domovské zemi.

Financování Programu

Na základě usnesení Vlády ČR č. 301 ze dne 25. 4. 2012 Program vládních stipendií ČR 2013-2018 disponoval rozpočtem zhruba 110-120 mil Kč ročně, což při daném nastavení umožňovalo každoročně nově podpořit 130-140 stipendistů z rozvojových zemí. Finanční možnosti Programu byly dále každoročně upravovány příslušnými usneseními vlády a od roku 2015 Program disponoval 110 mil. Kč ročně. Celkové náklady Programu v letech 2013-2017 dosáhly 570 mil. Kč, přičemž dominantní část tvořily náklady na stipendia (352 mil. Kč) a poplatky za stipendisty vysokým školám vč. příspěvku na stravování (160 mil. Kč), dále pak se jedná o náklady na zdravotní péči stipendistů čítající zhruba 3 mil. Kč, náklady spojené s vybudováním elektronického informačního systému pro zajištění Programu ve výši cca 2 mil. Kč. Ostatní přímé náklady (tranzit) byly ve výši 2,3 mil. Kč. V uvedených celkových nákladech nejsou zahrnuty prostředky na zajištění administrativního aparátu Programu.

V průběhu hodnoceného období 2013-2017 byli podpořeni stipendisté z 67 různých zemí světa, kteří v České republice mohou studovat programy v českém jazyce ve všech stupních vysokoškolského studia (tj. v bakalářském, magisterském, navazujícím magisterském a doktorském), nebo programy v jazyce anglickém v navazujícím magisterském nebo doktorském studiu. V průměru v ČR studovalo každoročně 550³ stipendistů. Průměrné roční přímé náklady⁴ na jednoho stipendistu dosahovaly 184 tis. Kč, v závislosti na stupni, oboru a jazyku studia.

Aktéři Programu

Do implementace Programu je zapojeno velké množství institucí: gesčně spadá Program vládních stipendií pod Ministerstvo zahraničních věcí, které rozhoduje o výběru zemí a prostřednictvím zastupitelských úřadů vybírá vhodné kandidáty na stipendijní místa. Hlavní realizační odpovědnost je na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy, resp. Domu zahraniční spolupráce. Zapojeno je také Ministerstvo zdravotnictví (proplácení zdravotní péče poskytnuté stipendistům) a Ministerstvo vnitra (vízová a pobytová agenda). Významnými aktéry jsou samotné veřejné VŠ, kde stipendisté studují, Ústav jazykové a odborné přípravy UK či krajské úřady (nostrifikace již dosaženého vzdělání). Bližší specifikace odpovědností je uvedena v příloze 3, tabulka 1.

Geografická struktura stipendistů

Ze strany MŠMT, resp. DZS, bylo evaluačnímu týmu poskytnuto několik souborů dat, které spolu v některých aspektech nebyly zcela kompatibilní. Hlavní soubor, který byl použit pro získání informací níže, obsahoval anonymizované informace za 584 stipendistů registrovaných v letech 2008-2012 (dále označováno jako 1. období Programu) a 490 stipendistů registrovaných v letech 2013-2017 (dále označováno jako 2. období). Tento soubor ovšem obsahoval informace pouze o části aktuálně studujících stipendistů, konkrétně o těch s očekávaným dokončením studia do 31.8.2019 včetně. Přibližně 200 dalších aktuálně studujících s očekávaným dokončením studia po tomto datu zde nebylo zahrnuto a tito stipendisté nejsou zahrnuti ani v údajích níže (pokud nebude uvedeno jinak).⁵ Pro 1. období jsou zahrnuti studenti z 55 různých zemí, ve 2. období studenti ze 48 zemí. Jak ukazuje tabulka 1, větší část těchto stipendistů pochází ze zemí s vysokou nebo velmi vysokou úrovní lidského rozvoje dle UNDP klasifikace zemí na základě Indexu lidského rozvoje (HDI) (<http://hdr.undp.org/en/data>).

³ Tento průměrný počet se vztahuje k evidenci stipendistů podle kalendářních let.

⁴ Tj. náklady na stipendium, příspěvek na stravné a ubytování, úhradu zdravotní péče a platbu za vzdělávání. Přímé náklady nezahrnují např. náklady na administraci Programu.

⁵ Tento nesoulad byl bohužel zjištěn až po zpracování dat a informace o nezahrnutých studujících již nebylo možno k analyzovanému souboru doplnit, neboť oba soubory dat nebylo možno jednoznačně spojit.

Informace v tabulce 1 zde a na obrázku 1 v příloze 3 dokládají vyšší podíly stipendistů z geograficky bližších a relativně socioekonomicky rozvinutějších zemí, zejm. evropských. Z údajů v příloze 3 (obrázek 1) je patrná značná stabilita v proporčním zastoupení jednotlivých makroregionů v průběhu celého sledovaného období. Více než třetina stipendistů pochází z balkánských zemí a zemí postsovětského prostoru. Nejvíce stipendistů v letech 2008-2017 pocházelo z Moldavska (108 stipendistů), ze Srbska (74 stipendistů), Bosny a Hercegoviny (70 studujících), Etiopie (62) a Běloruska (59) – viz tabulka 2. Na druhé straně z řady zemí bylo v uvedeném období do Programu zapojeno jen několik málo stipendistů – např. pro 29 z celkových 66 zemí to bylo za celé období 10 let 5 či méně stipendistů, což vypovídá o geografické roztržitosti Programu.

Obdobná je i geografická struktura finančních nákladů z hlediska původu stipendistů (viz obrázky 2 a 3, příloha 3).⁶ Nejvýraznější část prostředků směřovala do regionů východní, jižní a jihovýchodní Evropy (celkem 235 mil. Kč). Naopak nejméně z absolutního pohledu do zemí severní Afriky (19 mil. Kč). Obrázek 3, v příloze 3 pak explicitně ilustruje již zmíněný pozitivní statistický vztah mezi náklady spojenými se studiem stipendistů z jednotlivých zemí a úrovní rozvoje těchto zemí.

Tabulka 1 Počty stipendistů, zemí původu a průměrné HDI zemí původu

	2008-2012	2013-2017	Obě období (2008-2017)	
Počet registrovaných stipendistů	584	490	1074	
Počet zemí původu	55	48	66	
Průměrný počet stipendistů na 1 zemi	10,6	10,2	16,3	
Průměrný HDI zemí původu	0.642	0.623	0.627	
Průměrný HDI vážený počtem stipendistů z jednotlivých zemí	0.677	0.656	0.668	
Podíl stipendistů ze zemí:	s vysokým nebo velmi vysokým HDI	49 %	45 %	47 %
	se středním HDI	35 %	33 %	34 %
	s nízkým HDI	16 %	22 %	19 %

Zdroj: Databáze evidence studentů MŠMT ČR (stav k březnu 2018), vlastní výpočty.

Pozn.: HDI – Human Development Index (Index lidského rozvoje) k roku 2015. Rozdělení zemí do kategorií dle HDI odpovídá členění UNDP. Údaje nezahnují cca 200 aktuálně studujících stipendistů s očekávaným dokončením studia po 31.8.2019.

Tabulka 2: Země s nejvyššími počty stipendistů

2008-2012		2013-2017		Obě období (2008-2017)	
Moldavsko	68	Moldavsko	40	Moldavsko	108
Bělorusko	42	Srbsko	37	Srbsko	74
Mongolsko	41	Bosna a Hercegovina	33	Bosna a Hercegovina	70
Etiopie	38	Etiopie	24	Etiopie	62
Srbsko	37	Gruzie	23	Bělorusko	59
Bosna a Hercegovina	37	Afghánistán	22	Mongolsko	55
Gruzie	28	Kambodža	19	Gruzie	51
Podíl uvedených zemí na celkových počtech stipendistů	50 %	Podíl uvedených zemí na celkových počtech stipendistů	40 %	Podíl uvedených zemí na celkových počtech stipendistů	45 %

Zdroj: Databáze MŠMT ČR (stav k březnu 2018), vlastní výpočty.

Pozn.: Údaje nezahnují cca 200 aktuálně studujících stipendistů s očekávaným dokončením studia po 31.8.2019.

Podstatná část zemí s nejvyššími počty stipendistů v tabulce 2 představuje (či představovala) prioritní země ZRS ČR. Stipendisté z některých dalších prioritních zemí jsou ale do Programu zapojeni relativně méně. Platí to např. pro Zambii (celkově 21 stipendistů) nebo Ukrajinu (bez stipendistů). Větší část prioritních zemí ZRS ČR jsou zároveň země s relativně vysokou úrovní HDI, což do určité míry vysvětluje výše uvedený vztah mezi úrovní rozvoje zdrojových zemí na jedné straně a počty stipendistů i náklady připadajícími na jednotlivé země na straně druhé.

⁶ Data o finančních nákladech podle jednotlivých zemí jsou evidována podle kalendářních let. Obsahují i souhrnné počty stipendistů z jednotlivých zemí, které ale nejsou zcela porovnatelné s evidencí stipendistů podle „školních“ let.

Struktura stipendistů podle studijních programů

V celém období 2008-2017(18) je evidováno 68 % studentů studujících v českých programech a 32 % studentů v anglických programech.⁷ Tabulka 3 ukazuje podíly studujících v českých studijních programech podle makroregionů a významných zdrojových zemí. Na úrovni makroregionálního členění neplatí, že by stipendisté z kulturně bližších regionů studovali častěji v češtině. Na úrovni zemí ale vykazují jazykově bližší země (Bělorusko, Srbsko, Bosna a Hercegovina) nadprůměrné podíly studujících v češtině.

Z hlediska stupně studijního programu (viz tabulka 4 a obrázek 4 (v příloze 3)) převažuje bakalářský stupeň, jehož podíl je vysoký zejm. u aktuálně studujících stipendistů (téměř 40 %). O něco méně stipendistů bylo v období 2013-2017 do Programu zapojeno v navazujícím magisterském studiu v angličtině. Mimo jiné se ukazuje, že v posledních dvou letech sledovaného období nebyli registrováni stipendisté v doktorských programech a výrazně narostl podíl stipendistů studujících bakalářský studijní program v češtině. Podíl žen stipendistek dosahuje 42 % mezi stávajícími stipendisty a 39 % mezi stipendisty zapojenými do programu v období 2012-2017. Věkový medián aktuálně studujících stipendistů je 23 let.

Tabulka 3: Podíly stipendistů studujících studijní programy v češtině (v %), 2008-2017

Makroregiony	Podíl studujících v ČJ programech	Významné zdrojové země	Podíl studujících v ČJ programech
Asie	68 %	Moldavsko	57 %
Blízký východ	96 %	Srbsko	81 %
J a JV Evropa	64 %	Bosna a Hercegovina	71 %
Jižní Amerika	81 %	Etiopie	52 %
S a V Evropa	68 %	Bělorusko	86 %
Severní Afrika	41 %	Mongolsko	58 %
Subsaharská Afrika	66 %	Gruzie	67 %
		Afghánistán	81 %

Zdroj: Databáze MŠMT ČR (stav k březnu 2018), vlastní výpočty.

Pozn.: Pro celkové počty stipendistů dle makroregionů a vybraných zemí viz tabulka 2. Celkem je pro období 2008-2017 evidováno 735 (68 %) stipendistů studujících v ČJ a 339 (32 %) stipendistů studujících v AJ programech. Údaje nezahrnují cca 200 aktuálně studujících stipendistů s očekávaným dokončením studia po 31.8.2019, z nichž většina (92 %) studuje programy v ČJ.

Tabulka 4: Struktura stipendistů podle studijního programu a pohlaví

Forma studia	Zapojení do programu v období 2013-2017		Aktuálně studující (březen 2018)	
	Celkem	Podíl žen (%)	Celkem	Podíl žen (%)
BSP (bakalářský studijní program)	191	36	178	43
DSP (doktorský SP)	10	30	5	60
DSPA (doktorský SP v angličtině)	8	13	24	25
MSP (magisterský SP)	33	39	38	37
NMSP (navazující magisterský SP)	90	48	65	43
NMSPA (navazující magisterský SP v angličtině)	158	37	63	37
ÚJOP (příprava na BSP, MSP/NMSP)			86	49
Celkem	490	38	459	42

Zdroj: Databáze MŠMT ČR (stav k březnu 2018), vlastní výpočty.

Pozn.: Údaje nezahrnují cca 200 aktuálně studujících stipendistů s očekávaným dokončením studia po 31.8.2019.

⁷ Při zohlednění dat o aktuálně studujících stipendistech s očekávaným dokončením studia po 31.8.2019, která nebyla součástí hlavního analyzovaného souboru, je celkový podíl stipendistů, kteří studují programy v ČJ 72 %.

4. METODIKA EVALUACE

Akcent byl v zadání evaluace kladen na vyhodnocení působení Programu na území ČR, na VŠ vzdělávající vládní stipendisty a na vládní stipendisty samotné, podle evaluačních kritérií OECD/DAC a stanovené shrnující hodnotící škály. Zpracovatel byl v zaměření evaluace směřován souborem evaluačních otázek specifikovaných v zadávací dokumentaci, které byly v úvodní části realizace evaluace po dohodě se zadavatelem částečně reformulovány a některé evaluační otázky byly určeny jako pouze doplňkové, resp. okrajové (viz příloha 4).

Tuto evaluaci lze označit jako teorií vedenou evaluaci (*theory-driven evaluation*). Východiskem byla snaha rekonstruovat **teorii změny** Programu, tj. identifikovat jeho intervenční logiku pro jednotlivé cílové skupiny a předpoklady, které podmiňují dílčí kroky na cestě k dosažení dlouhodobého cíle. Využito bylo v průběhu rekonstrukce intervenční logiky a evaluačního šetření i některých prvků techniky mapování výsledků intervence (outcome mapping). Tyto postupy pomohly identifikovat teoreticky předpokládané a možné efekty Programu a jejich klíčové podmínky, které pak byly ověřovány empiricky. Akcentovány byly i poznatky o fungování stipendijních programů v zahraničí, jak jsou rozebírány v odborné literatuře.

4.1. METODY SBĚRU A ANALÝZY DAT

Využit byl evaluační design založený na mixu kvantitativních a kvalitativních metod se snahou o triangulaci dosažených zjištění.

Pro sběr dat byly využity následující metody:

- 1) Desk research – kromě relevantních strategických a metodických dokumentů byla analyzována statistická data o zahraničních studentech v ČR (ČSÚ, MŠMT), data o evidovaných stipendistech a nákladech Programu poskytnutá z databáze implementátora Programu (DZS, MŠMT), příp. z fakult VŠ, které byly předmětem případových studií; průběžná zjištění si vyžádala některá další hodnocení, např. analýzu změn oborů stipendisty.
- 2) Případové studie vybraných fakult VŠ – byly realizovány formou evaluačních návštěv a doplňkově metodou telefonického dotazování (CATI); celkem bylo realizováno 10 případových studií; výběr vysokoškolských pracovišť k hlubší sondě respektoval regionální, oborové a četnostní hledisko; informace z případových studií jsou v evaluační zprávě prezentovány v anonymizované podobě s referencemi F1-F10 (tj. fakulta 1 – fakulta 10).
- 3) Evaluační rozhovory – jednalo se o stěžejní využitou metodu sběru kvalitativních dat využitou jednak v případových studiích na vybraných VŠ a také pro sběr materiálů od dalších informantů. Realizovány byly polo-strukturované rozhovory, individuální i skupinové, osobní i telefonické. Jednalo se o tyto okruhy respondentů: (i) odborníci s expertízou vztahující se k řešené problematice (celkem 6 informantů); (ii) administrátoři, implementátoři a tvůrci Programu (celkem 7 informantů); (iii) studenti-stipendisté, kteří jsou prozatím v ČR (celkem 15 informantů); (iv) zástupci vysokých škol, resp. vysokoškolských pracovišť zapojených do Programu, konkrétně (celkem 34 informantů, bez stipendistů – údaj viz (iii)): koordinátoři Programu na daném pracovišti, administrátoři Programu na daném pracovišti, garanti příslušných studijních oborů na daném pracovišti, učitelé/školitelé stipendistů, zástupce pracoviště s rozhodovacími pravomocemi či ze strategického útvaru (např. proděkan pro rozvoj, zahraniční agendu) a studenti-stipendisté. Celkem bylo v evaluačních rozhovorech vyzpovídáno 62 informantů a pro konzultace s dalšími dvěma osobami byl použit email (v nabídce bylo přislíbeno minimálně 30 informantů).
- 4) Elektronické dotazníkové šetření mezi držiteli vládního stipendia ČR (CAWI – Computer Assisted Web Interviewing) – připraveny byly dvě jazykové verze dotazníku (v ČJ a AJ), které byly rozeslány prostřednictvím DZS na 1096 respondentů – současných a bývalých držitelů vládního stipendia ČR, evidovaných v elektronickém systému MŠMT/DZS od roku 2012.; nedoručitelných emailů bylo 49; celkem po pročištění získaných dat bylo pro vyhodnocení

k dispozici 430 relevantně vyplněných dotazníků. návratnost tedy dosáhla 39 % a vzhledem ke způsobu sběru dat se jedná o solidní vzorek. Podrobné vyhodnocení, včetně popisu vzorku, je v příloze 7. Při přípravě a realizaci šetření byly dodrženy standardní metodické postupy tohoto typu sběru dat.

- 5) Telefonické dotazování na vybraných vysokoškolských pracovištích, vč. stipendistů – telefonické dotazování bylo realizováno doplňkově, zejm. ve vazbě na časovou vytíženost informantů;
- 6) E-mailové dotazování teritoriálních odborů MZV – v nabídce nebyla forma oslovení teritoriálních odborů MZV specifikována, byla zvolena tato forma, nicméně odpovědi jsme obdrželi souhrnně prostřednictvím ORS, nebylo tak možno dostatečně dobře reflektovat geografické odlišnosti praktické implementace Programu;
- 7) Fokusní skupina – bylo uspořádáno jedno setkání pro diskusi předběžných závěrů evaluace a ověření reálného provedení navržených doporučení se zástupci implementátora Programu (celkem se zúčastnilo 10 osob vč. 2 zástupců evaluačního týmu).

Pro analýzu shromážděných informací a dat byly využity následující metody:

- obsahová analýza kvalitativních dat (vč. využití nástroje NVivo) a komparativní analýza těchto dat;
- statistické vyhodnocení kvantitativních dat o evidenci stipendistů a nákladech Programu a vyhodnocení dat získaných v dotazníkovém šetření (využity byly různé metody popisné i inferenční analýzy kvantitativních dat, včetně vícerozměrných metod);
- rekonstrukce teorie změny a mapování výsledků (outcome mapping) – viz výše;
- procesní analýza – nad rámec požadavků zadávací dokumentace byla zpracována rámcová procesní analýza, neboť evaluační tým shromáždil velké množství relevantních informací a návazných doporučení tohoto typu;
- sběr příkladů dobré praxe.

Syntéza zjištění byla provedena pomocí ověřování teorie změny pro jednotlivé cílové skupiny Programu. Dále byl na základě požadavků zadavatele u každého evaluačního kritéria uveden stupeň hodnocení, reflektující míru naplnění tohoto kritéria. Vzhledem k velké heterogenitě jednotlivých kritérií bylo toto hodnocení provedeno odděleně pro jednotlivé cílové skupiny Programu, příp. odděleně pro relevantní aspekty Programu. Využita byla následující povinná stupnice míry naplnění evaluačního kritéria:

Vysoká – postupy, výsledky a předpoklady plně odpovídají potřebám a stanovenému cíli, resp. příkladům dobré praxe
Spíše vysoká – v konkrétním kontextu projekt naplnil maximum požadavků, existují však omezení na úrovni externích faktorů nebo drobné nedostatky týkající se realizace
Spíše nízká – významnější nedostatky v rámci programu nebo v aplikovaných postupech a/nebo závažné problémy na úrovni externích faktorů
Nízká – postupy nebo výsledky aktivit programu neodpovídají stanoveným cílům a/nebo existují kritické problémy na úrovni externích faktorů
Nelze vyhodnotit / nevztahuje se (<i>pouze se zdůvodněním</i>)
U dopadů lze v odůvodněných případech použít také hodnocení Negativní

Evaluace se opírala o Formální standardy provádění evaluací České evaluační společnosti, dodržovány byly etické principy vůči informantům v rozhovorech i respondentům dotazníkových šetření (tj. zejména zaručení anonymity jejich odpovědí) i adekvátní interpretace v případě malých vzorků.

4.2. METODICKÁ OMEZENÍ A LIMITY EVALUACE

Část metodických omezení a výzev, se kterými se tato evaluace potýkala, je obdobná problémům, které jsou popisovány v souvislosti s vyhodnocováním jiných mezinárodních stipendijních programů v zahraničí (viz např. Mawer 2017). Základním omezením evaluací komplexních intervencí je

obtížnost a mnohdy nemožnost prokázání jednoznačného příčinného vztahu mezi intervencí a jejími efekty a dopady. Namísto průkazného zjištění, že efekty jsou dosaženy díky existenci Programu (tzv. attribution) je většinou ověřováno pouze, zda intervence k zjištěným efektům přispívá (tzv. contribution).⁸ Tomu byl od počátku přizpůsoben design evaluace, když podle doporučení v odborné literatuře kladl důraz na potřebu pochopení logiky intervence (teorii změny). Jestliže jsou možnosti průkazně stanovit efekty a dopady intervence omezené, je vhodné zaměřit se na zjišťování toho, zda dochází k naplnění klíčových podmínek a předpokladů intervence, jak je popisuje intervenční logika (tj. vyhodnocení, zda očekávané efekty programu vůbec mohou nastat).

Omezení pro rekonstrukci intervenční logiky nicméně představovaly nedostatky a nejasnosti formulace Strategie Programu. Jednalo se především o absenci stanovení potřeb jednotlivých cílových skupin, stanovení hierarchie cílů a jejich kvantifikace, chybějící stanovení podrobnějších očekávaných efektů pro jednotlivé skupiny a rozhodnutí o jejich prioritizaci, stejně jako o absenci identifikace potenciálních konfliktů jednotlivých cílů. Tyto problémy omezily možnost odpovědí na některé ze stanovených EO. Konceptní a procesní informace, které nebyly jasně identifikovatelné ze Strategie, tak bylo třeba zjistit, a to zejm. prostřednictvím rozhovorů a expertního posouzení. Ačkoliv takto v specifikované potřeby i cíle byly se zadavatelem diskutovány, nemusí nutně odrážet realitu při vlastní formulaci Strategie.

Evaluace se musela vypořádat s časovým nesouladem mezi časovým obdobím Strategie a hodnocením efektů, ale i úspěšností stipendistů. Zatímco evaluace se zabírala Strategií na roky 2013-2018, efekty Programu mohou nastávat až ve střednědobém či spíše dlouhodobém horizontu (viz téma návratovosti a prospěšnosti bývalých stipendistů pro domovskou zemi). Proto a také kvůli kontinuitě Programu evaluace pracovala v řadě aspektů s širším časovým rámcem (čemuž napomohla i data o stipendistech poskytnutá zadavatelem).

Data získaná v dotazníkovém šetření, ale i jiných částech evaluace, mají nicméně průřezový charakter a vyvozované závěry jsou v některých případech založeny na identifikovaných asociačních vztazích. Z hlediska ověření kauzálních souvislostí by průkaznějším přístupem byla aplikace longitudinálního přístupu, pro který však nejsou k dispozici data a nebylo by ho možno realizovat v zadaném formátu evaluace. Zároveň se evaluace nemohla opřít při hodnocení o tzv. baseline, tedy informace o počátečním stavu při zahájení intervence u jednotlivých cílových skupin, která by umožnila evaluátorům posouzení míry zlepšení díky Programu.

Další omezení se vztahují k monitorovacím údajům o Programu (zejm. informacím o stipendistech a absolventech) a kontaktním údajům na stipendisty. Pro potřeby evaluace nebylo možné ze strany zadavatele poskytnout evaluačnímu týmu kontakty na jednotlivé stipendisty pro potřeby dotazníkového šetření, jak bylo uvedeno v podmínkách nabídky, neboť se souhlas stipendistů vztahuje pouze na zpracování osobních údajů za účelem přiznání stipendia. Po vzájemné dohodě bylo využito jiného nástroje pro realizaci CAWI, nicméně limitujícího z hlediska možných formulací otázek i vlastního vyhodnocení šetření. Monitorovací údaje o stipendistech byly poskytnuty DZS/MŠMT z centrální databáze stipendistů, operující od r. 2012. Stipendisté jsou sledováni ve čtyřech základních stavech – studující, stipendium ukončeno, studium ukončeno jinak a absolvent. Konceptně nejsou ošetřeny důvody/způsoby ukončení stipendia/studia, aby mohly být například analyzovány faktory neúspěšného studia stipendistů. Dále údaje z centrální databáze nerozlišují (resp. takové informace pro evaluaci nebyly k dispozici), pokud stipendista úspěšně absolvuje daný stipendijní program a pokračuje v následném vyšším stupni (týká se především bakalářského stupně). To omezuje možnost vyhodnocení úspěšnosti studia v bakalářském stupni, což je nutné mít na zřeteli při interpretaci zjištění.⁹ Metodická omezení přinesl také export dat pro potřeby evaluace do několika souborů, které nebyly navzájem úplně kompatibilní (viz již uvedené rozdělení evidence aktuálně studujících do dvou souborů). Při interpretaci dat v této zprávě je o omezeních tohoto typu v poznámkách informováno.

⁸ Pro diskusi tohoto omezení specificky u hodnocení mezinárodních stipendijních programů viz Mawer (2017).

⁹ Tato skutečnost byla ale evaluačnímu týmu ozřejmena až v závěrečné fázi evaluace a tým ji nemohl dostatečně reflektovat v prováděných analýzách.

Poměrně zásadním omezením pro stanovení efektů¹⁰ programu je skutečnost, že neexistuje centrálně využívaná databáze o absolventech Programu. Od roku 2014 sice existuje v rámci elektronického systému aplikace Absolventi pro potřeby jednotlivých ZÚ¹¹, není však systematicky využívána pro práci s absolventy na úrovni celého Programu. Stipendisté, kteří z nějakého důvodu ukončí studium pod stipendiem, sice vyplňují tzv. Závěrečnou zprávu o ukončení vládního stipendia ČR s řadou užitečných informací, nicméně tyto zprávy a údaje z nich nejsou podle informací od zadavatele systematicky vyhodnocovány a evaluační tým s nimi nemohl pracovat. Další osud studijně úspěšných (a ani neúspěšných) stipendistů není dlouhodobě monitorován (ve smyslu např. tzv. „tracing career paths“).

Rozsah vzorku získaného elektronickým dotazováním stipendistů je dobrý, zejm. co se týče studujících stipendistů (293) a částečně i absolventů (117). Vzorek neúspěšných stipendistů je velmi malý (20), a to zejm. s ohledem na celkově relativně vysokou neúspěšnost stipendistů Programu, a proto validita informací od této skupiny je nízká a informace jsou využívány pouze doplňkově. Toto je také nutno brát v potaz při interpretaci kvantitativních zjištění o spokojenosti a nespokojenosti s fungováním Programu, neboť lze předpokládat, že pokud by byli studijně neúspěšní stipendisté ve vzorku reprezentativně zastoupeni, celkové hodnocení by bylo kritičtější.

Při hloubkových rozhovorech žádné potíže zaznamenány nebyly. Všichni oslovení aktéři projevíli ochotu spolupracovat. Z hlediska výpovědi informantů-stipendistů je třeba uvést, že pocházejí z řad těch, kteří byli na naši žádost osloveni příslušnými studijními odděleními fakult a sami se ozvali, že jsou ochotni se evaluačního rozhovoru účastnit. Předpokládáme tak, že se jedná spíše o aktivnější studenty.

4.3. ROLE ČLENŮ EVALUAČNÍHO TÝMU

S ohledem na krátký časový harmonogram zakázky byla zvolena forma dvojího vedení projektu v tandemu Marie Feřtová – Lucie Jungwiertová, které koordinovaly evaluaci, navrhly evaluační design, připravily veškeré podklady pro terénní šetření a také jej z velké části realizovaly, zaštiťovaly přípravu dotazníkových šetření a připravily evaluační zprávu. Josef Novotný poskytoval soustavnou metodickou a expertní podporu v dílčích krocích evaluace, zejména se pak podílel na nastavení dotazníkového šetření. Spolu se svým fakultním týmem zajistil kvantitativní vyhodnocení dotazníkového šetření, regresní analýzy a interpretaci statistických zjištění. Podílel se významně na zpracování evaluační zprávy. S Lenkou Gulovou byla konzultována dílčí témata, Kateřina Gregorová se podílela na dílčích analytických pracích, Tamara Zykanová provedla několik případových studií. Eva Safírtalová zajistila technickou realizaci dotazníkového šetření a nezbytnou přípravu dat.

5. EVALUAČNÍ ZJIŠTĚNÍ A ZÁVĚRY

Na základě povinné struktury evaluační zprávy ze strany zadavatele jsou evaluační zjištění strukturována podle evaluačních kritérií formulovaných v zadávací dokumentaci. Tato kritéria tak tematicky vymezují jednotlivé subkapitoly, které jsou vždy uvozeny definicí daného kritéria podle OECD/DAC, a zakončeny odpověďmi na příslušné EO, které byly naformulovány zadavatelem (příp. jak byly upraveny v úvodu realizace evaluace), a hodnocením míry naplnění tohoto kritéria dle stupnice hodnocení stanovenou zadavatelem. V některých případech byla nad rámec EO přičleněna další zjištění, která vyplynula ze šetření jako důležitá a relevantní. Některá z omezení, jak byla popsána v kapitole 4.2., ovlivnila možností adekvátním způsobem vyhodnotit některé EO.

5.1. RELEVANCE

Podle zadání má jít o posouzení míry, ve které hodnocené programové aktivity odpovídají potřebám, prioritám a koncepcím cílových skupin. Tato sekce je rozdělena na dvě podkapitoly – (i) vazba aktivit Programu ke globálním cílům SDGs a ZRS ČR a (ii) relevance aktivit Programu vůči potřebám cílových skupin.

¹⁰ Termínem efekty souhrnně označujeme výsledky (střednědobé, dlouhodobé) a dopady.

¹¹ Aktualizované kontakty na absolventy evidují ZÚ.

Vazba aktivit Programu ke globálním cílům (SDGs) a ZRS ČR

Vazba aktivit Programu ke globálním Cílům udržitelného rozvoje (SDGs)

Hlavní aktivita Programu, tj. umožnění studia VŠ v ČR studentům z rozvojových zemí **zapadá do dvou tematických SDGs** stanovených pro období 2015-2030. Konkrétně jde o Cíl č. 4: Zajistit rovný přístup k inkluzivnímu a kvalitnímu vzdělávání a podporovat celoživotní vzdělávání pro všechny (důraz kladen na primární a sekundární vzdělávání) a Cíl č. 8: Podporovat trvalý, inkluzivní a udržitelný hospodářský růst, plnou a produktivní zaměstnanost a důstojnou práci pro všechny. **Přímá vazba je pak k Cíli 4b „Do roku 2020 výrazně na celém světě rozšířit počet stipendií pro studenty z rozvojových zemí.“** Implicitní provazbu Programu lze identifikovat také s Cílem č. 10 („Méně nerovností“) a s Cílem č. 16 („Mír, spravedlnost a instituce“). Další zprostředkované či indikativní souvislosti s jinými SDGs by pochopitelně bylo možno nalézt s přihlédnutím k předpokladům o využití specifických odborností a dovedností, které stipendisté v rámci studia i pobytu v ČR získávají.

Vazba aktivit Programu ke strategickým dokumentům ZRS ČR a aktivitám ZRS ČR

Program je dle Strategie oficiálně koncipován jako rozvojový nástroj a je vykazován, resp. financován v rámci prostředků ZRS ČR. Z hlediska časového vymezení je pro posouzení relevantní **„Koncepte zahraniční rozvojové pomoci 2010-2017 České republiky.“** Lze konstatovat, že **v obecné rovině je Program a jeho deklarovaný primární cíl s touto klíčovou strategií ZRS provázán**, byť na základě dosažených zjištění, dále konstatována pravděpodobně omezená efektivita naplňování tohoto cíle (tj. přispívat k socioekonomickému rozvoji zemí původu stipendistů). Deklarována je také provazba s dalšími nástroji ZRS. Nicméně z evaluace vyplynulo (hloubkové rozhovory), že **systematický přístup k provázání Programu s dalšími nástroji ZRS v praxi chybí** (výjimkou jsou některé aktivity v oblasti zemědělství) a případné synergie jsou spíše náhodné. Platí to i o vzájemném vztahu dvou klíčových aktivit Programu – organizaci vládních stipendií a aktivitě Vysílání českých učitelů, které probíhají do značné míry nezávisle. Např. kromě fakulty F1, žádné z dalších navštívených VŠ pracovišť o aktivitě Vysílání učitelů nevědělo, ač by údajně potenciálně zájem o zapojení byl. VŠ žádným způsobem soulad s relevantními strategickými dokumenty ČR ani příslušných rozvojových zemí neřeší. Na druhou stranu, dotazníkové šetření prokázalo určité propojení mezi aktivitami ZRS ČR – cca 20 (5 %) respondentů uvedlo zapojení či kontakt s těmito aktivitami (opakovaně bylo odkázáno na aktivity/kontakty s kanceláří Jihomoravského kraje). Zároveň však další respondenti ve značné míře projevovali svůj zájem o zapojení se do mj. rozvojové spolupráce s ČR a ptali se po vhodných možnostech. Je tak zřejmé, že potenciál stipendistů není v tomto směru dostatečně využit.

Otázky vazeb Programu na ZRS ČR souvisí i s mechanismy každoročního stanovování přesného rozpisu stipendijních míst pro jednotlivé země, kde se zdá být v praxi kladen větší důraz na aktuální potřeby či bilaterální vztahy s jednotlivými zeměmi než na dlouhodobější koncepci. Přidělování kvót stipendijních míst pro jednotlivé země se odehrává každoročně (nikoliv tedy na základě jejich fixace po celou dobu trvání Strategie), a to na základě interních postupů MZV, a jednotná metodika postupu a objektivních kritérií podle dostupných informací evaluačního týmu není stanovena. Zástupci MZV deklarovali provázání Programu (a zejm. přidělení kvót jednotlivým zemím pro stipendijní místa a jejich složení dle formy studia a oboru) se strategiemi MZV, resp. ČR a příslušných rozvojových zemí.

Zcela konkrétní příklady propojení Programu a jiných rozvojových aktivit ČR nejsou bohužel až na výjimky k dispozici. Za pozitivní příklad je uváděna Kambodža, kde lze vystopovat uplatnění absolventů Programu v projektech ZRS, příp. aktivity fakulty F1 v Angole (nicméně spadající do předcházejících období Programu) (viz příloha 3, box 3). Klíčovou úlohu pro reálné propojování má ZÚ, jeho aktivní práce se seznamem absolventů/stipendistů, využívání znalostí místního prostředí a znalostí paralelních aktivit ČRA, NGOs, či dalších českých ministerstev (příp. jiných donorů) v dané zemi. Každopádně **provázání Programu vládních stipendií s ostatními rozvojovými aktivitami ČR či dalších donorů není koncepčně ošetřeno** a probíhá v závislosti na aktivitě, kapacitě a kompetencích pracovníků konkrétních ZÚ.

Ze šetření evaluátorů vyplývá, že **vládní stipendia jsou nástrojem spíše zahraničně-diplomatické politiky než politiky rozvojové**. Samotná Koncepce ZRS ČR uvádí problém geografické roztržitosti podpory české ZRS, což vede k její neefektivitě (s. 10), ale i omezuje relevanci aktivit.

Potíž je také v tom, že vymezení podporovaných zemí se každoročně mění a není v tomto směru respektován víceletý rámec Strategie. Již bylo uvedeno, že obdobná roztržitost je charakteristická i pro hodnocený Program (viz kapitola 3). V letech 2016-2018 byl podíl počtu přidělených stipendijních míst pro prioritní země ZRS pouze 44 % (vypočteno na základě podkladů o rozdělení kvót poskytnutých MZV). Za celé hodnocené období byla do prioritních zemí směřována pouze polovina disponibilních prostředků Programu (bez stipendijních míst pro UNESCO). Tyto údaje ukazují na nedodržování zásady pro koncentraci ZRS ČR proklamované i v aktuální Strategii zahraniční rozvojové spolupráce České republiky 2018-2030, a tím na v praktické rovině v tomto ohledu nízkou provazbu Programu se strategickými dokumenty ZRS ČR. Na druhou stranu, prioritní země ZRS ČR, ze kterých se stipendisté nejvíce rekrutují, patří k rozvojovým zemím s vyššími hodnotami ukazatelů socioekonomického rozvoje. Koncentrace Programu na tyto země tedy jde proti kritériu potřebnosti.

(i) Relevance aktivit vůči potřebám cílových skupin

Strategie Programu vládních stipendií potřeby jednotlivých cílových skupin nedefinuje a skutečnost, že nebyla provedena analýza potřeb, prakticky znemožnila poskytnout na tuto EO relevantní odpověď ve vztahu ke Strategii. V rámci evaluačního výzkumu byly alespoň rámcově zjišťovány potřeby jednotlivých cílových skupin Programu platné v současné době. Potřeby rozvojových zemí a potřeby na úrovni ČR ovšem nebyly s ohledem na požadavky zadání mapovány detailně (byť byly součástí průzkumu literatury a rozhovorů s experty). Potřeby stipendistů a veřejných VŠ se opírají o zjištění z hloubkových rozhovorů, evaluačních návštěv na VŠ a zjištění z dotazníkového šetření. Soubor potřeb byl validován v rámci diskuze fokusní skupiny.

Identifikované potřeby jsou dále posouzeny z hlediska relevance současného zaměření aktivit Programu. Aktivity byly posuzovány v celém rozsahu ve smyslu aktivit zmapovaných na počátku evaluace v rámci teorie změny, a to i přesto, že některé jsou spíše procesního charakteru. Zjištěná míra relevance potřeb je detailně prezentována v příloze 3, tabulka 2.

Nejvyšší míra relevance aktivit Programu byla vyhodnocena pro VŠ a stipendisty, následovala ČR. Pro VŠ a ČR jsou poměrně relevantní i aktivity procesního charakteru. Relativně nejméně jsou aktivity Programu relevantní pro rozvojové země, resp. mohou být relevantní pouze nepřímě. To je ale dáno především zmíněným procesním charakterem některých z nich i obtížností identifikace dopadů, připisatelných Programu a nejistotou, že Program nějaké z očekávaných dopadů na rozvojové země přináší. Samotné vzdělávací aktivity, které jsou podstatou Programu, jsou nicméně vysoce relevantní pro všechny cílové skupiny. Spíše nízká relevance byla uvedena u aktivity jazyková a odborná příprava pro studenty studující v češtině v případě rozvojových zemí, protože samotná příprava na studium v češtině rozvojové země tolik nepřináší (za předpokladu, že by stipendista nepokračoval ve studiu na VŠ – tj. relevance je zde nepřímá). Na druhou stranu odborné zaměření tohoto studia (doplňující do určité míry vzdělání stipendisty) může být pro danou zemi také relevantní.

V tomto kontextu je třeba zdůraznit, že ne všechny identifikované potřeby musí být nutně řešeny Programem, je naopak na realizátorovi Programu strategicky rozhodnout, které potřeby budou prioritní, a bude jim podřízeno nastavení celého Programu.

Odpovědi na EO:

EO1: Jak jsou aktivity realizované v rámci hodnoceného programu provázané se strategickými dokumenty ZRS ČR a s příslušnými globálními cíli (SDGs)?

Hlavní aktivita Programu je se SDGs v souladu, byť Strategie vazbu na SDGs explicitně neobsahuje (vznikala dříve). Vazba aktivit Programu na strategické dokumenty ZRS ČR v obecné, resp. deklarativní rovině existuje. Vazby na další aktivity ZRS ČR vyplývající ze strategií ale nejsou konkretizovány a také v praxi jsou omezené. Realizace aktivit Programu je v rozporu s deklarovaným principem koncentrace ZRS ČR.

EO2: Do jaké míry odpovídají aktivity realizované v rámci hodnoceného programu potřebám cílových skupin?

Většina aktivit Programu je pro potřeby identifikované v rámci evaluace pro jednotlivé cílové skupiny relevantní. Pro všechny cílové skupiny jsou vysoce relevantní klíčové aktivity zaměřené na vzdělávání

(stranou je zde však ponechána otázka efektivity a efektivnosti jednotlivých forem vzdělávání). Podstatné je zdůraznit, že toto hodnocení zde nevyjadřuje, do jaké míry realizované aktivity identifikované potřeby řeší, ani zda by jiné aktivity byly k řešení uvedených potřeb vhodnější. Rovněž není předmětem této otázky vyhodnocení relevance potřeb s ohledem na cíle intervence.

Hodnocení evaluačního kritéria relevance¹²

Na základě výše uvedeného vyhodnocení a odpovědí na EO, byla míra evaluačního kritéria relevance vyhodnocena jako:

- vysoká – z pohledu SDGs a cílů zahraniční rozvojové spolupráce ČR definovaných v příslušných strategických dokumentech.

Hodnocení evaluačního kritéria relevance stávajících aktivit vůči potřebám cílových skupin byla vyhodnocena jako:

- spíše nízká – z pohledu praktické implementace a zajištění synergií a komplementarit Programu s dalšími nástroji ZRS ČR, příp. jiných donorů.
- vysoká – z pohledu potřeb cílové skupiny stipendistů.
- spíše vysoká - z pohledu potřeb cílové skupiny veřejných vysokých škol ČR.
- spíše vysoká - z pohledu potřeb cílové skupiny Česká republika.
- spíše vysoká - z pohledu potřeb rozvojových zemí.

Podstatné je zdůraznit, že toto hodnocení nevyjadřuje, do jaké míry aktivity Programu identifikované potřeby řeší, ani zda by jiné aktivity nebyly k řešení potřeb cílových skupin vhodnější. Potřeby byly formulovány v rámci evaluačního šetření nikoli v rámci analýzy, která by předcházela přípravu Strategie.

5.2. EFEKTIVITA

Efektivita (hospodárnost) byla zadavatelem definována jako „míra využití zdrojů (časového plánu, odborných znalostí, administrativy a managementu, finančních prostředků atd.) s ohledem na reálně dosažené výstupy“. Současně bylo požadováno, aby aktivity realizované v rámci Programu byly zhodnoceny z pohledu jejich adekvátnosti, účinnosti a hospodárnosti a popřípadě aby byla navržena alternativní řešení k dosažení stanovených výstupů méně nákladným způsobem apod. Některá témata této kapitoly byla doplněna evaluačním týmem, protože se opírala o zajímavá zjištění. Hlavní zaměření však odpovídá především znění EO formulovaných zadavatelem.

5.2.1. Nákladovost různých forem studia

Na základě informací o výši neinvestičního příspěvku v rozlišení dle tzv. KEN (koeficientu ekonomické náročnosti studijních programů), který je poskytován VŠ na realizaci studijních programů v českém jazyce a informací z případových studií o výši neinvestičního příspěvku na studium programů v anglickém jazyce byla provedena základní srovnávací analýza nákladovosti stipendijního pobytu podle několika různých forem studia (viz tabulka 5). Ta byla posléze interpretována i s uvážením rozdílů v ne/úspěšnosti vládních stipendistů podle forem studia. To je důležité, neboť realizace programů s nízkými finančními náklady, ale také vysokou neúspěšností studia mohou být vyhodnoceny jako méně efektivní než realizace nákladnějších programů s nižší studijní neúspěšností.

Do nákladů na jednoho stipendistu byly započítány náklady na jeho stipendium, stravné, neinvestiční příspěvek VŠ (tzv. normativ, dle KEN programu podle informací MŠMT), příp. oficiální náklady na studium na ÚJOP (údaj poskytnut ÚJOP). U anglických oborů byla započtena výše neinvestičního příspěvku, který daná VŠ na stipendistu získává (na základě své nabídky ve výběrovém řízení na poskytovatele anglických studijních programů, dle informací ze šetřených fakult), nebo který požadovala (v případě F7).

Z této finanční analýzy vyplývají následující zjištění:

¹² Relevance byla posuzována na základě evaluačních otázek definovaných zadavatelem pro toto evaluační kritérium.

- rozdíly ve finančních nákladech mezi jednotlivými kategoriemi KEN u bakalářského stupně nejsou dramatické. Nižší nákladovost bakalářských programů s KEN 1-1,2 (většinou humanitní obory) se s přihlédnutím ke zjištění z případových studií, že čeština je zde relativně významnější problémem pro úspěšnost studia (více viz kap. 5.3.2), nejeví být jako dostatečný argument pro jejich prioritní podporu.
- průměrné náklady na stipendijní pobyt studenta bakalářského stupně činí celkově zhruba 950 tis. Kč (bez programů s KEN 3,5 – umělecké obory, které nejsou oficiálně Programem podporovány). Míra studijní neúspěšnosti v rámci tohoto stupně studia je ale relativně vysoká. Náklady na navazující magisterské studium v českém jazyce jsou nižší oproti bakalářskému stupni nižší, protože studium je z hlediska standardní délky kratší.
- u oborů NMSP stejného KEN je stipendijní pobyt nákladnější u českých studijních programů než u anglických studijních programů, přitom neúspěšnost programů v AJ (ať již BSP nebo NMSP) je signifikantně nižší než programů v ČJ;
- ač je stipendijní pobyt pro studium ve víceletém magisterském studijním programu v češtině (v praxi jde v zásadě pouze o lékařské obory) výrazně levnější než pro obdobné studium v angličtině, úspěšnost je zde nízká (pouze 15 % úspěšně zakončilo; evidence na navštívené fakultě F7 říká, že od r. 2005 úspěšně absolvovalo 20 % vládních stipendistů, kteří na této fakultě začali studovat) a ekonomická stránka věci nemusí být zásadním argumentem pro prioritní podporu české varianty tohoto studia.

Tabulka 5: Propočet celkových nákladů na 1 stipendijní pobyt podle forem studia (2013-2017, v Kč)

České studijní programy	Celkové náklady na 1 stipendistu podle nákladovosti oboru (tzv. KEN)					
	1	1,2	1,65	2,25	2,8	3,5
BSP	886 000	900 000	934 000	986 000	1 034 000	1 101 000
MSP	1 549 000	1 578 000	1 646 000	1 749 000	1 849 000	1 979 000
NMSP	665 000	675 000	697 000	731 000	764 000	808 000

Anglické studijní programy	Celkové náklady na 1 stipendistu
NMSPA (příklad z fakulty F2, odpovídá KEN 1,65)	502 000
MSPA (příklad fakulty F7, odpovídá KEN 2,8)	3 247 000
NMSPA (příklad fakulty F5, odpovídá KEN 1,65)	626 000
NMSPA (příklad fakulty F1, odpovídá KEN 2,25)	512 000

Zdroj: Údaje MŠMT a případové studie na fakultách (březen-duben 2018).

Pozn.: Údaje o výši neinvestičního příspěvku v anglických studijních programech byly poskytnuty jednotlivými fakultami. Všechny údaje jsou zaokrouhleny na tisíce Kč. Vypočtené náklady reflektují obvyklou délku studia v jednotlivých formách studijních programů, vč. přípravného roku na ÚJOP. U navazujícího magisterského studia v ČJ stipendisté málo často využívají přípravného roku na ÚJOP, a tudíž jsou náklady pro tento typ programu v praxi nižší.

Nákladovost jednotlivých forem studia je potřeba ale interpretovat i v dalších souvislostech. Je kontroverzní otázka, nakolik stanovené normativy postihují skutečné náklady a nakolik rozdíly v KEN odpovídají rozdílům v těchto nákladech mezi programy. Názor, že normativ je značně podhodnocen, projeví např. zástupci fakulty F7, podle kterých zajištění studijních programů v anglickém jazyce fakultě kompenzuje část nedostatečného běžného (neinvestičního) financování na české studijní programy. Dále, zástupci pracoviště F8 uvedli, že paušální platba za studium vládního stipendisty kryje skutečné náklady spojené se vzděláváním vládních stipendistů cca z poloviny. **Reálné náklady na stipendisty ve studijních programech v českém jazyce by tak byly ve skutečnosti řádově vyšší, v praxi tak dochází k přenosu nákladů na zajištění výuky vládních stipendistů na jiné subjekty** (zde uváděny konkrétní příklady F7 a F8). Upřednostňování bakalářských programů v českém jazyce (a obecně programů v českém jazyce) se tak nezdá být z hlediska srovnání nákladů s programy v angličtině opodstatněné.

5.2.2. Zahraniční studenti v ČR

Pro období 2013-2017 bylo alokováno na Program vládních stipendií ČR 570 mil. Kč¹³. V ČR studuje v rámci Programu každoročně mezi 400-500 stipendistů (počet se mění v závislosti na průběhu školního roku – aktuální počet studujících (dle evidence MŠMT k 5.3.2018) byl 459 stipendistů To ale činí přibližně pouhých 1,5 % všech zahraničních studentů na českých veřejných VŠ, resp. cca 4 % ze studentů z třetích zemí (tj. mimo EU). Značná část těchto zahraničních studentů studuje v programech realizovaných v ČJ nebo v AJ, ale nikoliv jako samoplátci. Za své studium tedy neplatí (nebo případně platí částku menší, než je stanovený normativ nákladů na studenta daného programu). V roce 2016 tak např. studovalo na veřejných vysokých školách v ČR 37 268 zahraničních studentů, kteří nebyli evidováni jako samoplátci. Nejvyšší podíl představují Slováci (22 096), přičemž počet studentů ze třetích zemí, kteří zde studovali a nebyli samoplátci odpovídal 13 868¹⁴.

Tabulka 6 ukazuje pro vybrané země srovnání počtů stipendistů a počtů dalších zahraničních studentů (nesamoplátců) na veřejných VŠ v ČR. Náklady na jejich vzdělávání jsou veřejným vysokým školám hrazeny či dotovány z jiné rozpočtové kapitoly v rámci institucionálního financování. Jejich občanství nehraje roli, platí pro ně stejné podmínky jako pro české studenty. V případě studijních programů v cizím jazyce, záleží na konkrétní VŠ, jak nastaví poplatky za studium (z VŠ zákona vyplývá povinnost poplatky stanovit). V případě, že VŠ stanoví poplatek za studium ve studijním programu vyučovaném v cizím jazyce nižší, než jsou normativně stanovené náklady, spadají zahraniční studenti v daném cizojazyčném programu do souboru studentů, z nichž se vypočítává dotace MŠMT v rámci institucionálního příspěvku (ověřeno na MŠMT, Odbor podpory vysokých škol a výzkumu).

Tato zjištění evidentně představují poměrně zásadní otázku v ohledu k hospodárnosti Programu. Ukazují, že z některých zemí, odkud se stipendisté Programu rekrutují, do ČR zároveň přichází i násobně vyšší počty dalších studentů (nesamoplátců), kteří zde též VŠ studují, ovšem bez zapojení administrativního aparátu spojeného s Programem. Hlavními výhodami Programu pro cílovou skupinu stipendistů zůstává stipendium a snazší získání víz a případně další administrativní či organizační podpora.

Z této skutečnosti také vyplývá, že efekty Programu vládních stipendií mohou být pro některé země nižší, resp. v podstatě nezachytitelné. V rámci Programu jsou vybíráni studenti, jejichž studium v předem určených oborech by mělo pomoci jejich domovské zemi (i když dochází k intenzivním změnám oborů - viz dále). U některých ze zdrojových zemí, ze kterých se stipendisté rekrutují (viz tabulka níže), studuje VŠ v ČR i řádově vyšší počet jejich krajanů. Jejich studium je prostřednictvím institucionálního financování také zcela či z části financováno Českou republikou. To pochopitelně neznamená, že by v těchto případech byl Program vzhledem k hlavnímu cíli, který je deklarován ve Strategii (tj. umožnit VŠ studium těm, kteří by ho jinak nemohli absolvovat a tím tak přispět k rozvoji domovských zemí stipendistů), nutně neefektivní. Nicméně toto dále zdůrazňuje skutečnost, že efektivnost Programu závisí na naplnění tří výše uvedených klíčových podmínek, resp. předpokladů: (i) studijní úspěšnost stipendistů je na dostatečné úrovni, (ii) návratovost stipendistů do domovské země je na dostatečné úrovni, (iii) výběr stipendistů, oborů i VŠ a konkrétních pracovišť na VŠ zajišťuje, že poskytnuté vzdělání má charakter a kvalitu, kterou by dotyční nezískali bez absence programu. Zároveň by pro efektivitu Programu mělo platit, že oproti zahraničním studentům, kteří studují v ČR bez vládního stipendia, český stát s vládními stipendisty systematicky pracuje se snahou vybudovat vazby na ČR a zapojit je do spolupráce přínosné jak pro ČR, tak ideálně i pro zdrojovou zemi (tj. v rámci zahraniční rozvojové spolupráce, obchodní, ekonomické či kulturní spolupráce, vzdělávací či výzkumné spolupráce aj.).

¹³ Podle informace MŠMT.

¹⁴ Vlastní výpočty na základě údajů ČSÚ a studie ČSÚ (2017): Život cizinců v ČR, Praha, kód publikace: 290026 – 17.

Tabulka 6: Přehled počtu stipendistů a zahraničních studentů, kteří nejsou samoplátcí - vybrané země

Stát	2013		2014		2015		2016	
	Stipendisté Programu	Zahraníční studenti, kteří NEJSOU samoplátcí (ČSÚ)	Stipendisté Programu	Zahraníční studenti, kteří NEJSOU samoplátcí (ČSÚ)	Stipendisté Programu	Zahraníční studenti, kteří NEJSOU samoplátcí (ČSÚ)	Stipendisté Programu	Zahraníční studenti, kteří NEJSOU samoplátcí (ČSÚ)
Gruzie	24	108	26	115	25	117	19	110
Moldavsko	45	139	48	134	40	131	36	125
Srbsko	34	119	36	133	35	147	30	151
Indie	1	94	1	116	1	140	0	158
Kazachstán	1	1 306	1	1 352	1	1 411	1	1 504
Uzbekistán	5	153	3	142	2	161	1	189
Vietnam	5	928	3	796	1	675	0	550
Ghana	9	42	4	55	4	111	7	138
Sýrie (Nové elity pro Sýrii)	0	65	0	74	0	72	5	84

Zdroj: MŠMT, soubor stipendistů dle evidence, ČSÚ, studenti VŠ – cizinci, všechny VŠ.

Pozn. Údaje nezahrnují cca 200 aktuálně studujících stipendistů s očekávaným dokončením studia po 31.8.2019.

5.2.3. Změny oborů v průběhu studia

Program je nastaven tak, že stipendisté studující v českém jazyce se hlásí / mohou si vybírat pouze z oborů, které jsou v souladu s potřebami dané země (ač toto není explicitně formulováno v cílech Programu, praxe je takto nastavena). Terénní šetření nicméně indikovalo poměrně časté změny oborů po ukončení přípravného ročního kurzu na ÚJOP, v některých případech je to i na doporučení této instituce, neboť znají situaci na českých VŠ a předpokládají, že by daný absolvent nebyl přijat, případně by studium nezvládl. Argumentem mimo jiné je i to, že již byly investovány prostředky na vzdělávání daného stipendisty (jazyková a odborná příprava) a je tedy žádoucí, aby nějaké VŠ studium dokončil.¹⁵

Analýza studovaných oborů odhalila poměrně zásadní zjištění. **45 % stipendistů studujících v češtině studuje jiný obor, než na který se přihlásili** (změna oboru proběhla ve 145 případech) a **57 % stipendistů, kteří obor změnili, studuje obor, který není v souladu s rozpisem**. Jinými slovy, **26 % všech studentů studujících česky studuje jiný obor, než byl doporučen v rozpisu**. V 15 případech nebyl dokonce obor uvedený v přihlášce v souladu s oborem, který byl uvedený v rozpisu.

Zde není cílem posuzovat, které z oborů mohou nebo nemohou být užitečné pro zemi původu stipendistů. Nicméně je možno zdůraznit, že mezi obory, které stipendisté po změně studují, se objevují i obory nepovolené dle propozic Programu (např. umělecké) nebo nezapadají do předpokládaného rámce rozvojové spolupráce.

5.2.4. Příklady dobré praxe využití vzdělání

Evaluace měla mj. za úkol shromáždit příklady dobré praxe využití nabytého vzdělání vládními stipendisty, které jsou uvedeny v příloze 3, boxu 1 a 2. V této souvislosti lze zmínit i zjištění

¹⁵ Pro případné sporné posouzení souladu oborů byl využit přehled studijních programů a oborů MŠMT k 10. 1. 2017, případně byl rozhodující popis oboru na dané vysoké škole. Pro posouzení souladu s doporučeným studijním zaměřením bylo klíčové datum registrace studenta – to bylo rozhodující pro rozpis doporučených oborů na konkrétní rok, tj. např. student, který se registroval 9. 9. 2016, si vybíral v přihlášce z oborů doporučených pro akademický rok 2016/2017. A s tímto rozpisem byly jeho obory porovnávány. Ze zasláného souboru čítajícího 421 studentů nebyli posuzováni studenti, kteří zatím studují ÚJOP, a studenti, u kterých bylo políčko oboru v přihlášce nebo oboru, který studují, prázdné.

Analýza změn oborů byla zpracovaná pouze pro studenty VŠ oborů v českém jazyce (celkem v analýze zahrnuto 321 záznamů o volbě oboru), protože studenti v případě oborů studovaných v anglickém jazyce studují obor, který mají uvedený v přihlášce. U každého jednotlivého studenta bylo posouzeno, zda:

- obor, který studuje / studoval, je v souladu s oborem uvedeným v přihlášce jako 1. nebo 2. volba,
- obor, který studuje / studoval, je v souladu s oborem uvedeným v rozpisu oborů podle doporučeného studijního zaměření pro jednotlivé země s ohledem na probíhající projekty rozvojové spolupráce,
- obor, na který se přihlásil, je v souladu s oborem uvedeným v rozpisu oborů podle doporučeného studijního zaměření pro jednotlivé země s ohledem na probíhající projekty rozvojové spolupráce.

z dotazníkového šetření, kde větší část (cca 2/3) respondentů – absolventů uvedla, že se pracovně uplatnila v oboru, který vystudovali (byť jen u malé části z nich to bylo v jejich domovské zemi).

5.2.5. Propojení aktivit Programu s dalšími aktivitami ZRS ČR či jiných donorů

Z evaluačního výzkumu vyplynulo, že **propojení aktivit Programu s jinými aktivitami ZRS je malé** a experti zdůrazňovali absenci možných multiplikačních efektů. Na zkoumaných fakultách až na výjimku fakulty F1 (viz příloha 3, box 3) k žádnému zapojení do ZRS ČR nedochází, ač některé fakulty rozvíjejí svou spolupráci s institucemi v některých rozvojových zemích či i využívají evropské stipendijní programy pro studenty z rozvojových zemí (např. fakulta F9). Dle sdělení zástupců MZV některé ZÚ (zejm. ty v prioritních zemích ZRS ČR) propojení aktivit řeší v rámci znalosti místního prostředí a celkových aktivit ZÚ. V dotazníkovém šetření 10 % stipendistů uvedlo, že bylo nějakým způsobem zapojeno do spolupráce s ČR již před svým příjezdem (v rámci rozvojového projektu, spolupráce s VŠ, nevládní organizací či jiné). Zajímavý je výsledek u stipendistů z jižní a jihovýchodní Evropy, kteří uvedli relativně nejvíce, že mají zkušenost s předchozí spoluprací s ČR. Zároveň z tohoto makroregionu studuje v ČR méně stipendistů s předchozí zkušeností s VŠ studiem (tj. jdou studovat rovnou do ČR). Tato dvě zjištění spolu mohou souviset a vliv má nepochybně i geografická a částečně i kulturní blízkost.

V dotazníkovém šetření také většina respondentů uvedla, že stojí o další spolupráci s ČR, nejvíce v oblastech výzkumu a vzdělávání (68 % respondentů), rozvojové spolupráce (64 %), ale i o aktivní propagaci ČR ve vlastní zemi (43 %) a kulturní spolupráci (53 %) nebo spolupráci obchodní (47 %). Z vyjádření respondentů, kteří vládní Program již opustili, vyplývá, že zhruba třetina udržuje kontakt s nějakou institucí z ČR, nejčastěji z akademické obce. V těchto návaznostech Programu se zdá tedy být **ze strany ČR nevyužitý potenciál**, jež stipendisté pro budování vzájemných vztahů s podpořenými zeměmi představují.¹⁶

5.2.6. Účelnost aktivit Programu z pohledu cílů

U jednotlivých cílů Programu ve Strategii nebyly stanoveny hierarchické vztahy, ani nebyly kvantifikovány, proto je skutečné posouzení účelnosti aktivit Programu z pohledu těchto cílů obtížné. Stejně tak je těžko možné posuzovat aktivity Programu jednotlivě, neboť jsou vzájemně provázané (výběr stipendistů, příprava na ÚJOP, studium, Care club atd.). Výjimku tvoří pouze různé formy studia, ty však pro potřeby tohoto posouzení nelze ve většině případů odlišit. Níže je uveden přehled cílů ze Strategie poskytování vládních stipendií pro studenty z rozvojových zemí na období 2013–2018 (str. 2, mírně reformulováno pro potřeby porovnání) a posouzení, zda aktivity Programu přispívají k naplnění tohoto cíle:

Cíl: umožnit vysokoškolské vzdělání žadatelům z rozvojových zemí, pro něž je obtížné nebo nemožné studovat na vlastní náklady

- První část tohoto cíle, tj. umožnit VŠ vzdělání (resp. přesněji řečeno přístup k němu) žadatelům z rozvojových zemí je z podstaty existence Programu naplňována a všechny aktivity směřují k jeho naplnění.
- Není však patrně pravda, že by mnozí žadatelé nemohli studovat na vlastní náklady. Většina (2/3 respondentů) pochází z rodin s alespoň jedním rodičem s dosaženým VŠ vzděláním, dalších 22 % má rodiče s alespoň SŠ vzděláním (tj. vzdělanostní struktura velmi vzdálená od celkové vzdělanostní struktury v rozvojových zemích). Lze předpokládat, že stipendisté se v nemalé míře rekrutují ze středních/vyšších společenských vrstev daných zemí, u nichž je pravděpodobné, že by na VŠ studium dosáhli i bez stipendia. Navíc i studenti třetích zemí mohou v ČR studovat zdarma (viz kap. 5.2.2). Také již bylo uvedeno, že i na úrovni zemí Program podporuje více stipendisty z rozvojových zemí s vyšší úrovní lidského rozvoje.

¹⁶ Konkrétní náměty na možnosti spolupráce nabízejíc odpovědi „jiné“ – viz příloha 3, tabulka 3.

- Z dotazníkového šetření také vyplynulo, že v případě, kdyby vládní stipendium ČR respondenti nezískali, studovalo by (podle jejich názoru na alternativní životní dráhy) 40 % z nich VŠ ve své domovské zemi, a dalších 15 % by studovalo VŠ jinde v zahraničí (a to i bez stipendia). Indikativně lze tedy říci, že přinejmenším polovina stipendistů (patrně ale více) by přístup k VŠ vzdělání měla i bez existence Programu. Ze statistického hlediska je toto na základě výsledků dotazníkového šetření patrnější u respondentů ze střední a východní Evropy a Asie a dále u stipendistů bakalářského stupně studia.
- Výše uvedený závěr dále podporuje, že téměř polovina respondentů mělo před zahájením studia v rámci Programu zkušenost s VŠ studiem ve své domovské zemi, dalších 5 % jinde v zahraničí. Velmi zajímavý je 70% podíl stipendistů na ÚJOP se zkušeností s VŠ studiem ve své domovské zemi (podrobněji viz tabulka 7). Ačkoliv předchozí zkušenost s VŠ studiem je nutná pro studenty navazujících magisterských programů, uvedené údaje naznačují, že díky Programu může docházet de facto ke zdvojení VŠ studia. Zaznamenány byly také případy, kdy stipendista opustil studium na VŠ v domovské zemi kvůli získání stipendia v ČR.

Tabulka 7 Srovnání předchozích zkušeností aktivních respondentů s VŠ studiem podle oboru (stupně) studia – nenavazující obory – nerozlišení odpovědi „jiné“

Odpověď	ÚJOP		bakalářský		lékařské obory		magisterský (Mgr. – 5 let)		Celkem	
	Počet	Podíl [%]	Počet	Podíl [%]	Počet	Podíl [%]	Počet	Podíl [%]	Počet	Podíl [%]
nestudoval/a jsem dříve na VŠ	20	25,6	62	52,5	14	60,9	13	52,0	109	44,7
v České republice	0	0	1	0,9	0	0,00	0	0	1	0,4
v domovské zemi	55	70,0	46	39,0	9	39,1	8	32,0	118	48,4
Jiné	3	3,9	9	7,6	0	0	4	16,0	16	6,6
Celkem	78	100	118	100	23	100	25	100	244	100

Zdroj: dotazníkové šetření (duben 2018).

Cíl: umožnit vysokoškolské vzdělání žadatelům z rozvojových zemí ve vyšší kvalitě, než nabízejí místní vzdělávací instituce

- Zadání evaluace neumožňuje posoudit, zda VŠ vzdělávání je v ČR poskytované ve vyšší kvalitě než v dotčených rozvojových zemích. V průměru je to velmi pravděpodobně tak a kvalitní systém vzdělávání v ČR označilo jako jeden z důvodů pro výběr ČR 60 % respondentů. Pro porovnání by však bylo třeba kvalitativní srovnání konkrétních oborů a konkrétních VŠ. Velkým benefitem, o kterém se zmiňovali stipendisté v hloubkových rozhovorech, je jinak pojaté studium v ČR – důraz na praktickou aplikaci poznatků, praxe v daném oboru, možnost vyzkoušet si konkrétní dovednosti, software či technologii.
- I v rámci ČR se kvalita konkrétních VŠ a oborů liší. Dle názoru některých dotazovaných expertů např. mohou být problematické některé regionální VŠ v ekonomických a manažerských oborech, které mohou být v některých případech i na srovnatelné úrovni, jako v řadě rozvojových zemí.
- Toto lze opět uvažovat i ve vztahu k dynamickému vývoji terciárního vzdělávání v rozvojovém světě (viz kapitola 3.1). Je možno předpokládat, že účelnost Programu bude potenciálně nižší u studia stipendistů v relativně „běžných“ či „standardizovaných“ studijních programech, zatímco tento potenciál bude vyšší u specializovanějších oborů a vyšších stupňů studia. Seznam oborů zastoupených v evidenci stipendistů naznačuje, že podstatná část stipendistů studuje spíše obory prvně zmíněné kategorie.

Cíl: rozvoj lidského kapitálu rozvojových zemí, a tím i jejich celkový ekonomický a sociální rozvoj a omezování chudoby

- Zadání evaluace vylučovalo šetření přímo v rozvojových zemích. S ohledem na zjištěnou omezenou úspěšnost studia stipendistů i nízkou návratovost absolventů (v kombinaci s geografickou a oborovou roztržičností, změnami oborů) v podstatě není možné očekávat naplnění tohoto cíle (shodují se na tom i dotazovaní experti), očekávat lze pouze přínos na individuální, případně komunitní či lokální úrovni.

Cíl: splnit mezinárodní závazky ČR, včetně závazků vyplývajících z členství v EU

- Aktivita Programu z hlediska mezinárodních závazků ČR v oblasti ZRS plní svůj účel ve smyslu podpory univerzitního vzdělávání rozvojových zemí. Jiná otázka však je, jak efektivně.

Cíl: přispět k rozvoji dvoustranných vztahů mezi ČR a rozvojovými zeměmi, včetně vztahů ekonomických, vytvářet osobní vztah k České republice, a tím podpořit rozvoj vzájemných vztahů

- Nelze posoudit zahraničně-politickou rovinu těchto vztahů, neboť evaluace nebyla na tento aspekt zaměřena.
- Priorita kladená na studium v českém jazyce (včetně přípravných kurzů) je předpokladem pro vytvoření silnějšího vztahu k ČR. Na druhou stranu ovšem bylo zjištěno, že studium v českém jazyce snižuje studijní úspěšnost a zvyšuje pravděpodobnost, že absolventi zůstanou v ČR.
- Respondenti participující na dotazníkovém šetření v mnoha případech explicitně vyjadřovali vřelý vztah a vděk směrem k ČR (právě proto se možná do šetření v tak vysoké míře zapojili).
- Dosažená zjištění (limitované úspěšnost stipendistů, nízká návratovost), v kombinaci s absencí systematické práce se stipendisty a absolventy ovšem naznačuje, že konkrétní přínosy jsou ve zde diskutovaném ohledu spíše náhodným efektem.
- Stávající aktivita Care club je zaměřena (a to ještě omezeně) na dobu studia a jeho praktikálie, nikoli na období po absolvování a péči zaměřenou na budování vztahu a vazeb k ČR.

Cíl: přispět k rozvoji zahraničních vztahů českého vysokého školství a stimulovat poptávku po studiu v České republice i ze strany platících občanů třetích zemí

- Z šetření na VŠ vyplynulo, že aktivity Programu přispívají spíše výjimečně k rozvoji zahraničních vztahů českého vysokého školství, a to zejména na pracovištích VŠ, jejichž zaměření se nějak vztahuje k problematice zahraniční rozvojové spolupráce ČR.
- Šetření neprokázalo, že by Program stimuloval poptávku po studiu v ČR ze strany samoplátců z třetích zemí. Efekty mohou být i protichůdné, kdy platící student zprostředkuje informaci o možnosti získat stipendium svým krajanům či stipendista zprostředkuje informaci o možnostech studovat VŠ v ČR bezplatně či za symbolický poplatek (viz kapitola 5.2.2 a 5.3.1).
- Program ale přispívá k internacionalizaci zapojených VŠ, a to včetně rozvoje výuky v angličtině, což může v budoucnu vést i k rozvoji zahraničních vztahů.
- Z konkrétních aktivit, které jsou v rámci Programu realizovány, se zdá z hlediska tohoto cíle být nejužitečnější podpora směrem k doktorskému stupni studia, případně navazujícímu magisterskému studiu. Na této úrovni totiž již vznikají vazby v oblasti výzkumu a vývoje, což je pro řadu VŠ důležité téma ve vztahu k zahraničním vztahům.

Celkově evaluační šetření ukázalo, že aktivity Programu sice podporují vždy některé cíle (nejvíce pak cíle, které se vztahují k efektům na individuální úrovni pro stipendisty – viz dále), které ale mohou působit i proti cílům jiných cílových skupin. **Neznamená to nutně, že aktivity jsou nevhodné, spíše, že je třeba nejprve stanovit komu konkrétně má Program pomoci, vyhodnotit důsledky pro případné další cílové skupiny a pro zvolené priority se následně rozhodnout, explicitně je formulovat a adekvátně upravit aktivity Programu.**

Odpovědi na relevantní EO

EO3: Lze v rámci aktivit programu identifikovat příklady dobré (nebo špatné) praxe v oblasti realizace vzdělávacích programů i následného využití získaného vzdělání absolventy?

Ano, příklady dobré praxe lze identifikovat, jsou uvedeny v příloze 3.

EO4: Získaly vzdělávací instituce v ČR, eventuálně partnerských zemích v průběhu realizace programu znalosti či kontakty relevantní pro jejich širší působení?

Navazování akademických kontaktů českých vysokých škol díky Programu pro jejich širší působení se nepotvrdilo (děje se tak výjimečně a spíše neformálně). Zapojené fakulty se systematicky nezajímají o instituce, ze kterých vládní stipendisté přicházejí (a většinou je ani neznají). S absolventy systematicky pracují jen vybraná pracoviště a není tak budována systematická vazba na další profesní dráhu absolventů. V rámci evaluace identifikované kontakty/spolupráce jsou výsledkem spíše individuálních a neformálních aktivit jednotlivců, nikoliv produktem systémové podpory s cílem tyto kontakty/znalosti zprostředkovat

EO5: Které z aktivit programu jsou z pohledu cílů stanovených Strategií poskytování vládních stipendií pro studenty z rozvojových zemí neúčelnější?

Tuto evaluační otázku není možné zodpovědět. Aktivita jsou provázané a cíle nebyly explicitně ve Strategii hierarchizovány. Efekty a účelnost Programu je potřeba posuzovat v jejich celku, byť odděleně pro jednotlivé cílové skupiny.

EO6: Lze na základě potvrzených potřeb příjemců identifikovat do budoucna vhodnější alternativní aktivity pro posilování kapacit a zkušeností pedagogických pracovníků?

Tato EO byla zadavatelem upřesněna pouze jako doplňující a pozornost ji byla věnována pouze okrajově. Vhodnějšími alternativními aktivitami by byly ty směřující k podpoře hlubší spolupráce ve vzdělávání a výzkumu na úrovni institucí, tj. mezi fakultou (či ještě spíše jejím konkrétním pracovištěm fakulty) v ČR a institucí v určité rozvojové zemi (více viz kap. 6.2).

EO7: Existuje efektivní propojení aktivit programu s dalšími aktivitami v rámci ZRS ČR i dalších donorů?

Efektivní propojení aktivit Programu s jinými aktivitami ZRS ČR se nepodařilo prokázat. Až na výjimky popsané výše je podle evaluačních zjištění propojení Programu s jinými nástroji ZRS a nástroji jiných donorů omezené a spíše náhodné.

EO8: Existuje potenciální návaznost programu stipendií a vysílání českých učitelů do partnerských zemí?

Potenciální návaznost aktivity poskytování vládních stipendií na aktivitu vysílání českých učitelů do partnerských zemí existuje, ale v praxi není realizována a provazba v praktické implementaci nebyla detekována (např. vytipování vhodných kandidátů pro stipendia vyslaným učitelem).

EO 22 Jaké jsou zjištěné či doporučené synergie s dalšími nástroji ZRS ČR zejména s vysláním učitelů ale i bilaterálními projekty v sektoru vzdělávání, případně projekty ekonomické diplomacie, aj.

Jedná se o doplňkovou EO a byla zodpovězena v rámci EO 7 a EO 8.

Hodnocení evaluačního kritéria efektivita¹⁷

Na základě výše uvedeného vyhodnocení a odpovědí na EO, byla míra evaluačního kritéria efektivita vyhodnocena jako spíše nízká, a to z pohledu:

- provázanosti Programu s ostatními relevantními aktivitami zahraniční rozvojové spolupráce ČR.
- získání širších znalostí a navazování hlubší spolupráce mezi českými VŠ a institucemi v partnerských zemích.
- z pohledu cílů stanovených Strategií poskytování vládních stipendií pro studenty z rozvojových zemí.

¹⁷ Efektivita byla posuzována na základě evaluačních otázek definovaných zadavatelem pro toto evaluační kritérium.

5.3. EFEKTIVNOST A DOPADY¹⁸

Zaměření této části vychází opět ze stanovených EO (viz příloha 4), přičemž nejpodstatnějšími tématy jsou efekty Programu, které lze prokázat, úspěšnost, resp. neúspěšnost stipendistů ve studiu a faktory ovlivňující efekty Programu.

5.3.1. Efekty Programu podle jednotlivých cílových skupin

Tato kapitola poskytuje souhrnné hodnocení efektů podle jednotlivých cílových skupin, přičemž v příloze 3, obrázky 5-8 jsou pro každou cílovou skupinu uvedeny přehledové tabulky s identifikovanými efekty na počátku evaluace a během její realizace vč. dílčích komentářů k jednotlivým efektům. Dále je podle požadavku EO vždy uvedeno, zda lze daný efekt prokázat a v jaké míře¹⁹.

Hodnocení efektů: cílová skupina STIPENDISTÉ

V případě cílové skupiny stipendisté (viz příloha 3, obrázek 5) je pouze jediný identifikovaný efekt negativní, a to pocit vykořevení, o kterém se někteří informanti ze strany studentů zmiňovali a potvrzovali jej oslovení experti či zástupci realizátora Programu. Podařilo se jej částečně prokázat. Prokázat pak nebylo možno jediný z dopadů, a to vykročení z kruhu chudoby. Nedostatek informací o výchozí situaci i teprve relativně krátká doba od ukončení studia absolventů, kteří participovali na dotazníkovém šetření, ale celkově i charakter a časový rámeček této evaluace neumožnil vyhodnocení tohoto dopadu.

Nepodařilo se také prokázat efekt spolupráce absolventů na projektech svých alma mater. Zaznamenány byly spíše výjimečné případy. Podávaným vysvětlením bylo především to, že k intenzivnější spolupráci dochází zejména v doktorském studiu. Ostatní efekty se podařilo prokázat především díky velmi pozitivnímu hodnocení stipendistů v rámci dotazníkového šetření. V tomto ohledu je ovšem třeba zmínit možné riziko, že stipendisté s horšími zkušenostmi s Programem či studiem neprojeví zájem participovat na dotazníkovém šetření. Na základě odpovědí respondentů byly identifikovány efekty týkající se uplatnění ve vystudovaném oboru na trhu práce v ČR (bylo potvrzeno i informanty ze strany VŠ) i v domovské zemi (u menšiny těch, kteří se vrátili). Jednoznačně prokazatelné je podle těchto informací i získání životní perspektivy, což souvisí i s otevřením nových možností v průběhu nebo po ukončení studia v ČR. Ekonomická situace stipendistů se patrně mnohdy lepší již v průběhu stipendijního pobytu, což naznačuje skutečnost, že 45 % respondentů přiznalo, že alespoň částečně finančně podporovalo svoji rodinu v domovské zemi již v době studia. Přinejmenším u některých z nich to bude z prostředků stipendia, protože jen méně respondentů (27 %) uvedlo, že při studiu také pracují (pracovali).

Zajímavostí je, že více než polovina absolventů a přibližně dvě třetiny stipendistů vnímá jako jeden z benefitů svého studia příležitost pro zapojení se do projektů rozvojové spolupráce a již před příchodem do ČR přibližně 10 % respondentů bylo zapojeno do spolupráce s českými institucemi.

Hodnocení efektů: cílová skupina VYSOKÉ ŠKOLY

Identifikované efekty vládních stipendií ČR pro VŠ, ať již na počátku evaluace nebo v průběhu realizace metodou outcome mapping jsou uvedeny v příloze 3, obrázek 6. Je potřeba zdůraznit, že VŠ se od sebe pochopitelně regionálně, velikostně, složením studentů i oborově liší, což může mít na efekty Programu a jeho fungování výrazný vliv.

Všechny efekty pro VŠ jsou pozitivní, šetření nepoukázalo na žádný negativní efekt. Podle zástupců navštívených fakult je administrativní zátěž spojená s Programem celkově v porovnání s jinými

¹⁸ S ohledem na propojené znění některých EO byly kapitoly efektivnost a dopady sloučeny do jedné, EO jsou ale zodpovězeny samostatně. Definice klíčových pojmů, jak byly dány zadávací dokumentací, jsou následující: efektivnost (účelnost) – míra dosažení (dosažitelnosti) cílů programových aktivit - konkrétní potvrzené či předpokládané využití výsledků ze strany všech cílových skupin. Cílem je chápána změna chování, postupů či situace na úrovni cílové skupiny stipendistů. Dopady – pozitivní i negativní, přímé i nepřímé a zamýšlené i nezamýšlené krátkodobé i dlouhodobé důsledky programu pro jeho účastníky, resp. konkrétní cílové skupiny.

¹⁹ Je však třeba zdůraznit, že to, že efekt nebyl prokázán neznamená, že daný efekt nemůže nastat.

výměnnými programy nižší. Vládní stipendisté jsou v naprosté většině případů bráni *en bloc* dalších zahraničních studentů na daném pracovišti, nejsou během výuky rozlišováni (vyučující, ale i garanti studia či vedoucí pracovišť v některých případech vůbec neví, že daný student studuje v rámci Programu) a jsou jedním ze zdrojů pro kosmopolizaci prostředí dané fakulty, resp. internacionalizaci fakulty/VŠ. Tento efekt se jednoznačně podařilo evaluací prokázat a je pronikavější u menších regionálních fakult, kde byl Program impulsem pro další stupeň rozvoje internacionalizace pracovišť a rozšíření výuky v anglickém jazyce. Ekonomické přínosy zapojení se do vládního programu jsou vnímány na šetřených fakultách spíše jako vedlejší²⁰ (a důležitější u regionálních univerzit). Mezi školami však pochopitelně existují rozdíly, některé fakulty vidí naopak situaci jinak a přínos vládních stipendistů spatřují v zásadě ryze ekonomicky.

Hlavním motorem pro zapojení se do Programu je podle zástupců fakult zisk kvalitních motivovaných mezinárodních studentů, což přináší přínosy pro zvyšování celkové úrovně výuky, internacionalizační prvky studia i pro české studenty. Multikulturní prostředí VŠ je považováno za obohacující pro všechny strany. Na druhou stranu VŠ v naprosté většině nesledují potenciální možnosti pro mezinárodní spolupráci prostřednictvím vládních stipendistů či ZRS a efekty Programu v oblasti rozvoje mezinárodní spolupráce a navazování akademických kontaktů jsou až na výjimky minimální. Souvisí to také se skutečností, že většina pracovišť systematicky nesleduje profesní dráhy svých absolventů, vč. vládních stipendistů (výjimky např. F6). Informace jsou náhodně shromažďovány z neformálních kontaktů (většinou přes sociální sítě) mezi vyučujícími a stipendisty. Další faktor může být relativně malé zastoupení doktorandů, neboť právě v souvislosti s doktorským studiem, které je výzkumně zaměřeno, dochází častěji k takovým formám spolupráce. Rovněž se nepotvrdilo, že by přítomnost vládních stipendistů vedl ke zvýšenému zájmu o studium ze strany samoplátců.

Z hlediska stupně studia je pro VŠ v zásadě nejefektivnější podpora kvalitních kandidátů na navazující magisterské studium v angličtině a doktorandů. Jde již převážně o osobnostně vyzrálejší motivované studenty s určitým odborným základem z bakalářského stupně, míra jejich neúspěšnosti je nižší, a představují potenciál pro následné zapojení do výzkumných aktivit pracoviště (maximální efekt stipendistů pro VŠ je z hlediska jejich využitelnosti pro výzkum).

Hodnocení efektů: cílová skupina ČESKÁ REPUBLIKA

Všechny efekty identifikované ať již na počátku evaluace nebo poté v průběhu procesem outcome mapping jsou z pohledu ČR pozitivní (viz příloha 3, obrázek 7). Jediný nezamýšlený efekt je také z pohledu ČR pozitivní, a to prokázaný brain gain.

ČR jakožto cílová skupina představuje komplexnější úroveň, pro níž je obtížné hodnotit některé přínosy Programu. Jak již bylo uvedeno, lze jednoznačně prokázat efekty v oblasti internacionalizace českých VŠ, a dále jev označovaný jako brain gain. Ačkoli to z hlediska všech cizinců, kteří přicházejí do ČR, může znamenat pouze zanedbatelný příspěvek, dotazníkové šetření ukázalo, že 56 % absolventů, kteří se do šetření zapojili, zůstalo v ČR. Někteří mohou opustit ČR později, např. po získání praxe, ale lze předpokládat, že s rostoucí délkou pobytu roste pravděpodobnost jejich dalšího setrvání. V době šetření zde tato skupina absolventů žila v průměru 2,7 roku od ukončení studia. Téměř všichni z nich začali po ukončení (nebo již v průběhu) studií v ČR pracovat, přičemž cca 2/3 z těchto absolventů uvedlo, že pracuje v oboru, který vystudovali. Pouze částečně prokazatelný je efekt navázání akademických, obchodních, ekonomických, kulturních a jiných kontaktů s rozvojovou zemí, a to především na individuálních příkladech. Nelze dovozovat systematický přístup k tomuto jevu. Pro úroveň dopadů se podařilo částečně prokázat plnění mezinárodních závazků a pozitivní image ČR jako donora. Toto hodnocení bylo založeno především na výpovědích expertů a pozitivní image vyplývá i z odpovědí respondentů dotazníkového šetření.

Hodnocení efektů: cílová skupina ROZVOJOVÉ ZEMĚ

²⁰ Nicméně expert z akademického prostředí je přesvědčen, že ekonomický motiv pro zapojení se do Programu je výrazný u všech vysokých škol, ve smyslu snah (a v některých případech „životní“ nutnosti) kompenzovat klesající počty tuzemských uchazečů vlivem demografického vývoje. To potvrzuje ostatně i fakt, že pracoviště, která toto nemusí tolik řešit, mají o účast v Programu (např. nabídkou AJ programů) menší zájem.

Hodnocení efektů pro tuto cílovou skupinu Programu bylo omezeno zadáním evaluace na území ČR a absencí konkrétních kontaktů na absolventy, jejichž oslovení pro dotazníkové šetření bylo provedeno zadavatelem, ale především pak obtížností prokázání příčinných souvislostí u tohoto typu intervence. Jak již bylo zmíněno, je v obdobných případech spíše než efekty a dopady realističtější zhodnocení naplnění klíčových podmínek pro to, aby očekávané efekty vůbec mohly nastat. Výše bylo uvedeno, že na základě rekonstruované intervenční logiky jsou takovými podmínkami zejména otázky úspěšnosti studia a návratovosti absolventů do domovské země. Dosažená zjištění prokazují, že zmíněné podmínky, resp. předpoklady jsou naplněny pouze v dosti omezené míře. Úspěšnost studia je relativně nízká a stejně tak i návratovost do domovské země, byť mohla prostřednictvím dotazníkového šetření být zhodnocena pouze v relativně krátkém horizontu několika let po ukončení studia. Očekávaný efekt Programu (blíže viz příloha 3, obrázek 8) pro rozvoj lidského kapitálu v rozvojových zemích je tak velmi pravděpodobně spíše zanedbatelný. Nízká návratovost přímo souvisí i se zřejmým nezamýšleným negativním efektem tzv. brain drain, jehož přítomnost očekávají i experti, se kterými byly vedeny rozhovory. Ti také upozorňují, že mechanismy Programu působí reálně ve směru prohlubování globálních nerovností i nerovností uvnitř jednotlivých zemí. Dalším zjištěným efektem jsou ekonomické remitence. Více než polovina (58 %) respondentů – absolventů, kteří žijí mimo domovskou zemi, uvedlo, že pravidelně (25 %) nebo občas (33 %) podporují rodinu ve své domovské zemi. Remitence jsou relativně běžné již v průběhu studia – 31 % respondentů uvedlo, že finančně svou rodinu v domovské zemi v době studia podporují/podporovali (8 % pravidelně a 23 % občas).

K rozvoji VŠ školství v domovských zemích stipendistů patrně díky Programu nedochází (identifikovaný brain drain může mít naopak opačný efekt).²¹ Budování bilaterálních vztahů mezi ČR a příslušnou zemí se děje v důsledku Programu spíše náhodně, byť je třeba dodat, že toto bylo možno prostřednictvím využitých metod možno zachytit omezeně. S většinou absolventů Programu se systematicky neparcuje (výjimkou jsou podle informací MZV díky angažovanosti individuálních pracovníků Kambodža, Vietnam, Bosna a Hercegovina).

5.3.2. Úspěšnost a neúspěšnost stipendistů v dokončení studia

Tato část podrobněji rozvádí zjištění, týkající se studijní úspěšnosti a neúspěšnosti, která byla již opakovaně zmiňována v předešlých kapitolách, a na kterou je vázána EO, vč. rozborů faktorů ovlivňujících ne/úspěšnost stipendistů. Všechny dílčí výsledky, které se týkají tohoto tématu pak lze najít v příloze 3 (obrázky 9-14 a tabulky 4-6).

Studijní úspěšnost

Informace o studijní úspěšnosti v rámci Programu, které lze zjistit z poskytnutých dat, je zatížena dvěma zásadními problémy, které umožňují relevantní vyhodnocení tohoto klíčového parametru Programu. Prvním je fakt, že stipendisté, kterým je po uplynutí standardní délky studia ukončeno stipendium, aniž by studium úspěšně zakončili, mohou studium dokončovat v dalších letech mimo stipendijní Program. I u českých studentů je velmi běžné, že dokončují studium po uplynutí standardní délky studia. Informace o dokončování studia po vyřazení ze stipendijního Programu jsou nicméně v evidenci nekompletní. Jsou zaznamenány pouze, pokud je daný student nahlásí, nikoliv ale systematicky. Na základě specifických poznámek o způsobu ukončení podpory stipendistů, které byly k dispozici v poskytnutých datech, ale nepokrývají všechny studenty, je možno říci, že zhruba dvě pětiny stipendistů buď své studium vzdá, nebo jsou vyloučeni pro nesplnění studijních povinností (to potvrzují i údaje z let 2008-2012). Relativně velké množství stipendistů ale podle očekávání po ukončení stipendia nějakou formou pokračuje ve studiu (nebo jej opakuje či výjimečně nastoupí na jiný obor). Podle poznámek k datům z let 2008-2012 jde zhruba o pětinu stipendistů, ale cca 40 % těch, kteří studium úspěšně či neúspěšně neukončili a mají ještě šanci úspěšně dostudovat.

Druhým významným problémem je absence jednoznačné evidence studentů bakalářského studia, kteří po absolvování bakalářského studia pokračují v následujícím školním roce v rámci stipendia ve studiu navazujícího magisterského programu. Tito úspěšní absolventi bakalářského studia v datech, která

²¹ Výjimkou může být aktivita Vysílání VŠ učitelů, ale ta je od hlavní části Programu prakticky téměř izolována.

byla k dispozici, nebyli zaznamenáni a figurují zde podle informací poskytovatele dat jako studenti navazujícího magisterského studia. Tyto nedostatky v poskytnutých informacích významně zkreslují informační hodnotu údajů o studijní úspěšnosti v tabulce 8 a bohužel neumožňují provést dostatečně informativní analýzu studijní úspěšnosti. Platí to zejména o nízkých mírách úspěšnosti pro bakalářské studium a celkových mírách studijní úspěšnosti.

Tabulka 8 Evidovaná úspěšnost studia podle typu oboru, 2008-2017

Typ oboru	Absolventů v programu ze základního přehledu	
	Celé období (2008-2017)	Druhé období (2013-2017)
Bakalářský ČJ (BSP)	5 % (z celkových 285, kteří již vystoupili ze stipendijního programu (tzn. kategorie A + M + US))	4 % ze 78
Magisterský ČJ (MSP)	14 % z 83	0 % z 29
Magisterský navazující ČJ (NMSP)	36 % ze 165	25 % ze 44
Magisterský navazující AJ (NMSPA)	57 % z 254	60 % z 96
Doktorský ČJ (DSP)	3 % z 32	11 % z 9
Doktorský AJ (DSPA)	0 % ze 7	0 % ze 2
Všechny obory	28 % z 826	28 % z 259

Zdroj: Databáze MŠMT ČR (stav k březnu 2018), vlastní výpočty.

Pozn.: Podíl absolventů je počítán z těch, co již nějakým způsobem ukončili studium (A – úspěšná absolventi, M – ukončili neúspěšně, US – ukončeno stipendium, nikoliv studujících - W1). Údaje o úspěšnosti bakalářistů jsou zkresleny. Podle dodatečných informací správce databáze většina úspěšných bakalářů pokračuje v navazujícím magisterském studiu v ČJ a není tak podchycena v míře úspěšnosti bakalářského stupně.

Ačkoliv je 5% míra úspěšnosti studia v bakalářských programech uvedená v tabulce 8 patrně významně podhodnocena, lze i na základě informací z případových studií usuzovat na celkově nízkou míru úspěšnosti v této formě studia. Stipendisté studují pouze bakalářské programy realizované v češtině, a tak je možno předpokládat, že část z úspěšných bakalářů se podílí i na vyšší míře úspěšnosti studia v navazujících magisterských programech v češtině, která je 36,5%.²²

Stipendisté v magisterských studijních programech v češtině (jde takřka výhradně o studium lékařství) vykazují nízkou úspěšnost 14,5%. Opět je ale třeba připomenout, že další mohou ukončit studium po uplynutí jeho standardní délky a vzhledem k celkově delší délce tohoto typu studia lze očekávat, že pravděpodobnost prodloužení bude větší. Jde o velice náročný obor, u kterého je úspěšnost nízká i u českých studentů.

Absencí údajů o úspěšnosti v bakalářských programech není zatížena informace o úspěšnosti v rámci navazujících magisterských programech v angličtině, která je podstatně vyšší (58%), a to i v porovnání se zmíněnou 37% úspěšností v rámci navazujících magisterských programů v češtině. Podle specifických poznámek v evidenci navíc 31% studentů tohoto typu studia, kteří úspěšně či neúspěšně ve standardní délce studia neukončili, pokračuje ve studiu dále a řada z nich ještě má šanci úspěšně absolvovat. Stipendisty v tomto typu studia (NMSPA) přitom lze rozdělit do tří skupin podle studijního zaměření, přičemž studijní úspěšnost je zde vyšší u zemědělských a technických oborů než u oborů ekonomických (tabulka 9). Statisticky signifikantně nižší úspěšnost u ekonomických oborů zjistíme, i když pomocí vícerozměrné regresní analýzy „kontrolujeme“ vliv rozdílů v dalších charakteristikách stipendistů, jako je pohlaví nebo makroregion původu. Kromě výše zdůrazněných metodických limitů evidence o úspěšnosti vládních stipendistů je důležité rovněž zdůraznit, že úspěšnost studia je hodnocena de facto zpětně, tj. nikoliv vůči aktuálně posuzované Strategii, protože většina stipendistů podpořených vládním programem z let 2013-2017 stále ještě studuje. Ve výsledcích se tak zcela nemohly projevit některé systémové změny výběru stipendistů zavedené hodnocenou Strategií. Je také vhodné poukázat na skutečnost, že i úspěšnost v dokončování VŠ studia

²² Změna jazyka studia není povolena, proto úspěšní bakaláři musí pokračovat v rámci vládního stipendia v navazujícím magisterském studiu v češtině.

u českých studentů v posledních letech klesá, a to zejména u bakalářských programů (blíže viz např. Vlček a kol. 2017).

Tabulka 9 Úspěšnost studia v rámci navazujících magisterských programů v angličtině (NMSPA) podle zaměření studia (celé období)

Zaměření studia	Absolventů v programu ze základního přehledu [%]
Ekonomické obory (a příbuzné)	43 % (ze 124 stipendistů v kategoriích A + M + US)
Zemědělské obory a životní prostředí	76 % (ze 45)
Technické obory (včetně informatiky)	68 % (z 85)
Všechny obory	56 % (z 254 v kategoriích A + M + US)

Zdroj: Databáze MŠMT ČR (stav k březnu 2018), vlastní výpočty.

Pozn.: Podíl absolventů je počítán z těch, co již nějakým způsobem ukončili studium (A, M, US, nikoliv studujících W1).

Jako doplňující informace jsou poskytnuty informace o úspěšnosti vládních stipendistů z jednotlivých šetřených fakult. Zdůrazňujeme, že údaje jsou založeny na přesné evidenci dané fakulty, nicméně již nemusí být rozlišováno, zda bylo studium dokončeno v rámci stipendia nebo až v době po jeho ukončení. Fakulta F2 je v Programu krátce a uvedla u NMSPA 100 % úspěšnost, u BSP prozatím žádný absolvent není, ale dva stipendisté nyní ukončují studium (nezvládají jej); ostatní studují. Fakulta F3 eviduje pro BSP úspěšnost 50 %, pro NMSP 75 %, nicméně na této fakultě se uplatňují významné adaptační strategie umožňující stipendistům v českých studijních programech absolvovat část studia v AJ. Fakulta F5 registruje více než 50% úspěšnost stipendistů (bakaláři, navazující magistři). Fakulta F6 uvedla pro NMSPA úspěšnost 90 % a skutečnost, že více než polovina bakalářů překročila dobu studia nad rámec stipendia, úspěšnost pro BSP evidují 50 %. Fakulta F7 eviduje u vládních stipendistů, kteří na fakultě studovali od roku 2005, 20% úspěšnost studia.

Studijní neúspěšnost

Vzhledem k problémům s daty o studijní úspěšnosti jsme se pokusili i o vyhodnocení míry studijní neúspěšnosti.²³ Celková míra této minimální neúspěšnosti studia je 29 % (22 % ve druhém období, tj. 2013-2017). Z údajů o neúspěšném ukončování studia podle odstudovaných let pak vyplynulo, že nejvíce neúspěšných stipendistů „odpadá“ ve druhém roce jejich účasti v Programu, tj. u studentů bakalářských programů v prvním ročníku studia na VŠ (více viz příloha 3, tabulky 4-6).

Dále jsme se pokusili pomocí vícerozměrné regresní analýzy vyhodnotit význam faktorů, které se asociují s vyšší pravděpodobností studijní neúspěšnosti. Výsledky jsou uvedeny v tabulce 10 a přinášejí následující zjištění:

- Studium v českém jazyce statisticky významně zvyšuje pravděpodobnost studijní neúspěšnosti, zatímco studium v anglickém jazyce tuto pravděpodobnost významně snižuje.
- Studium navazujícího magisterského programu snižuje pravděpodobnost studijní neúspěšnosti, zatímco studium „nenavazujícího“ magisterského programu tuto pravděpodobnost významně zvyšuje.
- Vyšší úroveň rozvoje zdrojové země (měřeno úrovní indexu lidského rozvoje - HDI) statisticky významně snižuje pravděpodobnost studijního neúspěchu. Tento efekt je ale třeba interpretovat spolu s doloženým významem některých významných zdrojových zemí. Z těch nejvýznamnějších jde konkrétně o vyšší neúspěšnost stipendistů z Etiopie a Afghánistánu a nižší neúspěšnost studentů z Moldavska.
- Zaměření studia se při uvážení vlivu dalších faktorů nezdá být statisticky významným faktorem v ohledu k pravděpodobnosti studijní neúspěšnosti.

²³ Evidované stipendisty jsme rozdělili na tři skupiny a to na (1) ty, kteří neúspěšně ukončili studium či ani na studium nenastoupili (tj. neúspěšní účastníci programu), (2) ty, kterým bylo ukončeno stipendium proto, že buď absolvovali, nebo pokračují ve studiu bez stipendia (účastníci, kteří absolvovali nebo ještě mohou absolvovat VŠ v Česku), a (3) ty, kteří studují v rámci stipendijního programu. Studijní neúspěšnost pak indikuje podíl výše uvedené skupiny (1) na celku. Jedná se tedy o minimální míru studijní neúspěšnosti, neboť je vysoce pravděpodobné, že část stipendistů ve skupinách (2) a (3) také studium nedokončilo či nedokončí a skutečné míry neúspěšnosti jsou proto vyšší.

- Stipendistky ženy mají statisticky významně nižší pravděpodobnost studijní neúspěšnosti než stipendisté muži.

Tabulka 10: Podíl skupiny „(1) Neúspěšně ukončil studium či nenastoupil“ na celkových počtech stipendistů podle makroregion, významných zdrojových zemí, zaměření studia a pohlaví (v rámci celého období 2008-2017)

		% podíl skupiny „(1) Neúspěšně ukončil studium či nenastoupil“ na celkových počtech stipendistů	Celkový počet stipendistů
	CELKEM	29 %	1074
Jazyk studia	ČJ**	38 %	735
	AJ**	10 %	339
Typ studia	Bakalářské programy	46 %	398
	Magisterské**	65 %	91
	Navazující magisterské**	10 %	539
	Doktorské	37 %	46
Makroregiony	Asie**	41 %	214
	Blízký východ	44 %	75
	J a JV Evropa	22 %	228
	Jižní Amerika*	40 %	83
	S a V Evropa**	22 %	239
	Severní Afrika	11 %	44
	Subsaharská Afrika	27 %	191
Významné zdrojové země	Moldavsko*	16 %	108
	Srbsko	22 %	74
	Bosna a Hercegovina	30 %	70
	Etiopie**	44 %	62
	Bělorusko	29 %	59
	Mongolsko	36 %	55
	Gruzie	18 %	51
	Afghánistán**	59 %	32
Zaměření studia	Medicínské (a zdravotnické) obory	54 %	67
	Technické (včetně informatiky)	32 %	301
	Zemědělské, životní prostředí atd.	24 %	136
	Ekonomické (plus diplomacie a politické vědy)	22 %	326
	Humanitní	25 %	53
	Biologické a chemické a podobné obory	39 %	51
Pohlaví	Žena**	23 %	425
	Muž	33 %	649

Zdroj: Databáze MŠMT ČR (stav k březnu 2018), vlastní výpočty.

Pozn.: Faktory uvedené v červené barvě identifikovány jako statisticky významné (**na 99% nebo *95% hladině statistické významnosti) pomocí vícerozměrné logistické regrese s binární závisle proměnnou popisující pravděpodobnost, že stipendista „neúspěšně ukončil studium či nenastoupil“. Dosažení statisticky významného výsledku závisí na síle identifikovaného vztahu, ale též i na velikosti vzorku, resp. velikosti dané podskupiny, která příslušný faktor vymezuje.

Faktory ovlivňující úspěšnost a neúspěšnost studia vládních stipendistů

Zjištění prezentovaná výše byla zkombinována s kvalitativními poznatky z případových studií na VŠ a dotazníkového šetření pro stanovení následujících faktorů, které ovlivňují neúspěšnost dokončení studia. Důležité je konstatovat, že poznatky zjištěné v těchto jednotlivých částech evaluace (na základě různých typů dat) se většinou vzájemně potvrzují a doplňují.

1) Jazyk studia

Jde o **velmi významný faktor**. Také z případových studií na VŠ jednoznačně vyplynulo, že nejvýznamnějším faktorem pro úspěšné dokončení studia je u stipendistů jazyk studia. Čeština představuje pro stipendisty výraznou bariéru, zejm. pro stipendisty s neslovanským rodným jazykem. To platí více pro humanitní obory, kde musí studenti tvořit rozsáhlé texty i mluvené projevy a na vyjadřovacích schopnostech velmi záleží, ale týká se to i oborů technických/přírodovědných.

V praxi se uplatňuje na fakultách řada „adaptačních strategií“, jak bakalaristům studujícím v českém jazyce „pomoci“, např.:

- Bakaláři absolvují značnou část studia v anglickém jazyce – na daném pracovišti existuje paralelní anglický studijní program a stipendistům je umožněno část studia absolvovat v AJ.
- Bakaláři absolvují část studia v AJ (výuka některých předmětů v AJ je integrální součástí studijního programu v ČJ, stipendisté si tyto studijní programy preferenčně vybírají).
- Některé fakulty komunikují s ÚJOP a snaží se předem zájemcům ozřejmit potřebné znalosti jazyka i odbornosti, snaha řešit ne optimální kvalitu stipendistů při vstupu ke studiu, v reakci na potíže s jazykem zaveden test z ČJ do přijímacích zkoušek (např. šetřená fakulta F3).
- Při překročení doby studia fakulta uhradí nad rámec vládního Programu další rok k dokončení studia (př. šetřená fakulta F6, fakulta nedostává kapitaci od MŠMT), snaha je podpořit, aby studium dokončili.

Jediné fakulty F5 a F7 uvedly, že čeština u vládních stipendistů není závažný problém, nicméně tyto fakulty mají vlastní testování znalosti jazyka v rámci přijímacího řízení, a tudíž ke studiu jsou připuštěni pouze kandidáti s dostatečnou jazykovou znalostí. Potíže s nedostatečnou úrovní angličtiny nebývají, stipendisté jsou v tomto ohledu dobře vybráni (zkouška v rámci výběrového řízení, doložení certifikátů, příp. skypevé pohovory).

Také z terénního šetření evaluace jasně vyplynulo, že povinnost u bakalářského stupně studovat v češtině není z hlediska úspěšnosti stipendistů efektivní. Odlišnosti jsou mezi neslovanskými a slovanskými národy a mezi obory (např. stipendista Slovan je schopný absolvovat bez větších potíží bakalářský technický obor). Rovněž v dotazníkovém šetření neúspěšní stipendisté nejčastěji uváděli jako důvod svého neúspěchu jazykovou bariéru spolu s nesplněním studijních povinností (což jde v naprostém případě dle informací z fakult ruku v ruce). Minimálně byly uváděny jiné důvody (ekonomické, zdravotní a rodinné, odlišné kulturní prostředí).

2) Kvalita (schopnosti) stipendistů a jejich motivace

Jde o **velmi významný faktor**. Zástupci fakult se jednoznačně shodli, že stipendisté zejm. v navazujících magisterských programech jsou kvalitní, výrazně motivovaní a schopní studenti (sdělení např. z šetřených fakult F2, F3, F5, F6, F7, „kvalitnější než zahraniční studenti z jiných programů“), je však patrný rozdíl mezi stipendisty z různých světových makroregionů (např. z Afriky/Evropy vs. Blízký východ) a ve studijních programech. Podstatné jsou pro úspěch ve studiu motivace a schopnosti stipendistů, jejich píle a nasazení. Z rozhovorů na fakultách vyplynulo, že kvalita stipendistů se oproti minulosti zdá být vyšší (možná role zlepšení výběru uchazečů, platí především pro NMSPA, kdy jsou VŠ do výběru zapojeni) a kvitují své zapojení do procesu výběru uchazečů NMSPA.

3) Forma studijního programu

Jedná se o **velmi významný faktor**. Stipendisté bakalářských oborů jsou mladší, většinou bez zkušenosti se samostatným životem, nejsou dostatečně vyzrálí a potýkají se také s aspekty nového sociokulturního prostředí, někdy samoty atp. Velkou roli hrají obrovské rozdíly v úrovni středoškolského vzdělávání v jednotlivých zemích, odkud stipendisté přichází. Naproti tomu stipendisté navazujících magisterských a doktorských programů se podle vyjádření informantů s těmito potížemi potýkají v menší míře. To, že již absolvovali VŠ studium znamená, že mají určité studijní předpoklady, což má pozitivní vliv na další úspěšnost studia.

4) Parametry přijímacího řízení, resp. kvalita vysoké školy

Jedná se o **významný faktor**. Některé fakulty mají náročné přijímací řízení (např. SCIO testy na fakultě F6, test studijních předpokladů na F4) a vlastní požadavky na znalost českého jazyka pro cizince (např. fakulta F7 – nutné doložit složení zkoušky na úrovni C1; fakulta F5 – vlastní jazykové centrum pro cizince a nutnost složit zde testy). Náročný výběr uchazečů je spojován s následnou vyšší úspěšností ve studiu. Naopak u fakult, kde požadavky na úspěšné přijímací řízení jsou nízké (či je malý převis poptávky po studiu), přijímají i méně vhodné stipendisty, kteří pak často studium nedokončí.

5) Parametry stipendijního programu

Jde o **významný faktor**. Finanční podmínky jsou pro stipendisty v současnosti nastaveny velkoryse a teoreticky se s daným stipendiem mohou věnovat pouze studiu. Tento parametr tak pravděpodobně působí ve prospěch úspěšnosti. Na druhou stranu, jiný aspekt Programu, tj. že není provázanost s imigrační politikou ČR (pokud stipendista po získání studijního víza studium přeruší/ukončí, může získat po splnění zákonných podmínek pobytové vízum pracovní, či vycestovat do jiné země schengenského prostoru), je naopak faktorem, který nahrává neúspěšnosti stipendistů. Jinými slovy, pokud jeho hlavní vnitřní motivací nebylo skutečně VŠ v ČR vystudovat, má relativně jednoduchou cestu, jak se studiem skončit a naplnit svou reálnou motivaci, která ho vedla k přihlášení se do Programu a odjezdu ze své země.

6) Náročnost zvoleného oboru

Jedná se o **méně významný faktor**. Některé obory jsou objektivně velmi náročné (i pro české studenty) a platí zde stejné důvody pro neúspěch jako u studentů českých. Je proto důležité dostatečně posoudit vhodnost zvoleného oboru podle schopností daného stipendisty. Podobná obecná konstatování platí i pro doktorské studijní programy, kde je úspěšnost dokončení obecně malá.

7) Změna potřeb, rodinného zázemí

Jde o **méně významný faktor** v ohledu ke studijní úspěšnosti, byť ho bylo možno postihnout pouze omezeně. Změna zájmu o obor, změna osobní a rodinné situace, schopnost adaptace na jiné sociokulturní prostředí, stesk, mohou ovlivňovat, zda stipendista studium úspěšně zakončí. Podle údajů z hloubkových rozhovorů však z těchto důvodů končí minimum stipendistů.

5.3.3. Změny v chování, kvalitě života a přístupech absolventů

Toto téma bylo pokryto pouze dílčími informacemi z rozhovorů se stipendisty, zástupci VŠ, kteří se stipendisty pracují, experty a z dotazníkového šetření, informace o baseline totiž nebyly k dispozici.

V dotazníkovém šetření většina absolventů (N=117) potvrdila, že pro ně studium v rámci Programu znamenalo významné osobní přínosy tohoto typu. Získání společenské prestiže hodnotilo odpovědi „určitě ano“ nebo „spíše ano“ jako pozitivní výsledek studia v ČR téměř 86 % respondentů a dokonce přes 90 % potvrdilo přínosy v podobě získání sociálních dovedností, osobního rozvoje, a získání životní perspektivy. V rozhovorech stipendisté pak informaci zmiňovali především změny jako (i) větší samostatnost, nezávislost, schopnost samostatně řešit životní situace, případné problémy (to potvrzovali i dotazovaní zástupci VŠ), (ii) zlepšení některých měkkých dovedností / kompetencí související s životem v zahraničí (náhled, multikulturně citlivější chování, změna náhledu na vlastní zemi, otevřenost kosmopolitnějšímu životu, týmová mezinárodní spolupráce, schopnost adaptovat se), (iii) odlišný přístup k práci (někteří stipendisté zmiňovali, že jsou lépe organizovaní, více zaměřeni na studium, mají vyšší odpovědnost za práci, změnili životní perspektivu, (iv) změny v chování „každodennosti“, a (v) seznámení se s českou, potažmo evropskou kulturou.

V rámci dotazníkového šetření se pak respondenti vyjadřovali k některým aspektům kvality života. Lze konstatovat, že změnu kvality života hodnotili absolventi velmi pozitivně. Vedle již zmíněné změny životní perspektivy a osobního rozvoje bylo konstatováno i zlepšení ekonomické situace (více než 80 % absolventů uvedlo, že se jejich ekonomická situace zlepšila (40 % uvedlo v odpovědi na tuto otázku rozhodně a 40 % pak spíše ano)), zlepšení pozice na trhu práce (téměř 96 % absolventů je přesvědčeno, že se zlepšila jejich pozice na trhu práce (rozhodně ano 66 %, spíše ano 34 %)) a získání

společenské prestiže (86 % absolventů uvedlo, že získali společenskou prestiž (rozhodně ano 39 %, spíše ano 47 %)).

5.3.4. Vnější vlivy ovlivňující efekty Programu podle cílových skupin

Strategie Programu vnější faktory potenciálně ovlivňující efekty Programu nedefinuje, pro potřeby EO byly proto kompletně zrekonstruovány v průběhu evaluačního šetření, zejm. na základě hloubkových rozhovorů. Ne všechny faktory je možné rozčlenit podle cílových skupin, některé jsou společné. Navíc u nich není často ani možné stanovit, zda je daný faktor pozitivní nebo negativní, protože na každou z cílových skupin může působit jinak. Shrnutí identifikovaných vnějších vlivů obsahuje následující tabulka:

Tabulka 11 Vnější vlivy ovlivňující efekty Programu

Faktory ovlivňující efekty celého Programu souhrnně pro všechny cílové skupiny	
<ul style="list-style-type: none"> • ekonomická, politicko-bezpečnostní situace, situace na trhu práce v jednotlivých domovských zemích stipendistů • celosvětově zvýšená mobilita • nové možnosti vzdělávání (např. on-line kurzy, MOOC - Massive Open Online Course) • kulturní podmíněnosti v podpořených zemích • jazyk studia • podmínky stipendijního Programu • způsob financování VŠ v ČR • vízová politika ČR • nastavení výběrového procesu stipendistů (možnost českých VŠ se zapojit) 	
<i>Pozitivní vnější vlivy</i>	<i>Negativní vnější vlivy</i>
STIPENDISTÉ	
<ul style="list-style-type: none"> • individuální přístup DZS a ÚJOP • některé parametry Programu – výše a podmínky vyplácení stipendia • kvalita vzdělávacího systému v ČR • „adaptační strategie“ VŠ (např. možnost studovat částečně v angličtině, ač je stipendista zapsán v českém studijním programu) • nabídka zapojení do projektů ZRS, případně jiných zejm. výzkumných projektů 	<ul style="list-style-type: none"> • případné komplikace při nostrifikaci předchozího vzdělání • některé parametry Programu – povinnost studovat bakalářský stupeň v českém jazyce • kvalita některých nabízených oborů v ČR (úroveň některých oborů srovnatelná s úrovní v domovské zemi) • negativní image cizinců v ČR
VYSOKÉ ŠKOLY	
<ul style="list-style-type: none"> • příchod zejména kvalitních a motivovaných stipendistů (a to především na magisterském a doktorském stupni) 	<ul style="list-style-type: none"> • nestabilita Programu z hlediska podporovaných zemí • některé parametry Programu – chybějící prvek pro institucionální spolupráci s univerzitami z rozvojových zemí; dále některé dílčí administrativně-metodické nejasnosti v praktickém běhu Programu na fakultách • proces nostrifikace předchozího vzdělání stipendistů
ČESKÁ REPUBLIKA	
<ul style="list-style-type: none"> • dostatek kvalitních zájemců o Program • mezinárodní závazky ČR v oblasti ZRS 	<ul style="list-style-type: none"> • chybějící systematická práce se stipendisty a absolventy Programu ze strany ČR • nastavené parametry Programu – geografická a oborová roztržitost, změny oborů
ROZVOJOVÉ ZEMĚ	
<ul style="list-style-type: none"> • míra povědomí o Programu v jednotlivých zemích 	<ul style="list-style-type: none"> • výběrový proces stipendistů na principu autoselekce (tj. vybíráno je z těch, kteří se sami přihlásí)

- zahraničně-politické zájmy ČR

- neprovázanost Programu s imigrační politikou ČR
- změny oborů – možný nesoulad nabízených, resp. podpořených oborů s potřebami jednotlivých rozvojových zemí

Zdroj: vlastní zpracování na základě evaluačního šetření.

Odpovědi na evaluační otázky

Efektivnost

EO 9 Kdo a jak nejvíce využívá výsledky programových aktivit?

Z pohledu čtyř cílových skupin jsou aktivity Programu nejvíce využívány na individuální úrovni samotnými stipendisty a v druhé řadě VŠ, které vzdělávání poskytují. Naopak potenciál využití výstupů na úrovni ČR a rozvojových zemí je nevyužitý a je zde velká potřeba zajistit systematickou práci se studenty-stipendisty a absolventy tak, aby efekty vládních stipendií mohly být pro tyto dvě cílové skupiny zajištěny.

EO 10 Jaký je poměr úspěšných absolventů k těm, kteří svá studia v ČR v rámci započatého stipendijního pobytu nedokončili? Jaké jsou hlavní důvody?

Celkový poměr úspěšných absolventů v rámci skupiny stipendistů, kteří nastoupili mezi lety 2007-2013, je 28,3 %. Skutečná úspěšnost studia ale bude pravděpodobně vyšší, neboť tento údaj je zatížen diskutovanými metodickými problémy evidence dat. Prostřednictvím vícerozměrné regresní analýzy byl v evidovaném souboru stipendistů doložen pozitivní vztah mezi úrovní indexu lidského rozvoje zdrojové země a mírou neúspěšnosti studia. Významným faktorem je jazyk studia – poměrně jasně byla doložena vyšší studijní neúspěšnost v programech v ČJ. Přes metodické problémy je také možno konstatovat nižší úspěšnost v bakalářském stupni studia, a naopak významně nižší studijní neúspěšnost (a vyšší úspěšnost) byla zjištěna pro navazující magisterské programy (zejména ty v AJ). Doktorských studentů je málo a studium trvá déle, a proto nelze činit závěry o studijní úspěšnosti. Vedle jazyka a formy studia jsou identifikované faktory studijní (ne)úspěšnosti dále kvalita stipendistů a jejich motivace, parametry přijímacího řízení na konkrétní VŠ či náročnost zvoleného oboru. Jako méně významný faktor byla identifikována změna potřeb a rodinného zázemí.

EO 11 Jaké změny se díky programu projeví v chování či přístupech absolventů definovaných Strategii?

Na tuto EO nebylo prakticky možné odpovědět (chybějící baseline). Dílčí informace z rozhovorů a dotazníkového šetření nicméně některé změny v chování detekují. Ze zaznamenaných změn chování lze zmínit: sociální dovednosti, osobní rozvoj, získání či změna životní perspektivy, získání společenské prestiže, větší samostatnost, nezávislost, zlepšení některých měkkých dovedností / kompetencí související s životem v zahraničí, odlišný přístup k práci a seznámení se s českou, potažmo evropskou kulturou.

EO 12 Lze posoudit míru zlepšení uplatnitelnosti absolventů na trhu práce v zemích původu?

Pro průkazné posouzení míry zlepšení uplatnitelnosti absolventů na trhu práce v zemích původu nebyly vhodně nastaveny parametry evaluace. Šetření bylo na žádost zadavatele zaměřeno na stipendisty nacházející se v ČR a umožňovalo pouze průřezovou sondu. Stipendisté (v hloubkových rozhovorech i dotazníkovém šetření) dle svého vyjádření spíše počítají se zlepšením své pozice na trhu práce po absolvování studia v ČR, někteří však také poukazovali na to, že bez zkušeností v daném oboru jejich uplatnitelnost tak jednoduchá není. Problémem může být odborná terminologie a argumentace, kterou znají pouze v češtině (v případě studia v českém jazyce), složitá je také uplatnitelnost ve velmi specifických oborech, které mají v dané zemi jen omezené využití, či tam není adekvátní technické vybavení. Absolventi v rámci dotazníkového šetření však pozitivně hodnotili zlepšení pozice na trhu práce v téměř 96 % případech (rozhodně ano 65,5 %, spíše ano 34,2 %). Zhruba polovina respondentů nicméně uvedla očekávání, že nalézt odpovídající uplatnění v jejich zemi je obtížné nebo velmi obtížné. Tato vnímaná obtížnost uplatnění byla v průměru o něco nižší u absolventů (z nichž větší část žije mimo domovskou zemi) než u studentů, což nepřímě naznačuje

zlepšení uplatnitelnosti (nebo alespoň představy o uplatnitelnosti). Je také zcela zřejmé, že Program (v porovnání se situací, že by nebyl realizován) zásadně zvyšuje šance pracovního uplatnění stipendistů na trhu práce v ČR, potažmo v Evropské unii.

Dopady

EO 13 Jaké jsou objektivně ověřitelné efekty ve vztahu k zamýšleným efektům aktivit programu?

Ověřitelnost všech efektů (výsledků a dopadů) je zřejmá z uvedených přehledových tabulek (příloha 3, obrázky 5-8) a také z ověřených teorií změn pro jednotlivé cílové skupiny (viz kapitola 6). Lze shrnout, že nejvíce efektů (zamýšlených i nezamýšlených) se podařilo prokázat na individuální úrovni, tj. u cílové skupiny stipendisté. U ostatních cílových skupin je třeba zdůraznit, že mnoho efektů sice nebylo v rámci evaluace prokázáno, ale nelze jednoznačně konstatovat, že k nim nemůže docházet. Program má potenciál pro to, aby bylo dosaženo více pozitivních efektů.

EO 14 Jaká je míra zlepšení kvality života absolventů programu?

Validní posouzení míry zlepšení kvality života s ohledem na metodická omezení evaluace nebylo v podstatě možné. Doplnkově byly zahrnuty otázky, které lze interpretovat jako aspekty kvality života, do dotazníkového šetření. Absolventi hodnotili všechny tyto aspekty velmi pozitivně. Je ovšem potřeba připomenout, že většina těchto informací pochází od úspěšných absolventů Programu. Stipendisté, kteří studium nedokončili (či nedokončí), kterých je větší část, mohou dopady svého působení v Programu na kvalitu jejich života interpretovat jinak.

EO 15 Zasáhly aktivity či dopady programu i předem nezamýšlené další cílové skupiny?

V průběhu šetření byla identifikována jedna nezamýšlená cílová skupina, a to čeští VŠ studenti. Z šetření na fakultách jednoznačně vyplynulo, že stipendisté (zejména v magisterském stupni) patří mezi kvalitní a motivované studenty. Při studiu, kdy jsou v kontaktu společně zahraniční stipendisté a čeští studenti, tak může dojít i ke zvýšení motivace u českých studentů. Děje se tak nejen u stipendistů studujících v češtině, ale také v omezenější míře u stipendistů studujících v angličtině, neboť různé fakulty se různými mechanismy snaží studenty provazovat. Důležitým nezamýšleným efektem je brain drain pro rozvojové země a brain gain pro ČR. Program též může přispívat ke zvyšování nerovnosti v rozvojových zemích.

EO 16 Jaké vnější vlivy pozitivně či negativně ovlivnily výsledky a dopady programu na cílové skupiny?

Identifikované vlivy jsou shrnuty pro jednotlivé cílové skupiny v příslušné přehledové tabulce.

Hodnocení evaluačních kritérií efektivnost a dopady²⁴

Na základě výše uvedeného vyhodnocení a odpovědí na EO, byla míra evaluačního kritéria efektivnost (tj. výsledky a dopady) vyhodnocena jako:

- spíše vysoká - pro cílovou skupinu stipendistů.
- spíše vysoká – pro cílovou skupinu českých veřejných vysokých škol.
- nízkou - pro cílové skupiny Česká republika a rozvojové země.

5.4. UDRŽITELNOST

Udržitelnost byla v zadávacích podmínkách definována jako „míra, resp. pravděpodobnost pokračování pozitivních důsledků Programu pro jeho účastníky“, zadavatel dále specifikoval svoji představu prostřednictvím trojice evaluačních otázek, které jsou zodpovězeny v závěru kapitoly. S ohledem na toto zadání a také na zjištění v průběhu evaluačního šetření se objevily dva pohledy, kterými lze nazírat udržitelnost, a to (i) udržitelnost výsledků a (ii) udržitelnost systému. Udržitelnost výsledků Programu zahrnuje primárně zmiňované kritérium ze zadávací dokumentace vč. EO

²⁴ Efektivnost byla posuzována na základě EO definovaných zadavatelem pro toto evaluační kritérium.

vztahující se k návratovosti stipendistů do domovských zemí, udržitelnost systému pak nahlíží na toto téma z hlediska procesního.

5.4.1. Udržitelnost výsledků

S ohledem na pouze mělkou sondu do života absolventů (ukončili studium před poměrně krátkou dobou), nelze **udržitelnost výsledků a na úrovni stipendistů** hodnotit. Úspěšní absolventi, kteří se zapojili do dotazníkového šetření, nicméně se podle svých odpovědí uplatňují převážně v oborech, které vystudovali a jsou naplněny předpoklady, že získané vzdělání a zkušenosti budou využívat dále. Udržitelnost se v ohledu k této cílové skupině nezdá být problémem, tím je spíše efektivita Programu.

Udržitelnost výsledků pro české VŠ jsou pozitivní důsledky Programu nejudržitelnější za podmínky podpory kvalitních kandidátů zejména na navazující magisterské studium v angličtině, příp. doktorandy. Udržitelnost v ohledu k pozitivnímu příspěvku Programu k internacionalizaci VŠ se nezdá být problém, neboť na českých VŠ studuje větší množství dalších zahraničních studentů (nelze např. očekávat, že by případná neexistence Programu zásadněji ovlivnila stávající trendy internacionalizace VŠ).

Udržitelnost výsledků pro Českou republiku je nejednoznačná. Za udržitelný lze považovat nezamýšlený efekt brain gain. Přínosy vztahující se k plnění mezinárodních závazků a budování image ČR jako donora v rámci ZRS souvisí spíše s realizací Programu jako takového. Efekty Programu cílené na rozvoj bilaterálních vztahů a spolupráce do značné míry nebylo možno ověřit, resp. zdají se být spíše náhodné. Udržitelná je i internacionalizace VŠ (viz výše).

Potvrzený negativní efekt brain drain **pro rozvojové země** je (bohužel) „udržitelný“, byť je možné, že s větším časovým odstupem se někteří z bývalých stipendistů do svých zemí budou navracet. Lze očekávat udržitelnost remitencí.

Návratovost jakožto podmínka dosažení a udržitelnosti efektů Programu

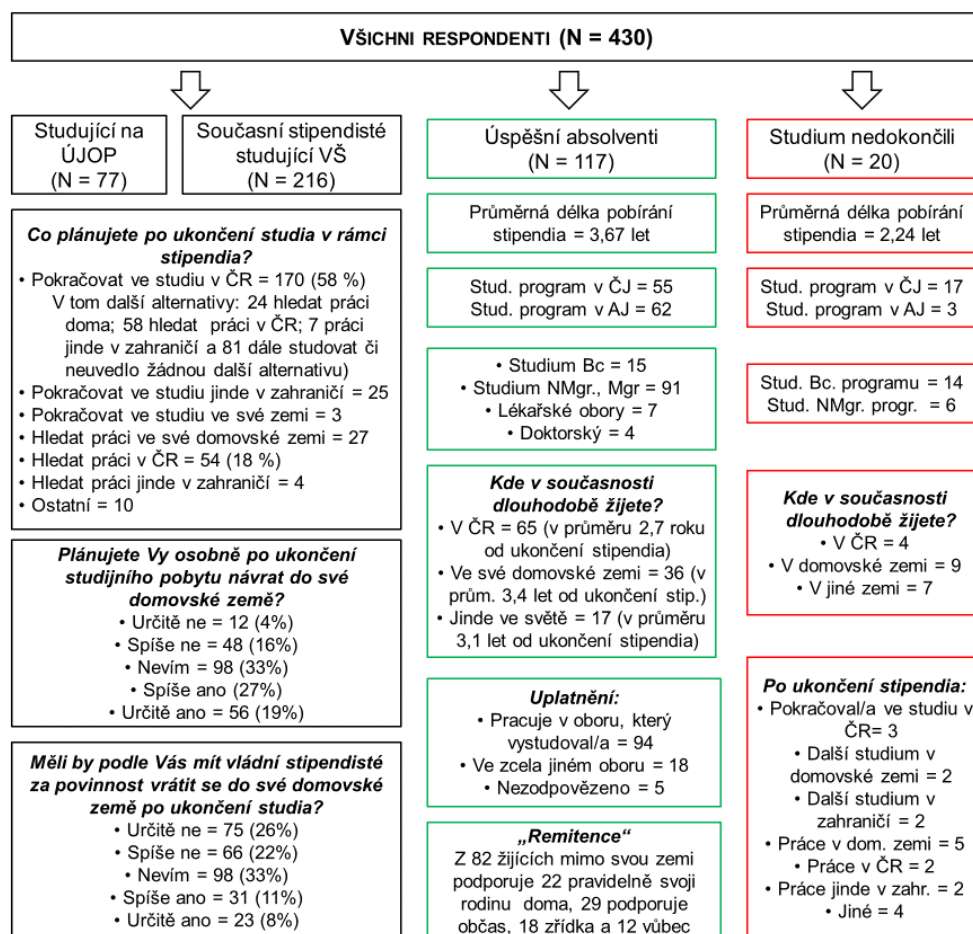
Očekávání návratu úspěšných absolventů do domovských zemí je důležitým předpokladem základního modelu intervenční logiky Programu. Z tohoto hlediska nastolení i udržitelnost pozitivních efektů Programu od návratovosti stipendistů přímo odvisí. Názory oslovených expertů na toto téma se různí. Byly zaznamenány názory, že podmínka návratu by měla být se stipendisty zaslupněna, a to včetně sankcí. Objevil se ale i opačný názor, že požadavek na návrat absolventů do domovských zemí je přeceňován. Je zřejmé, že návrat hned po úspěšném dokončení studia nemusí být vždy žádoucí např. kvůli získání pracovní praxe. Také je jasné, že základní model posilování lidského kapitálu prostřednictvím uplatnění absolventů v domovské zemi je zjednodušující, neboť někteří absolventi mohou např. najít uplatnění v mezinárodních institucích a být tím pro svou domovskou zemi prospěšní. V neposlední řadě je zde také etický aspekt. V průběhu studia může dojít k integraci stipendisty (partnerské, sociální a další vazby) a požadavek návratu pak může být kontroverzní. Navíc je zde praktická rovina právní vymahatelnosti případného zaslupnění povinného návratu.

Navzdory výše uvedeným poznámkám, z analýzy různých stipendijních programů ve světě (Perna a kol. 2014, Horký a kol. 2011) vyplynulo, že více než polovina (59 %) ze 183 srovnávaných programů podmínku návratovosti explicitně řeší. Ani v případě českého Programu by v tomto ohledu zvážení možností a variant nemělo být opomenuto. Je vhodné si přitom uvědomit, že různé teoretické perspektivy na fungování stipendijních programů kladou na požadavek návratu různý důraz (viz příloha 9). Akcent na tento požadavek by proto měl v první řadě odviset od stanovené hierarchie cílů a očekávaných dopadů.

V provedeném dotazníkovém šetření jsme se dotkli různých aspektů tématu návratovosti v dotazech na další osudy bývalých stipendistů po ukončení studia a také na preference návratu respondentů. Rozdělení odpovědí respondentů na vybrané z těchto otázek schematicky prezentuje obrázek 2. Skutečnou návratovost bylo možno sledovat pouze u bývalých stipendistů na základě země, kde nyní žijí. Více než polovina těchto respondentů uvedla ČR, třetina domovskou zemi a 14 % jinou zahraniční zemi. Výsledky přitom neprokázaly, že by se bývalí stipendisté, kteří po ukončení stipendia zůstávají v ČR, rekrutovali v nadprůměrné míře z těch, kteří svá studia ukončili nedávno. V ohledu k preferencím návratu 45 % respondentů vyjádřilo plán vrátit se „určitě“ nebo „spíše“ do své

domovské země. Zároveň byl (v rámci podskupiny bývalých stipendistů) prokázán signifikantní vztah mezi plánem/preferencí k návratu a skutečným návratem.

Obrázek 2: Disagregace respondentů dotazníkového šetření a jejich výpovědi na vybrané otázky

Zdroj: dotazníkové šetření (duben 2018).

Pomocí vícerozměrné regresní analýzy jsme se pak pokusili identifikovat hlavní faktory, které návratovost a preference návratu do domovské země ovlivňují (viz příloha 7). Výsledky potvrdily relevanci tzv. teorie plánovaného chování, když se jako nejsilnější proměnné, které ovlivňují preferenci návratu, ukázaly být názor na povinnost návratu, vnímaná očekávání rodiny v ohledu k návratu a také vnímaná obtížnost nalezení pracovního uplatnění. Z dalších faktorů pak bylo jako významný faktor snižující preference k návratu identifikováno studium v programu realizovaném v českém jazyce. Naopak stupeň studia, zaměření studia či makroregion původu se při uvážení vlivu dalších faktorů (jako právě jazyka studia) nezdají být samy o sobě významnými faktory pro preference návratu do domovské země.

Dotazníkové šetření také poodhalilo vazby respondentů na své rodiny v domovské zemi. Pravidelné kontakty s rodinou a přáteli v domovské zemi udržuje přes 90 % respondentů, což je výrazně více, než jaká je míra plánování návratu do domovské země. Ukazuje se, že téměř 55 % respondentů poskytování jakýchsi remitencí rodině v domovské zemi nepřiznává. Odpověď by mohla být ovlivněna obavou přiznávat dostatek finančních prostředků na podobné aktivity z hlediska udržení stipendia, ale na druhou stranu cca 45 % podporu, kterou poskytuje rodině, v různé intenzitě připouští.

Faktory ovlivňující návratovost stipendistů do domovských zemí byly též diskutovány v rámci provedených rozhovorů a jsou shrnuty v tabulce 12. Jde veskrze o intuitivně očekávatelné „push“ a „pull“ faktory, z nichž na prvním místě bylo zmiňováno pracovní uplatnění. Je však možno podotknout, že některé z nich (např. význam oboru studia nebo délky studia) byly testovány i v kvantitativní analýze dat z dotazníkového šetření, ale nebyly potvrzeny.

Tabulka 12: Faktory ovlivňující návratovost úspěšných absolventů do domovských zemí zmiňované v rozhovorech

Faktor	Komentář
Pracovní uplatnění	Jde o velice významný faktor, otázka, kde úspěšný absolvent dostane zajímavou pracovní nabídku , je pro stipendisty stěžejní. Pokud by ji dostali v rámci ZRS/nebo u jiného donora ve spolupráci s českou stranou ve své domovské zemi, mohlo by jít o možný pull faktor k jeho návratu do své země. Stipendisté musejí mít „naději“ pro dobré uplatnění ve své zemi, a proto je vhodné, aby pracovní nabídka byla „řízená“ shora (např. i v mezinárodních institucích/ZÚ, kde pracují pro svou zemi, ač nejsou přímo ve své zemi zpět).
Délka a podmínky stipendia	Čím delší je doba pobytu v ČR, tím nižší je pravděpodobnost, že se absolvent vrátí; stipendisté jsou ve věku, kdy se jim dynamicky proměňuje osobní život, mají méně i objektivních bariér pro (dočasné) opuštění své domovské země.
Obor studia	U některých oborů stipendistů je nižší tendence k návratu (technické – velké možnosti uplatnění v zahraničí) než u jiných (zemědělské – relativně vyšší návratovost absolventů).
Politicko-bezpečnostní situace v domovské zemi/makroregionu	Čím horší je politicko-bezpečnostní situace, tím nižší je pravděpodobnost, že se stipendista vrátí. Studijní vízum může sloužit pouze jako „propustka do Evropy“.
Ekonomická situace a situace na trhu práce v domovské zemi	Přirozeně do zemí, kde je nedostatek pracovních (kvalifikovaných) příležitostí a nepříznivá ekonomická situace, se stipendisté v zásadě nevracejí.
Socio-kulturní aspekty	Mezi národy existují odlišnosti ve vnímání spjatosti se svou zemí atp. (např. Maroko – posílají často své potomky do zahraničí, nevěří v budoucnost své země, naproti tomu Botswana – málo žijí v zahraničí a větší tendence se vracet).
Osobní vztahy a rodinné vazby (vnitřní faktor)	Jde o individuálně operující faktor, pro někoho jsou rodinné vazby v domovské zemi natolik důležité, že jsou pro něj motivací se vrátit. Na druhé straně někteří úspěšní absolventi si nacházejí životní partnery právě při studiu a možnosti jejich návratu tak mohou být omezeny.

Zdroj: vlastní zpracování.

5.4.2. Udržitelnost systému

Udržitelnost systému je nahlížena z perspektivy nastavení procesů ve smyslu jejich praktického fungování. Větší množství zjištění a potřeba začlenit tato zjištění do kontextu tak, aby byla pro zadavatele skutečně využitelná, vedlo zpracovatele k tomu, že se tomuto tématu věnoval podrobněji, nad rámec smlouvy. Jedná se v podstatě o základní procesní analýzu, která je uvedena v příloze 8.

Odpovědi na EO:

EO 17 Jaká je udržitelnost výstupů programu z hlediska absolventů i vysokých škol? Jsou podmínky programu nastaveny tak, aby VŠ mohly zajistit studium pro zahraniční stipendisty (finanční, administrativní, pedagogické aj.)? Jsou podmínky programu nastaveny tak, aby zde mohli zahraniční stipendisté vystudovat (finanční, studijní nároky, jazyk, právní otázky (nostrifikace))?

Z hlediska VŠ i stipendistů jsou podmínky Programu i jeho výstupy udržitelné. VŠ mohou zajistit studium pro zahraniční stipendisty a stipendisté zde mohou bez vážnějších problémů vystudovat.

EO 18 Jaký je poměr úspěšných absolventů programu, kteří se vrátili do země svého původu?

Objektivní kvantifikovaný údaj o poměru absolventů Programu, kteří se vrátili do domovských zemí, neexistuje, stipendisté po ukončení studia nejsou sledováni. Z dotazníkového šetření mezi stipendisty absolventy (N=117) vyplynulo, že třetina se jich vrátila do své země, 56 % jich zůstalo v ČR. Z neúspěšných stipendistů (N=20) se domů vrátila necelá polovina – ale jde o velmi malý vzorek. Součástí dotazníkového šetření byla také série otázek zaměřených na plány současných stipendistů

ohledně návratu po skončení studia. Spíše nebo určitě se plánuje do domovské země vrátit téměř 45 % respondentů.

EO 19 Které vnější vlivy pozitivně či negativně ovlivnily možnosti návratu úspěšných absolventů programu do země svého původu?

V průběhu evaluačního šetření byly identifikovány faktory, které ovlivňují návratovost absolventů. Tyto faktory mohou mít pozitivní i negativní vliv, pro konkrétní „směr“ viz výše – faktory ovlivňující návratovost: pracovní uplatnění, délka a podmínky stipendia, obor studia, politicko-bezpečnostní situace v domovské zemi/makroregionu, ekonomická situace a situace na trhu práce v domovské zemi, socio-kulturní aspekty, osobní vztahy a rodinné vazby (vnitřní faktor).

EO 20 Vyplývají z výsledků evaluace nějaká systémová doporučení pro úpravu zaměření nebo pro zvýšení efektivity programu poskytování vládních stipendií?

Ano, vyplývají, a jsou uvedena v kapitole 6.

EO 23 Vyplývají z výsledků externího vyhodnocení nějaká procesní doporučení k programu?

Ano, z výsledků externího vyhodnocení vyplývá řada procesních doporučení, nad rámec smlouvy byla zpracována rámcová procesní analýza (viz příloha 8).

Hodnocení evaluačního kritéria udržitelnost²⁵

Udržitelnost, tedy pravděpodobnost pokračování pozitivních důsledků Programu, úzce souvisí s efektivností a dopady. Na základě výše uvedeného vyhodnocení a odpovědí na EO, byla míra evaluačního kritéria udržitelnost vyhodnocena odlišně pro jednotlivé cílové skupiny. Lze shrnout, že:

- pozitivní efekty jsou udržitelné z hlediska VŠ i stipendistů.
- je málo prokázaných pozitivních efektů na úrovni ČR a rozvojových zemích, které by bylo možné udržovat.

Udržitelnost byla také nahlížena z perspektivy nastavení procesů ve smyslu jejich praktického fungování (udržitelnost systému). Byla identifikována dílčí doporučení, adekvátní posouzení by však vyžadovalo důkladnou procesní analýzu, která nebyla předmětem této evaluace.

5.5. DALŠÍ SPECIFICKÉ POŽADAVKY ZADAVATELE

Některé EO svým zaměřením nezapadají do ucelenějšího tématu a odpovědi na ně jsou uvedeny přímo níže, bez dalšího stručnějšího shrnutí odpovědi na danou EO.

EO 21: Jeví se jako vhodné další rozšíření tohoto nástroje ZRS o jiné druhy vzdělávacích aktivit nebo další cílové rozvojové země?

Evaluační tým jednoznačně doporučuje rozšířit Program vládních stipendií pro studenty z rozvojových zemí na institucionální spolupráci vybraných fakult z ČR s protějšky ve vybraných rozvojových zemích, což může navazovat / rozšiřovat existující aktivitu Rozšíření aktivity „Vysílání VŠ učitelů do rozvojových zemí“. Měla by být podpořena hlubší spolupráce mezi dvěma subjekty po delší časový úsek v oblasti vzdělávání, výzkumu, řízení VŠ, výměnné pobyty pedagogů a studentů (tj. součástí spolupráce by měly být zároveň i stipendijní pobyty). Cílem aktivity by bylo pomoci formovat systém výuky a výzkumu na dané fakultě v rozvojové zemi a umožnit část vysokoškolského vzdělání talentovaných studentů v ČR. Díky institucionální spolupráci lze očekávat znatelnější efekty u podpořené vzdělávací instituce a výraznější multiplikační efekty pro studenty v rozvojové zemi díky kvalitativnímu posunu daného pracoviště. Díky koncentrovanější podpoře může být přínos rozvojové pomoci ČR markantnější, tím obhajitelnější, a přínosnější pro budování vzájemných bilaterálních vztahů. Dílčí příklady aspektů takové spolupráce jsou uvedeny v příloze 3, boxy 4-6. Zároveň je ovšem nutné klást důraz na kvalitu takové spolupráce a její monitoring, včetně kvality zapojených pracovišť na straně ČR. V opačném případě hrozí riziko, že realizované aktivity budou problémy

²⁵ Udržitelnost byla posuzována na základě EO definovaných zadavatelem pro toto evaluační kritérium.

související s nízkou kvalitou sektoru VŠ vzdělávání v rozvojových zemích spíše dále reprodukovat a konzervovat. Jak vyplývá ze zjištění evaluačního průzkumu, rozšíření o další cílové země není žádoucí, naopak, je žádoucí jejich výrazná redukce a koncentrace podpory do několika mála zemí s cílem celý Program zefektivnit.

EO 24: Jakým způsobem je Program prezentován (viděn) v ČR?

Tato EO byla zadavatelem zadána jako pouze doplňková a nebyla po dohodě se zadavatelem zpracována adekvátní analýza publicity. Realizátory Programu bylo uvedeno, že žádná publicita Programu vládních stipendií v ČR realizována v zásadě není. MŠMT a DZS prezentuje informace o možnosti žádat o vládní stipendium ČR na svých webových stránkách a dále je pozornost věnována zviditelnění Programu v podporovaných zemích. Zájemců o Program je však obrovské množství a s absorpční kapacitou tak problém není. Implementátory Programu proto potřeba publicity vnímána není. Nicméně na základě informací z případových studií by na fakultách byl zájem o to, aby mohly informovat o výběrovém řízení na vládní stipendisty své spolupracující instituce v rozvojových zemích.

Přibližně jedenkrát ročně se koná setkání ministra zahraničních věcí ČR se stipendisty. Výjimečně jsou implementátoři kontaktováni tiskem a objeví se v médiích o Programu informace. Gestor Programu nemá povinnost zpracovat například pro vládu ČR průběžnou zprávu o plnění Strategie Programu²⁶, což by mohlo k určité prezentaci (ale i monitoringu) Programu v ČR přispět. V dotazníkovém šetření 35 % stipendistů uvedlo, že si sami na internetu vyhledali informaci o možnosti požádat o vládní stipendium ČR. Pětina respondentů pak uvedla, že se o této možnosti dozvěděli od zastupitelského úřadu a pětina stipendistů od kamarádů či známých.

EO 25: Jakým způsobem byly uplatněny průřezové principy ZRS ČR?

Pro Program vládních stipendií jsou relevantní pouze některé průřezové principy ZRS. Konkrétně jde o gender, respektování lidských práv a dobrou správu věcí veřejných. Součástí evaluace nebylo hlubší studium procesu výběru stipendistů, kde lze uplatnění průřezových principů nejvíce očekávat. Podle vyjádření realizátorů Programu je snaha na zastupitelských úřadech tyto principy podvědomě uplatňovat, koncepčně uchopena tato problematika však nijak není.

Z pohledu uplatňování rovného přístupu z hlediska pohlaví lze uvést, že 40 % podpořených stipendistů byly ženy (tabulka 7, příloha 3). Existují však významné geografické rozdíly. Extrémně nízký podíl žen stipendistek je z Blízkého východu a severní Afriky, naopak podíl žen mezi stipendisty z Evropy je více než nadpoloviční. Je zřejmé, že u těchto zemí hrají podstatnou roli kulturně-národnostní aspekty. Zajímavé je, že mezi absolventy je podíl žen u všech makroregionů s výjimkou severní Afriky v porovnání s podílem na stipendistech vždy vyšší. Ženy jsou považovány za svědomitější studenty.

Princip dobré správy věcí veřejných byl Programem uplatňován zejm. prostřednictvím nového on-line systému přihlašování do výběru stipendistů. Systém vládních stipendií se tak stal otevřenějším a transparentnějším oproti minulosti, kdy se kandidáti pro vládní stipendium ČR rekrutovali převážně z příbuzenských komunit pracovníků orgánů rozvojových zemí, které byly pro nominaci stipendistů oslovovány.

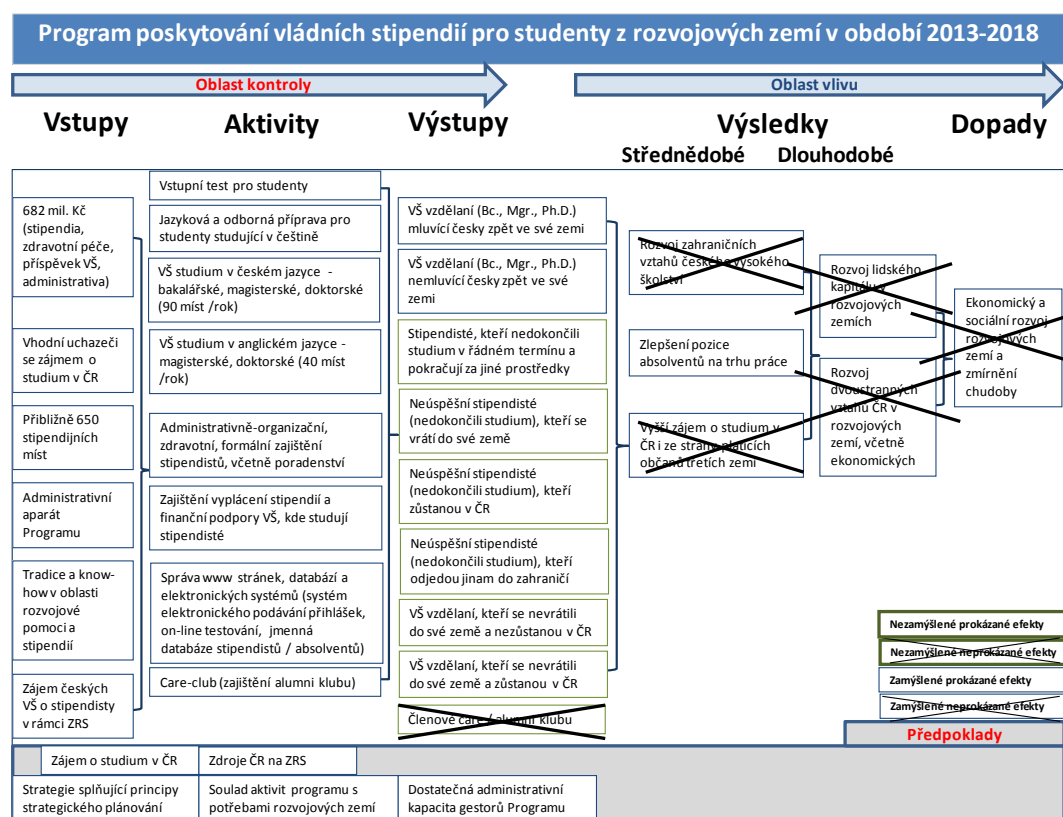
²⁶ Průběžné informace o plnění Strategie Programu jsou součástí Zprávy o plnění Strategie ZRS ČR. Evaluační tým s těmito informacemi ale nemohl pracovat.

6. ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ

6.1. SOUHRN HLAVNÍCH ZÁVĚRŮ

V předchozích kapitolách byly dosažené poznatky prezentovány po dílčích tématech podle zadané struktury a formulovaných EO. Zde jsou hlavní zjištění shrnuta s cílem podat celistvější obrázek o fungování hodnoceného Programu. Celkově v tomto ohledu výsledky ukázaly, že nastavení Programu do značné míry nereflektuje dynamické vývojové změny, ke kterým v mezinárodním kontextu v sektoru terciárního vzdělávání dochází. Program trpí nevyjasněností hierarchie cílů, některé jeho stěžejní předpoklady se opírají o představy, které již neodpovídají realitě, a není také plně využit jeho potenciál. Shrnutí dosažených poznatků o prokázaných nebo naopak neprokázaných efektech je provedeno formou schémat na obrázcích níže. Uvedeny jsou konkrétní zamýšlené a nezamýšlené efekty Programu a také základní předpoklady, resp. kontextuální faktory.

Obrázek 3: Ověřená teorie změny Programu vládních stipendií

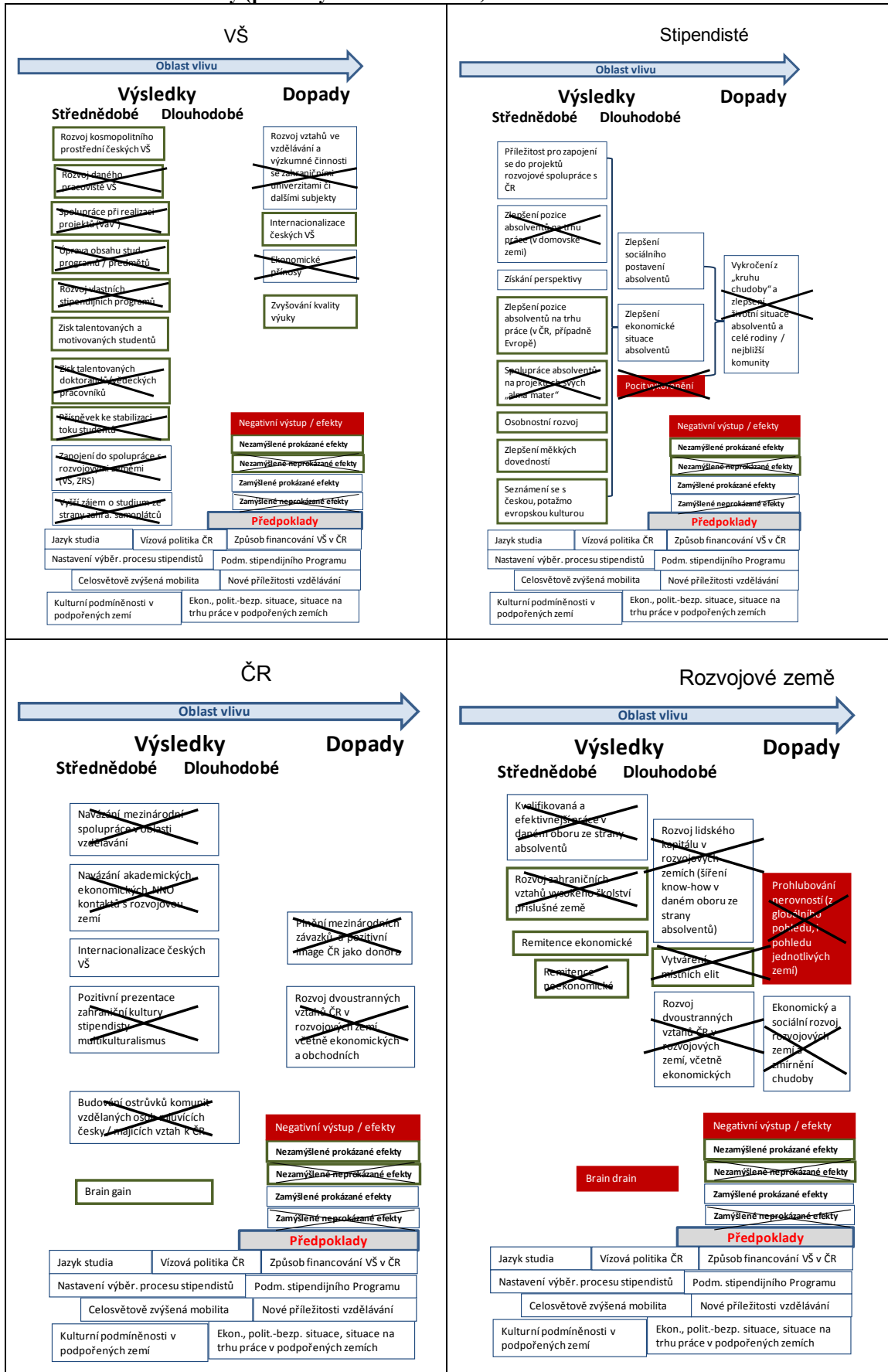

Zdroj: vlastní zpracování.

Celkově byly v tomto evaluačním výzkumu nejvýraznější a v zásadě pouze pozitivní efekty Programu, detekovány na individuální úrovni jednotlivých stipendistů. Dotazníkové šetření i hloubkové rozhovory jednoznačně prokázaly, že stipendisté / absolventi Programu vnímají možnost vystudovat v České republice jako životní příležitost a jsou za ni velmi vděční.

Částečně se pozitiva projevují také v přínosech pro zapojené fakulty VŠ. Potenciál Programu z hlediska přínosů pro ČR není z hlediska zamýšlených efektů dobře využit. Nezamýšleným pozitivním efektem Programu pro ČR je brain gain, který se pojí s uplatněním absolventů Programu na tuzemském pracovním trhu. Je druhou stranou mince efektu brain drain, který byl pro Program zjištěn ve vztahu k cílové skupině rozvojové země. **Je třeba zdůraznit, že mnoho efektů sice nebylo v rámci evaluace prokázano, ale nelze jednoznačně konstatovat, že k nim nemůže docházet. Program má potenciál pro to, aby bylo dosaženo více pozitivních efektů.**

Obrázek 4: Ověřené teorie změny (pouze výsek – oblast vlivu)

Zdroj: vlastní zpracování.

Následující text shrnuje argumentaci uvedenou ve zprávě k některým představám či očekáváním, která jsou explicitně či implicitně zakomponována do Strategie Programu nebo vyplynula z šetření mezi administrátory Programu.

Neplatí, že Program zajišťuje primárně přístup k VŠ vzdělání těm, kteří by k němu jinak přístup neměli

Jedním z hlavních Cílů Strategie je „**umožnit vysokoškolské vzdělání žadatelům z rozvojových zemí, pro něž je obtížné nebo nemožné studovat na vlastní náklady**“²⁷. Z evaluačního šetření však vyplynulo, že přicházející studenti nejsou mladí lidé bez perspektivy a že podstatná část stipendistů by patrně i bez existence tohoto Programu VŠ v domácí zemi či zahraničí studovala. V rámci evaluace bylo zjištěno, že větší část stipendistů pochází ze zemí s vysokou nebo velmi vysokou úrovní HDI. I když je to do značné míry dáno vymezením prioritních zemí ZRS ČR, faktem je, že z hlediska socioekonomické úrovně zemí není Program zaměřen na nejpotřebnější. Zároveň bylo zjištěno, že i v rámci jednotlivých zemí se stipendisté velmi pravděpodobně rekrutují spíše ze středních či vyšších společenských vrstev dané země. V dotazníkovém šetření např. větší část respondentů uvedla, že má alespoň jednoho z rodičů s dosaženým VŠ vzděláním (dvě třetiny respondentů), a více než polovina předpokládala, že by i při neexistenci Programu studovala VŠ ve své domovské zemi nebo jinde v zahraničí (a to i bez stipendia). Přibližně polovina respondentů také měla již před zahájením stipendijního pobytu zkušenost s VŠ studiem, což platilo i pro téměř polovinu z těch, kteří v rámci Programu nastoupili do bakalářského stupně. Tato zjištění je třeba také dát do souvislosti s rychle rostoucí nabídkou VŠ vzdělávání (zejm. bakalářského) v rozvojovém světě i zvyšující se internacionalizaci a mobilitu VŠ studentů. Důraz je proto třeba klást primárně na kvalitu vzdělávání a komparativní přidanou hodnotu vzhledem k budoucím potřebám rozvojových zemí (které ovšem není nutně vhodné odvozovat pouze od profesních zaměření, kterých se těmito zemím nedostává v současnosti), naopak přínosy Programu je (a nadále bude) čím dál méně možno spatřovat pouze v zajištění přístupu ke vzdělávání.

Program pouze omezeně přispívá k rozvoji lidského kapitálu v rozvojových zemích a jeho efekty pro rozvojové země jsou diskutabilní

Hlavním deklarovaným cílem Programu je „**rozvoj lidského kapitálu rozvojových zemí, a tím i jejich celkový ekonomický a sociální rozvoj a omezování chudoby**“. Ačkoliv zadání evaluace vylučovalo šetření přímo v rozvojových zemích, a zachycení efektů pro cílovou skupinu rozvojové země je proto metodicky obtížné, získané poznatky zpochybňují výše uvedené předpoklady. Důvodem je skutečnost, že jen malá část absolventů, kteří své vzdělání díky Programu v ČR získávají, se po ukončení studia vrací do svých domovských zemí. Omezenou návratovost absolventů potvrdily výsledky dotazníkového šetření. Ze 137 bývalých stipendistů (117 úspěšných absolventů a 20 studijně neúspěšných stipendistů), kteří se zapojili do dotazníkového šetření, jich celá polovina zůstala v Česku a začala zde pracovat (v době šetření měli v průměru 3 roky od ukončení stipendia). Do domovské země se vrátila pouze méně než jedna třetina z těchto bývalých stipendistů a necelá pětina pak žije jinde v zahraničí. Podle těchto výsledků se tak návratovost pohybuje spíše na nižší hranici odhadů zmiňovaných v minulé evaluaci tohoto Programu (Horký a kol. 2011, str. 27). Prezentace Programu jako rozvojového nástroje, jehož dopady jsou viděny primárně v návratu úspěšných absolventů a jejich uplatnění v domovské zemi, se zdá být omezeně relevantní. Nezamýšleným negativním efektem Programu pro rozvojové země je naopak „brain drain“. Z hlediska návratovosti bylo také zjištěno, že čtvrtina respondentů dotazníkového šetření po ukončení studijního pobytu určitě plánuje (či plánovala) návrat na delší čas do své domovské země. Porovnání těchto preferencí k návratu se skutečností u absolventů potvrdilo, že plán návratu významně ovlivňuje skutečný návrat do domovské země. A dále, že nejvýznamnějším důvodem pro ne-návrat do domovské země je získání pracovního uplatnění po skončení studia.

Vedle výše zmíněné omezené návratovosti absolventů do domovských zemí narušují představu, že Program je efektivní rozvojový nástroj, další zjištění. Prvním z nich je relativně vysoká studijní neúspěšnost stipendistů Programu. Pro období 2008-2017 byla celková evidovaná míra úspěšného

²⁷ Strategie poskytování vládních stipendií pro studenty z rozvojových zemí na období 2013-2018 (str. 2, mírně reformulováno).

dokončení studia ve standardní délce studia 28 %. Tento údaj kvůli nedostatkům v evidenci podhodnocuje skutečnou úspěšnost studia stipendistů. Faktem ale je, že téměř třetina stipendistů studium neúspěšně ukončilo již před uplynutím jeho standardní délky. Zbývá tedy cca třetina těch, kteří v době ukončení stipendia zůstali studenty. O tom, jaká část z nich poté studium skutečně úspěšně absolvuje, bohužel nejsou k dispozici. Mezi faktory ovlivňující úspěšnost / neúspěšnost byly identifikovány především následující:

- Vedle jazyka studia a dalších obecných faktorů (např. kvalita a motivace studentů) hraje v ohledu k úspěšnosti, resp. neúspěšnosti studia roli forma studijního programu. Studium NMSP snižuje pravděpodobnost studijní neúspěšnosti, zatímco studium víceletého magisterského programu (lékařské obory) tuto pravděpodobnost zvyšuje.
- Stipendistky ženy mají statisticky významně nižší pravděpodobnost studijní neúspěšnosti než stipendisté muži.
- V rámci NMSPA je úspěšnost studia vyšší u zemědělských a technických oborů než u oborů ekonomických.
- Studijní neúspěšnost v DSP není zásadně vyšší než v jiných formách studia (a evidovaná neúspěšnost je nižší než v BSP), nicméně malé počty doktorandů a delší délka doktorského studia neumožňují posouzení průkazné posouzení úspěšnosti doktorského studia. V dotazníkovém šetření doktorští studenti vykazovali v průměru vyšší preference k návratu do domovské země než zbytek respondentů.

Druhým zjištěním, je skutečnost, že na českých veřejných VŠ vedle stipendistů Programu studuje v programech realizovaných v češtině i angličtině vyšší množství další zahraničních studentů ne-samoplátců ze třetích zemí mimo EU (v roce 2016 jich např. bylo 13 868). Tito studenti sice na rozdíl od stipendistů Programu nepobírají příspěvek na pokrytí životních nákladů a nedostává se jim obdobné podpory při organizaci pobytu, ale jejich studium je prostřednictvím institucionálního financování VŠ ze státního rozpočtu také zcela či z části dotováno. K těmto studentům patří i v některých případech násobně vyšší počty těch, kteří přicházejí ze shodných zemí, jako jsou stipendisté Programu. Tyto poznatky vybízejí k dalším otázkám ohledně efektivity i relevance, resp. přidané hodnoty Programu.

Třetím zjištěním ovlivňujícím zamýšlené efekty v rozvojových zemích (ve smyslu deklarovaných potřeb a oborů poptávaných danou rozvojovou zemí) je i skutečnost, že ačkoli jsou stipendisté studující programy v češtině vybíráni ke studiu konkrétních oborů, 45 % studentů registrovaných do Programu v období 2013-2017 studuje jiný obor, než na který se přihlásili při výběru. V 57 % případů, kdy došlo ke změně, pak tento obor není v souladu s oborem, který byl uveden v rozpisu oborů.

Program nepřispívá systematicky k budování bilaterálních vztahů mezi ČR a zeměmi původu stipendistů

Dalším cílem deklarovaným ve Strategii je, že Program bude přispívat k „rozvoji dvoustranných vztahů mezi ČR a rozvojovými zeměmi, včetně vztahů ekonomických, vytvářet osobní vztah k ČR, a tím podporovat rozvoj vzájemných vztahů.“ Z 68 respondentů z řad bývalých stipendistů Programu, kteří po ukončení stipendijního pobytu odešli z ČR, 28 % potvrdilo přetrvání kontaktu s některou českou institucí (většinou s univerzitou, kde studovali, resp. jejím konkrétním pracovištěm). To je poměrně vysoká hodnota vzhledem k tomu, že ani oslovená VŠ pracoviště, ani žádná instituce na národní úrovni neusiluje o systematické budování vztahů s absolventy či stipendisty v průběhu studia (ačkoli vzorek absolventů je poměrně malý a nacházejí se kratší dobu od ukončení studia, kdy lze tyto vztahy považovat za intenzivnější). Tento kontakt je tak pravděpodobně založený především na osobní spolupráci se školitelem či pracovištěm, kde studovali. Program však má evidentně potenciál pro intenzivnější budování a kultivaci těchto vztahů formou systematické práce se stipendisty i absolventy.

Studium v ČJ představuje významnou bariéru pro úspěšné studium stipendistů Programu

Jak již bylo uvedeno, v rámci Programu je priorita kladena na podporu studia v ČJ. Strategie implicitně předpokládá, že podpora studia v ČJ je významným nástrojem budování bilaterálních

vztahů. Druhým argumentem pro upřednostňování podpory studia v češtině je, že nabídka programů v ČJ je podstatně širší (ačkoli v tomto ohledu se situace v ČR rychle mění). Zároveň z hloubkových rozhovorů s některými realizátory Programu vyplynulo, že češtinu nepovažují za významnou překážkou úspěšnosti studia. Zjištění této evaluace ukazují, že opak je pravdou. Jak v kvalitativních, tak v kvantitativních částech provedeného výzkumu byl jazyk studia, resp. studium v česko-jazyčných programech, identifikován jako významný faktor negativně ovlivňující studijní úspěšnost. Negativní význam ČJ pro studijní úspěšnost je třeba interpretovat i v souvislostech s efektivitou Programu.

Nedostatečnou znalost češtiny stipendistů často potvrzovali i na oslovených fakultách. Aby se zvýšily šance stipendistů na absolvování studia v ČJ, uplatňuje se na fakultách více typů „adaptačních strategií“ (např. část studia je jim umožněno absolvovat v paralelním anglickém studijním programu; stipendisté si vybírají obory, kde část předmětů je povinná v angličtině; vyšší požadavky fakult na vstupní znalost ČJ a jejich testování). Studium v českém studijním programu navíc bylo v rámci analýzy dat z dotazníkového šetření identifikováno jako faktor, který se asociuje s nižšími preferencemi k návratu do domovské země.

Pro VŠ není pro zapojení se do Programu ekonomický zájem prioritní

Dalším z cílů Strategie je „**příspěť k rozvoji zahraničních vztahů českého vysokého školství a stimulovat poptávku po studiu v ČR i ze strany platících občanů třetích zemí.**“ V průběhu evaluace byla zjištěna širší škála motivací ze strany zapojených VŠ pracovišť. Pro některé z nich představují stipendisté určitou možnost stabilizace počtu studentů, byť někdy očekávali vyšší počty studentů z tohoto Programu, než jaký nakonec ve skutečnosti nastal. Zástupci VŠ ale častěji popisovali jako hlavní přínosy získání motivovaných studentů a zvýšení internacionalizace VŠ prostředí spíše než přímo ekonomické přínosy. Na jednom z navštívených pracovišť bylo dokonce explicitně uvedeno, že studenti tohoto Programu jsou zde vzděláváni za částku pod reálnými náklady. Očekávání vlivu Programu na stimulaci zájmu samoplátců nebylo doloženo. Z šetření na VŠ vyplynulo, že vliv může být oboustranný, tj. že i platící student zprostředkuje informaci o možnosti získat stipendium svým krajanům. Navíc jak již bylo zmíněno, na českých VŠ studuje několikanásobně vyšší množství dalších zahraničních studentů, kteří za studium neplatí nebo platí poplatky, které jsou nízké, a tito studenti nejsou za samoplátce považováni. Aktivity Programu přispívají k rozvoji zahraničních vztahů VŠ spíše jen výjimečně, a to zejména na VŠ s obory, které se nějak vztahují k tématu zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Zahraniční vztahy vznikají více na úrovni navazujícího magisterského studia nebo doktorského studia, protože studenti se v této fázi mohou již zapojit případně do výzkumu.

6.2. DOPORUČENÍ

Evaluační šetření ukázalo, že aktivity Programu sice podporují vždy některé cíle (nejčastěji cíle na individuální úrovni pro stipendisty, pro které přináší Program výrazné efekty), ale že v některých případech působí tyto efekty proti cílům jiných cílových skupin. Kromě **identifikovaného rozporu mezi některými cíli a efekty a některými aktivitami je problémem Strategie také nevyjasněnost hierarchie jejích cílů, čemuž by posléze mělo být nastavení Programu přizpůsobeno.** Strategie v tomto ohledu nenaplnuje principy strategického plánování, resp. ty patrně nebyly při její přípravě dostatečně zohledněny.

V rámci souboru doporučení níže jsou nejdříve uvedena doporučení, která jsou platná bez ohledu na jednotlivé cíle a stanovení priorit Programu. Dále pak byla doporučení specifikována odděleně pro různé cíle, které se objevují v současné Strategii tak, aby zadavatel přehledně viděl konkrétní doporučení pro danou situaci. Relevance jednotlivých doporučení je odvislá právě od výše již zmíněného stanovení priorit, které by mělo být centrálním východiskem formulace nové Strategie. Některá doporučení se příliš neliší od doporučení formulovaných v evaluaci Programu realizované v roce 2011, a jsou tak stále aktuální (Horký a kol. 2011) – například koncentrace podpory.

Tabulka 13 Společná systémová a procesní doporučení platná bez ohledu na stanovení prioritních cílů Programu

Znění doporučení	Stupeň závažnosti dopor.*	Hlavní adresát doporučení	Odůvodnění ²⁸ / Doporučení ke způsobu implementace doporučení
<p>Zpracovat analýzu nákladů Programu a porovnat jeho náklady a přidanou hodnotu s alternativními formami podpory studia zahraničních studentů na českých VŠ</p>	<p>1</p>	<p>MŠMT, příp. ve spolupráci s vybranými VŠ</p>	<p>Odůvodnění</p> <p>V rámci evaluace bylo zjištěno, že z prostředků státního rozpočtu ČR je vedle tohoto Programu prostřednictvím institucionálního financování VŠ dotováno studium vyšších počtů studentů z třetích zemí, kteří nejsou samoplátcí, a kteří v některých případech přicházejí (v podstatně větších počtech) ze stejných zemí jako stipendisté Programu. Tato skutečnost vyvolává otázky týkající se efektivity a relevance Programu v porovnání s těmito alternativními formami podpory VŠ studia zahraničních studentů a měla by být brána v úvahu při formulaci Strategie.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zpracovat souhrnné porovnání nákladů a výhod a nevýhod dvou uvedených různých forem podpory VŠ studia, kterou ČR studentům ze třetích zemí poskytuje, a to včetně studijní úspěšnosti stipendistů Programu a zahraničních studentů z třetích zemí, kteří nejsou samoplátcí a studují na českých veřejných VŠ (k porovnání by bylo možné využít dat z matrik studentů a postupů analogických k technikám tzv. „propensity score matching“), ale také (potenciálních) efektů z pohledu ZRS. 2. Zpracovat analýzu nákladů Programu na jednotlivé studijní programy ve vztahu k zamýšleným efektům. 3. Využít analýzu jako podklad pro nástupnickou strategii.
<p>Připravit nástupnickou strategii Programu vládních stipendií dle zásad strategického plánování a programového cyklu</p>	<p>1</p>	<p>MZV (ORS) (spolupráce relevantních aktérů, především MŠMT, DZS, ale v návaznosti na uvažované směřování nástupnické strategie i VŠ, ČRA, NNO,</p>	<p>Odůvodnění</p> <p>Evaluační šetření naznačilo, že Strategie vládních stipendií 2013-2018 nebyla připravena v souladu se zásadami strategického plánování. Nebyla patrně provedena adekvátní analýza současného stavu a definovány potřeby jednotlivých skupin, Strategie nemá stanovenou hierarchii strategických cílů, ani definovány očekávané výstupy, výsledky a dopady. Tedy, nebyla řešena intervenční logika Programu ani případná protichůdnost efektů Programu vůči jednotlivým cílovým skupinám. Evaluace odhalila protichůdnost některých cílů a efektů Programu pro jednotlivé cílové skupiny, což zdůrazňuje potřebu stanovení priorit.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Připravit nástupnickou strategii při zohlednění zásad strategického plánování a využití participativního přístupu, tj. za aktivní účasti všech relevantních aktérů. 2. Zpracovat analýzu současného stavu, včetně analýzy potřeb jednotlivých cílových skupin Programu. 3. Priorizovat, jasně definovat a kvantifikovat cíle Strategie. 4. Zpracovat intervenční logiku, ze které budou zřejmě očekávané efekty pro jednotlivé cílové skupiny. 5. Pro formulaci Strategie (a zejména body 3 a 4 výše) využít aktuálních poznatků o této problematice v zahraniční

²⁸ Pokud jsou hlavní závěry očíslovány, lze zde odkázat na čísla relevantních závěrů.

		Hospodářská komora ČR a jiné relevantní profesní organizace)	<p>odborné literatuře. Odborný zájem o toto téma v posledních letech vzrostl (i v návaznosti na podcíl SDG 4b, který explicitně mezinárodní stipendijní programy zmiňuje) a existující literatura diskutuje koncepční dilemata a poskytuje informace o zkušenostech z více či méně podobných programů v zahraničí.</p> <p>6. Nastavit systém implementace, monitorování a evaluace (podrobněji viz dále).</p>
Stanovit a dodržet užší geografickou koncentraci podpory	1	MZV (ORS) / ve spolupráci se všemi relevantními partnery	<p>Odůvodnění</p> <p>Strategie ZRS od roku 2018 stanovuje 6 zemí s programem o spolupráci + další 4 specifické země podpory (s. 12) a zároveň apeluje na snížení tematických priorit české ZRS s cílem ji zefektivnit (strategie se odvolává na předchozí evaluace ZRS, doporučení od OECD, jde přitom o dlouhodobě stejná systémová doporučení). Strategie ZRS od roku 2018 stanovuje dimenze ZRS (Pomoc, Spolupráce, Investice) a vládní stipendia spadají do dimenze Spolupráce. To znamená, že česká ZRS se hlásí ke strategičtějšímu charakteru tohoto nástroje, nikoliv nástroje ad hoc pomoci (k tomu slouží jiné nástroje ZRS). Podpořeny mají být jen země, kde je ZÚ (mj. i Koncepce ZRS 2010-2017 uvádí, že efektivita ZRS výrazně klesá, pokud v dané zemi není přímé diplomatické zastoupení ČR (s. 11)), proto obdobně ani Program vládních stipendií by neměl podporovat země bez zastupitelského úřadu ČR.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Při přípravě nové Strategie se se všemi partnery domluvit na omezeném počtu zemí, které budou podporovány po celou dobu platnosti Strategie (s ohledem na finanční možnosti Programu, administrativní náročnost, zájmy ČR a plánované efekty v daných zemích). Partnerský přístup je podstatnou součástí tohoto doporučení, neboť všichni zúčastnění by měli souhlasit nebo alespoň akceptovat důvody kompromisního výsledku konečného výběru zemí. 2. Při výběru zemí reflektovat skutečnost, že vyspělejší prioritní země ZRS ČR nemusí být vhodnými zeměmi pro podporu z tohoto Programu z hlediska kritéria potřeby a s ohledem na skutečnosti, že studenti z některých z těchto zemí do ČR za VŠ studiem přicházejí ve větší míře i mimo tento Program. 3. Tento omezený výběr zemí striktně dodržovat po celou dobu trvání Strategie. 4. Vyhodnotit efekty tohoto přístupu v konkrétních zemích.
Nastavit a provádět průběžný monitoring Programu a zajistit potřebnou datovou základnu pro hodnocení Programu	1	MŠMT, DZS / spolupráce MZV, příp. VŠ	<p>Odůvodnění</p> <p>Omezením při realizaci této evaluace byla datová základna. Konkrétně šlo o absenci informací o úspěšném ukončení studia v bakalářském stupni u stipendistů, kteří pokračují ve studiu v navazujícím magisterském programu, a absenci informací o celé studijní historii stipendistů, včetně pokračování jejich studia po vyřazení ze stipendijního programu. Solidně nastavený monitoring vč. evaluací bude kromě manažerského nástroje pro řízení Programu také dobrým zdrojem pro komunikaci výsledků Programu.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zajistit, aby údaje z databáze byly k dispozici administrátorům nejen pro fiskální potřeby, ale i pro monitorování Programu. Systematicky shromažďovat údaje o celé studijní historii stipendistů při jejich studiu na českých VŠ, včetně informací o úspěšném absolvování v jednotlivých studijních programech ve všech stupních VŠ studia odděleně, a to i

			<p>když dokončují studium mimo Program (tj. po uplynutí standardní délky studia). Evidenci dat o studijní historii pro tento Program založit na informacích získávaných jako součást povinně shromažďovaných dat o studentech v rámci matrik studentů na jednotlivých VŠ, resp. MŠMT. Podstatně méně spolehlivý způsob sběru informací na dobrovolné bázi od jednotlivých studentů omezit na informace, které nelze získat jiným způsobem (např. informace o dalších kariérních trajektoriích absolventů Programu).</p> <ol style="list-style-type: none"> Adaptovat sledované stavy u stipendistů v (monitorovacím) elektronickém systému ve vazbě na jasně stanovené monitorovací indikátory Programu – např. podíl studentů, kteří zanechají studia do dvou let od zahájení stipendia (v případě studujících v českých studijních programech), základní oborové třídění (technické obory, sociovědní obory), úspěšnost studia (kohortně). Zavést systematický monitoring Programu, např. formou každoročního průběžného vyhodnocení studijní úspěšnosti a neúspěšnosti v základním rozvedení a dalších základních indikátorů průběžného plnění Programu.
Posílit kapacity administrátorů Programu	2	MZV (ORS) / MŠMT, DZS, příp. ČRA	<p>Odůvodnění</p> <p>Program má potenciál přinést výraznější efekty pro všechny identifikované cílové skupiny. To však vyžaduje soustředění kapacit i na straně administrátorů, neboť je vhodné nejen zajistit realizaci Programu po administrativní stránce věci, ale současně i vyhledávat příležitosti pro spolupráci se stipendisty, provazovat různé instituce, či posílit snahy o podchycení dlouhodobějších kontaktů s absolventy, jak je podrobněji popsáno v dalších doporučeních.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> Určit průřezového pracovníka s dostatečnými kompetencemi, který se bude Programu věnovat v celé jeho šíři, vč. aktivit souvisejících se systematickou prací se stipendisty a absolventy s cílem budování/posilování vazeb na ČR. Posílit personální obsazení na institucích pověřených administrací daného programu (MZV, MŠMT i DZS, v ideálním případě koncentrovat odpovědnost za Program na jedné instituci a ostatní instituce přizvat ke spolupráci).
Nastavit vhodné podmínky pro evaluaci Programu	2	MZV, ORS / spolupráce MŠMT, DZS	<p>Odůvodnění</p> <p>Nastavení, načasování a datová základna evaluace podstatným způsobem ovlivňuje kvalitu a rozsah informací a je třeba je plánovat dopředu.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> Zvážit využitelnost ex-ante evaluace při přípravě Strategie. Ošetřit v Rozhodnutí či jinou formou právního vztahu, aby mohly být poskytnuty evaluátorům údaje o současných i bývalých stipendistech, včetně údajů kontaktních, a zakotvit zde povinnost součinnosti při evaluační a monitorovací činnosti Programu, obdobně jako tomu je v případě programů ESIF. Data o evidenci stipendistů pro evaluaci poskytnout s jednoznačným identifikačním kódem jednotlivých záznamů, aby bylo možno bez problémů spojovat poskytnuté dílčí datové soubory. Případně tato data poskytnout v jednom souboru s jednoznačným vymezením obsahu souboru. Zvážit možnost longitudinální evaluace. Základním principem longitudinální evaluace je dlouhodobé sledování několika vhodně vybraných vzorků z cílové skupiny Programu (stipendistů), v několika časových řezech (na počátku stipendia, v průběhu studia, po úspěšném skončení studia, po několika letech profesní kariéry). Tímto přístupem budou moci být

			<p>zachyceny dlouhodobé efekty Programu nejen pro tuto cílovou skupinu a stanoveny baseline hodnoty.</p> <p>5) Systematicky využít informace z již zavedených Závěrečných zpráv, které stipendisté vyplňují po ukončení stipendia, a zpřístupnit je evaluátorům.</p>
Zvýšit informovanost zúčastněných stran o způsobu poskytování zdravotní péče stipendistům	2	MZd. / spolupráce MZV, MŠMT, ORS	<p>Odůvodnění</p> <p>Z ekonomického hlediska je pochopitelné, že stipendisté nemají zdravotní pojištění a hradí se pouze reálné náklady, tato situace však přináší komplikace jak samotným stipendistům, tak i vysokým školám (vč. administrativních nákladů), případně ÚJOP.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Poskytnout stipendistům podrobnější informace v českém a anglickém jazyce, které by mohli ukázat u lékaře a které by vysvětlovaly jejich specifickou situaci z hlediska zdravotní péče pro stipendisty. 2. Kontaktovat alespoň ve větších městech, kde stipendisté studují, lékaře, kteří by byli ošetřujícími lékaři stipendistů, a informovat je o existujícím systému (příp. ve spolupráci s vysokými školami).
Zaujmout stanovisko k oborové koncentraci podpory	3	MŠMT, DZS (spolupráce MZV)	<p>Odůvodnění</p> <p>S výběrem oborů, které stipendisté studují v českých studijních programech, jsou spojeny mnohé administrativní i praktické náležitosti. Přinejmenším je třeba je pro danou rozvojovou zemi stanovit (složitě při velkém počtu podpořených zemí), zohlednit při výběru, či přizpůsobit studium na ÚJOP. Evaluace ukázala, že nakonec si mohou stipendisté vybrat obor nebo přestoupit v průběhu studia na obor podle vlastního uvážení, bez ohledu na strategické zájmy vůči dané zdrojové zemi či ČR.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <p>BUĎ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Přesněji definovat obory pro kvótní rozpis a důsledně dbát na to, aby případné změny oboru byly v souladu se stanovenými obory pro danou zemi (zvážit obnovení role „garanta“ oborů, který by se vyjadřoval k vhodnosti případné změny oboru) v souladu se zájmy dané rozvojové země. <p>NEBO</p> <ol style="list-style-type: none"> 2) Ponechat stipendistům volnost výběru studovaného oboru a nestanovovat doporučené obory pro kvótní rozpis.
Zpracovat ucelenou procesní analýzu a zefektivnit procesní řízení	3	MZV / spolupráce MŠMT, DZS	<p>Odůvodnění</p> <p>Přestože se evaluace primárně nezaměřovala na procesní nastavení, v rámci jedné z evaluačních otázek, byla poptávána doporučení procesního charakteru. Tato doporučení jsou podrobněji popsána v příloze, nicméně toto téma nebylo dostatečně zmapováno, ačkoli se ukazují dílčí příležitosti pro efektivnější využití kapacit realizátorů, vyžaduje podrobnější analýzu.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zpracovat procesní analýzu, která by umožnila efektivnější nastavení procesů. 2. Realizovat dílčí konkrétní doporučení viz Příloha 8, pokud jejich platnost bude prokázána procesní analýzou.

Zdroj: vlastní zpracování.

Pozn.: 1 – nejzávažnější, 2 – závažné, 3 – nejméně závažné

Tabulka 14 Doporučení podle jednotlivých cílů současné Strategie

Znění doporučení	Stupeň závažnosti dopor.*	Hlavní adresát doporučení	Odůvodnění ²⁹ / Doporučení ke způsobu implementace doporučení	Relevance doporučení pro CS			
Pokud je cílem Programu podpora rozvojových zemí ve smyslu rozvoje lidského kapitálu rozvojových zemí, a tím i jejich celkového ekonomického a sociálního rozvoje a omezování chudoby tak, jak je cíl uveden v současné Strategii, pak lze doporučit:							
Cílové skupiny, na které má dané doporučení dopad				RZ	ČR	S	VŠ
Podpořit faktory návratovosti	1	MZV (spolupráce MV)	<p>Odůvodnění</p> <p>Evaluační zjištění poukázala na to, že neexistují informace o podílu stipendistů, kteří se vrátili do země svého původu. Z realizovaného dotazníkového šetření vyplynulo, že návratovost je nízká, téměř dvě třetiny stipendistů zůstává v ČR.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zakomponovat otázku návratovosti do nástupnické Strategie jako podstatný faktor pro naplnění rozvojového cíle Programu pro rozvojové země. 2. Zajistit zpracování právní analýzy možnosti vymahatelnosti návratu stipendistů, případně úhrady proplaceného stipendia v odůvodněných případech. 3. Ošetřit návratovost v Rozhodnutí o poskytnutí stipendia, cílem je především morální apel a informovat stipendisty, že donor stipendia očekává, že se po ukončení studia vrátí do své domovské země. 4. Zvážit pilotní ověření navržené a využití behaviorálních nástrojů cílených na ovlivnění postojů a vnímaných norem stipendistů ohledně otázek návratu do domovské země. 5. Podpořit mechanismy návratovosti ve vazbě na identifikované klíčové faktory návratovosti (tj. zejména nabídku pracovního uplatnění po skončení studia). 6. Pokud student neplní studijní povinnosti, měla by být tato skutečnost při rozhodování o udělení/prodloužení pobytového víza zohledněna. 	Větší efekty			

²⁹ Pokud jsou hlavní závěry očíslovány, lze zde odkázat na čísla relevantních závěrů.

<p>Zajistit účinnou provazbu s dalšími nástroji ZRS, příp. nástroji dalších donorů v dané zemi a existujícími či plánovanými formami akademické mezinárodní spolupráce českých VŠ s rozvojovými zeměmi (i mimo ZRS)</p>	<p>1</p>	<p>MZV, ORS / spolupráce ČRA, ZÚ, VŠ, NNO</p>	<p>Odůvodnění</p> <p>Při přípravě a implementaci nové Strategie doporučujeme provazovat Program s dalšími nástroji ZRS, příp. i nástroji dalších donorů v dané zemi i existující či plánovanou akademickou mezinárodní spoluprací ve výzkumu a vzdělávání. To může přinést významné synergické efekty a přímé dopady na zvyšování kvality terciárního vzdělávání v rozvojových zemích. V současnosti je v příslušných strategických dokumentech deklarována pouze provazba na ZRS ČR, která navíc není systematicky realizována v praxi. Od účinnějšího provázání Programu s jinými formami mezinárodní spolupráce v oblasti rozvojových aktivit (ZRS) a výzkumně-vzdělávací spolupráce obecně lze očekávat pozitivní vliv na relevanci zaměření studia pro potřeby rozvojových zemí, ale i na návratovost a uplatnitelnost absolventů ve zdrojových zemích.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Informovat realizátory dalších nástrojů ZRS a relevantních rozvojových nástrojů dalších donorů o Programu a o zájmu ZRS ČR vyhledávat vhodné kandidáty pro Program. Doporučení kandidátů projdou běžným procesem výběru. 2. Plošně o tomtéž (např. prostřednictvím DZS) informovat jednotlivé VŠ v ČR a speciálně pak pracoviště VŠ zapojená do ZRS ČR a pracoviště orientovaná na mezinárodní spolupráci ve výzkumu a vzdělávání (i mimo oblast ZRS). Druhý typ VŠ pracovišť může být četnější, ale zároveň podstatně méně informovaný o aktivitách a možnostech Programu. 3. Zvýhodnit kandidáty Programu, kteří se ucházejí o podporu Programu na základě aktivního zapojení do aktivit ZRS, na základě jiné formy již existující mezinárodní spolupráce, či na základě plánu takové spolupráce (relevantní zejm. pro doktorské a případně magisterské studenty - např. na základě doložení potvrzení zájmu o vedení diplomové/disertační práce daného studenta pedagogem české VŠ relevantního zaměření). 4. Do identifikace a výběru doktorských studentů a případně (části) studentů navazujícího magisterského studia více zapojit VŠ a jejich konkrétní pracoviště. Bylo by vhodné systém přizpůsobit standardním procesům náboru zahraničních studentů na konkrétní zpracovávaná témata či oblasti problematiky, tj. umožnit a aktivně stimulovat a v případě doktorských studentů i požadovat větší interakci mezi pracovištěm VŠ a studentem se zájmem o daný obor již před podáním žádosti o účast do Programu. 	<p>Multiplikace efektů + návratovost</p>	<p>Lepší uplatnitelnost v domovské zemi</p>	<p>Příležitost pro výzkumné projekty</p>
--	----------	---	--	---	--	---

Rozšíření aktivity „Vysílání VŠ učitelů do rozvojových zemí“ a její propojení s dalšími aktivitami Programu, případně jiná aktivita podporující mezi-institucionální spolupráci	2	MZV, ORS / spolupráce MŠMT, ČRA, VŠ	<p>Odůvodnění</p> <p>Posílená mezi-institucionální spolupráce vybraných českých fakult/VŠ s protějšky ve vybraných rozvojových zemích může přinést multiplikační efekty. Cílem aktivity by mělo být pomoci adaptovat vzdělávací a výzkumný systém na dané fakultě v rozvojové zemi, zvýšit kvalitu výuky, vč. přenosu měkkých dovedností (např. jak pracovat se studenty) a pomoci ke kvalitativnímu posunu daného vysokoškolského pracoviště v rozvojové zemi. Zároveň mohou být českými pedagogy vytipováni vhodní kandidáti pro stipendijní pobyty díky lepší znalosti místních podmínek i kontextu dané vysoké školy.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Naformulovat v konkrétní zemi potřeby vybraného VŠ pracoviště v dané rozvojové zemi (např. spolupráce v oblasti vzdělávání, výzkumu, výjezdy českých pedagogů/vysokoškolských managerů, podpora oboustranných stipendijních míst (i pro krátkodobé výměny, např. semestrální)). 2. Vyhlásit výběrové řízení na realizátora mezi českými VŠ. 3. Zrealizovat a vyhodnotit pilot a případně aktivitu upravit (ve smyslu rozšíření či úpravy aktivity „Vysílání VŠ učitelů“). 	Multiplikační efekty			Příležitost pro výzkumné projekty
--	---	--	--	----------------------	--	--	-----------------------------------

Pokud je cílem Programu podpora bilaterálních vztahů ČR a rozvojových zemí, pak lze doporučit:

Systematická práce se stipendisty za účelem vytvoření vazeb na ČR, adaptace postupů monitoringu	1	MŠMT, DZS / MZV, ORS	<p>Odůvodnění Evaluační zjištění indikují, že potenciál pro rozvoj bilaterálních vztahů mezi ČR a zdrojovými zeměmi prostřednictvím stipendistů není dostatečně využit. Kromě vyjádření expertů vyplynulo i z dotazníkového šetření, že stipendisté mají zájem o spolupráci a budování vazeb s ČR.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Stipendijní pobyt v ČR zahájit přípravným kurzem (1-3 měsíce), ve kterém by se stipendisté seznámili se základy českého jazyka, s českou kulturou a reáliemi. Tento kurz by nebyl určený pro stipendisty studující v českých studijních programech. 2) Průběžně udržovat kontakty a vztahy se stipendisty – oživit fungování Care-clubu. Care-club by řešil nejen konkrétní potíže spojené se studiem, ale také by zprostředkoval kontakt mezi stipendisty a českými organizacemi z relevantních oborů jejich zaměření (NNO, státní instituce, profesní asociace, VŠ, firmy), které potřebují konkrétní kontakty v dané zemi. Shromažďovat nabídky těchto institucí a například ve čtvrtletních intervalech rozesílat jejich nabídky stipendistům. 3) Nabídnout stipendistům možnost prezentovat svoji domovskou zemi v ČR a přispět ke zviditelnění jejich kultury – např. při ambasádách, vysokých školách, ale i jiných organizacích – NNO, ministerstva, kraje, obce. Podporovat VŠ v případě takových prezentací – například zprostředkovat návštěvu z ambasády dané země. 4) Hledat možnosti, jak propojit stipendisty s relevantními institucemi v oboru studovaném v ČR a hledat styčné plochy pro spolupráci v domovských zemích stipendistů (např. formou cílených <i>study tours</i> po relevantních institucích z oboru). 	Potenciál pro budování konkrétních vztahů mezi institucemi RZ a ČR	Posilování bilaterálních vztahů	Vytvoření osobních vazeb na konkrétní instituce ČR	
Systematická práce s absolventy Programu	1	MZV, ORS / MŠMT, DZS	<p>Odůvodnění Viz výše</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Pravidelně informovat absolventy o zajímavostech z ČR a relevantních pracovních nabídkách v projektech ZRS ČR či na konzulátech (ke zvážení forma, např. alumni newsletter). 2) Zprostředkovávat kontakt mezi absolventy stipendijního programu a českými organizacemi zapojenými do dalších projektů ZRS (viz výše). 3) Poskytnout kontakty o absolventech organizacím, které v dané zemi plánují nebo připravují jiné projekty nebo aktivity. 4) Informovat ostatní subjekty veřejné správy ČR o možnosti propojení s absolventy vládních stipendií. 5) Snažit se udržovat kontakt s absolventy, sledovat jejich kariérní trajektorie, snažit se identifikovat absolventy ve významných pozicích. 	Potenciál pro budování konkrétních vztahů mezi institucemi RZ a ČR	Posilování bilaterálních vztahů	Vytvoření osobních vazeb na konkrétní instituce ČR	

Pokud je cílem budovat ostrůvky česky mluvících osob ve světě (ve smyslu Cíle Strategie: přispět k rozvoji dvoustranných vztahů mezi ČR a rozvojovými zeměmi, včetně vztahů ekonomických, vytvářet osobní vztah k České republice, a tím podpořit rozvoj vzájemných vztahů), pak lze doporučit:						
Podporovat studium v českých studijních programech a zlepšit úroveň znalosti českého jazyka stipendistů	1	MZV, ORS / MŠMT	<p>Odůvodnění</p> <p>Ačkoli ve Strategii není explicitně uvedeno, že vytváření „českých ostrůvků“ v rozvojových zemích je jedním z cílů Programu, někteří informanti z řad expertů a realizátorů na to poukazují. Vztah k České republice není nutně podmíněn znalostí češtiny a s ohledem na objektivní komplikace spojené se studiem českých studijních programů (nižší úspěšnost i návratovost, „adaptační strategie“ VŠ) se nejeví udržování tohoto směru Programu jako efektivní. Přesto může být takový cíl obhajitelný, Program je ale třeba upravit tak, aby byl efektivnější.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Podpořit studium v českých studijních programech v odůvodněných případech (např. potomci českých krajanů, zájemci o český jazyk a českou kulturu). 2. Zvýšit požadovanou úroveň znalosti alespoň na C1, tj. tam, kde je to třeba prodloužit studium na ÚJOP (pro neslovanské národy jeden rok studia na ÚJOP většinou nestačí). 3. Zajistit návazný kurz na roční přípravu na ÚJOP tak, aby se mohli stipendisté dále úroveň znalosti češtiny zvyšovat (může být i formou on-line kurzu, podstatná je vyšší intenzita). 		Český mluvící absolventi ve světě	
Pokud je cílem podporovat jednotlivce a jejich osobní rozvoj, zlepšení perspektivy, bez dalších ambicí, aby to přineslo i efekty pro další cílové skupiny, pak lze doporučit:						
Preferovat studium v anglických studijních programech	1	MZV, ORS / spolupráce MŠMT	<p>Odůvodnění</p> <p>Evaluační šetření prokázalo, že stipendisté studující v češtině mají nižší úspěšnost a méně se vracejí do země svého původu. Složitost českého jazyka je jedním z nejvýznamnějších faktorů úspěšného dokončení studia vládních stipendistů.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Upřednostnit studium v anglických studijních programech. 	Předpokl. vyšší úspěšnost	Snazší studium	Snazší práce se stipendisty

Upravit kritéria výběru stipendistů	1	MZV, ORS / spolupráce MŠMT, VŠ	<p>Odůvodnění Jedním ze zjištění evaluace je skutečnost, že nemalá část stipendistů má již před příchodem na českou VŠ zkušenost s předchozím VŠ studiem. V některých případech jsou problémem i nedostatečné znalosti (nejen znalosti češtiny), kvůli kterým je studentům doporučeno, aby studovali jiný obor, než o jaký se prostřednictvím Programu ucházeli.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Preferovat uchazeče, kteří nemají již dosažený stejný stupeň vysokoškolského vzdělání, o jehož podporu se v rámci vládního stipendia ČR ucházejí. 2. Ve spolupráci s VŠ upravit vstupní testy tak, aby bylo možné lépe posoudit předpoklady ke studiu oboru, na který se hlásí. 3. Zapojit VŠ do přípravy a realizace výběrového procesu. 	Program nebude odvádět již vzdělané lidi, ale vzdělávat další		Vyšší úspěšnost stipendistů	
Pokud je cílem podporovat rozvoj zahraničních vztahů českého vysokého školství a rozvoj zahraničních vysokých škol, pak lze doporučit:							
Rozšíření aktivity „Vysílání VŠ učitelů do rozvojových zemí“ a její propojení s dalšími aktivitami Programu, případně jiná aktivita podporující mezi-institucionální spolupráci Popis viz výše			Multiplikační efekty			Příležitost pro výzkumné projekty	
Upřednostnit anglické navazující magisterské a doktorské studijní programy	2	MŠMT / ve spolupráci s MZV, ORS	<p>Odůvodnění Evaluace jasně ukázala, že vysokoškolská pracoviště preferují vládní stipendisty v navazujících magisterských a doktorských anglických studijních programech, protože podle zástupců VŠ jsou tyto stipendisté motivovanější a kvalitnější. To, že absolvovali již bakalářský stupeň, je určitou zárukou, že i další vysokoškolské studium zvládnou. Zároveň se jedná o studenty, kteří se mohou potenciálně zapojit do výzkumné činnosti pracoviště.</p> <p>Doporučení ke způsobu implementace</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Podporovat ve větší míře navazující anglické magisterské a doktorské studium 	Rozvoj LZ		Snazší studium v AJ	Příležitost pro spolupráci ve VaV

Zdroj: vlastní zpracování.

Pozn.: 1 – nejzávažnější, 2 – závažné, 3 – nejméně závažné

7. SEZNAMY PŘÍLOH, OBRÁZKŮ A TABULEK

Seznam příloh evaluační zprávy

Příloha 1 Shrnutí zprávy v anglickém jazyce

Příloha 2 Seznam a vysvětlení zkratk

Příloha 3 Tabelární a grafické doplnění hlavního textu evaluační zprávy

Příloha 4 Seznam evaluačních otázek

Příloha 5 Seznam prostudovaných dokumentů, literatury a využitých zdrojů

Příloha 6 Přehled informantů, fokusních skupin, přehled okruhů pro dotazníkové šetření a pro hloubkové rozhovory

Příloha 7 Vyhodnocení elektronického dotazníkového šetření

Příloha 8 Rámcová procesní analýza

Příloha 9 Teoretické perspektivy cílů a fungování stipendijních programů

Příloha 10 Závěrečná prezentace evaluační zprávy

Příloha 11 Vypořádání připomínek k návrhu evaluační zprávy

Příloha 12 Seznam povinných náležitostí evaluační zakázky stipendia 2018

Příloha 13 Zadávací podmínky zakázky

Seznam obrázků v textu

Obrázek 1 Základní popis intervenční logiky – teorie změny, jak vyplývá ze Strategie 12

Obrázek 2: Disagregace respondentů dotazníkového šetření a jejich výpovědi na vybrané otázky 42

Obrázek 3: Ověřená teorie změny Programu vládních stipendií 46

Obrázek 4: Ověřené teorie změny (pouze výsek – oblast vlivu) 47

Seznam tabulek v textu

Tabulka 1 Počty stipendistů, zemí původu a průměrné HDI zemí původu 14

Tabulka 2: Země s nejvyššími počty stipendistů 14

Tabulka 3: Podíly stipendistů studujících studijní programy v češtině (v %), 2008-2017 15

Tabulka 4: Struktura stipendistů podle studijního programu a pohlaví 15

Tabulka 5: Propočet celkových nákladů na 1 stipendijní pobyt podle forem studia (2013-2017, v Kč) 23

Tabulka 6: Přehled počtu stipendistů a zahraničních studentů, kteří nejsou samoplátcí - vybrané země 25

Tabulka 7 Srovnání předchozích zkušeností aktivních respondentů s VŠ studiem podle oboru (stupně) studia – nenavazující obory – nerozlišeny odpovědi „jiné“ 27

Tabulka 8 Evidovaná úspěšnost studia podle typu oboru, 2008-2017 (v %) 33

Tabulka 9 Úspěšnost studia v rámci navazujících magisterských programů v angličtině (NMSPA) podle zaměření studia (celé období) 34

Tabulka 10: Podíl skupiny „(1) Neúspěšně ukončil studium či nenastoupil“ na celkových počtech stipendistů podle makroregion, významných zdrojových zemí, zaměření studia a pohlaví (v rámci celého období 2008-2017).....	35
Tabulka 11 Vnější vlivy ovlivňující efekty Programu	38
Tabulka 12: Faktory ovlivňující návratovost úspěšných absolventů do domovských zemí zmiňované v rozhovorech.....	43
Tabulka 13 Společná systémová a procesní doporučení platná bez ohledu na stanovení prioritních cílů Programu	51
Tabulka 14 Doporučení podle jednotlivých cílů současné Strategie.....	55